

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

DARVASI LÁSZLÓ: A Zord Apa, avagy a Werner-lány hiteles története 289

*

BERTÓK LÁSZLÓ versei 337

CSORBA GYŐZŐ versei 339

PÁKOLITZ ISTVÁN versei 341

KASZÁS MÁTÉ: Álomidő *(elbeszélés)* 345

MELIORISZ BÉLA versei 349

PÁLINKÁS GYÖRGY: Mintha elsiklana a tekintet, valahová mögénk *(részlet egy könyvből)* 350

MÉHES KÁROLY versei 353

FÜLÖP GÁBOR: Apró pletykák innen-onnan 356

MAKAY IDA versei 359

*

BACSO BÉLA: „A metafizika jogtalan követelődzésének visszaszorítása” *(Metafizikakritika Schleiermacher Dialektikájában)* 361

RICHARD RORTY: A nyelv esetlegessége 366

*

BAZSÁNYI SÁNDOR: Közvetve: Igen *(Petri György: Sár)* 381

NAGY BOGLÁRKA: Más/világ *(Tar Sándor: A te országod)* 391

KÁROLYI CSABA: „Amit művelek, az bizony, sajnos, irodalom” *(Krasznahorkai László: A Théseus-általános)* 394

*

BALASSA PÉTER: Sz. E. hatvan – ha lenne 399

1994

APRILIS

KÉPEK

MOSOLYGÓS MICI KÉPESLAPJAI: Nagyállomás 291, Klauzál tér 299, Kass-vigadó 303, Kárász utca 305, Wagner palota 313, Vasúti híd 319, Kultur palota 323, Vágóhíd 331, Dugonics tér 333

Nagy László fotói

*Folyóiratunk 1994-ben a Baranya Megyei Közgyűlés
szépirodalmi havilapjaként,
a József Attila Alapítvány és
a Művelődési és Köznevelési Minisztérium
támogatásával jelenik meg.*

*A Jelenkor az újságospavilonokon kívül
a következő boltokban és elárusítóhelyeken kapható*

Pécsen

Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a.
SZÖVEG BT. boltja, Ifjúság útja 6.
Mátyás király utcai SZÖVEG-bolt
Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8.
Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21.
Seneca Könyvesbolt, Rákóczi út 39/a.
Széchenyi téri könyvespavilon

Vidéken

Móra Ferenc Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 5.
SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Debrecen,
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Ady Endre könyvesbolt, Debrecen, Piac u. 26.
Lícium Könyvesbolt, Debrecen, Kálvin tér 2/c.
Batthyány Könyvesbolt, Szombathely, Petőfi út 41.

Budapesten

Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6.
Stúdium Könyvesbolt, V., Váci u. 22.
Írók Boltja, VI., Andrássy út 45.
Wirth és Tsa, IX., Ráday u. 33/b.
Katalizátor Iroda: VIII., Krúdy Gy. u. 4.; V., Szerb u. 21-23.;
VI., Teréz krt. 30.; VII., Erzsébet krt. 39.

70,- Ft (10 %-os ÁFÁ-val)

JELENKOR

JELENKOR

XXXVII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztők
ÁGOSTON ZOLTÁN, MEDVE A. ZOLTÁN

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
SZUNDY ZOLTÁNNÉ

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÓZŐ
főmunkatárs

BALASSA PÉTER, BALLA ZSÓFIA, BERTÓK LÁSZLÓ,
CSORDÁS GÁBOR, PARTI NAGY LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN, TOLNAI OTTÓ

*

A Baranya Megyei Közgyűlés lapja.
Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
A Jelenkor megbízásából kiadja a Jelenkor Kiadó Kft.
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon és telefax: 72/336-803),
a Művelődési és Köznevelési Minisztérium és a József Attila Alapítvány
támogatásával.

Felelős kiadó: Csordás Gábor.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok,
valamint a Jelenkor Kiadó Kft.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) – 1900 Budapest,
Lehel u. 10/A – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636, 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy postautalványon a Kiadó címén.

Előfizetési díj egy évre belföldre: 770,- Ft, külföldre: 1800,- Ft.
Megjelenik havonként.

A szedés a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Folyóiratnál készült.
Nyomtatta Molnár Csaba nyomdája, Pécsset.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KÉPEK

MOSOLYGÓS MICI KÉPESLAPJAI: Nagyállomás 291, Klauzál tér 299, Kass-vigadó 303, Kárász utca 305, Wagner palota 313, Vasúti híd 319, Kultur palota 323, Vágóhíd 331, Dugonics tér 333

Nagy László fotói

*Folyóiratunk 1994-ben a Baranya Megyei Közgyűlés
szépirodalmi havilapjaként,
a József Attila Alapítvány és
a Művelődési és Köznevelési Minisztérium
támogatásával jelenik meg.*

*A Jelenkor az újságospavilonokon kívül
a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható*

Pécssett

Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a.
SZÖVEG BT. boltja, Ifjúság útja 6.
Mátyás király utcai SZÖVEG-bolt
Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8.
Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21.
Seneca Könyvesbolt, Rákóczi út 39/a.
Széchenyi téri könyvespavilon

Vidéken

Móra Ferenc Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 5.
SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Debrecen,
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Ady Endre könyvesbolt, Debrecen, Piac u. 26.
Lícium Könyvesbolt, Debrecen, Kálvin tér 2/c.
Battyány Könyvesbolt, Szombathely, Petőfi út 41.

Budapesten

Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6.
Stúdium Könyvesbolt, V., Váci u. 22.
Írók Boltja, VI., Andrássy út 45.
Wirth és Tsa, IX., Ráday u. 33/b.
Katalizátor Iroda: VIII., Krúdy Gy. u. 4.; V., Szerb u. 21-23.;
VI., Teréz krt. 30.; VII., Erzsébet krt. 39.

70,- Ft (10 %-os ÁFÁ-val)

JELENKOR

DARVASI LÁSZLÓ

A Zord Apa, avagy a Werner-lány hiteles története

Ilia Mihálynak

„Azt színleltük, hogy a létezés egyetlen
rendezett mese, hol a rosszakat felírják, és
a jók csillagos ötössel mehetnek haza.”

Lengyel Péter: Macskakő

**Érkezésem Szegedre. Emberrablás?
Dehogy. Ám ha mégis, az elrabolt
szíves és egyetértő engedelmével.**

Mejerné az Oroszlán és a Bajza utca sarkán magasló Politzer-féle bérpalotában él. Nyár óta én is itt lakom. Éjjelente itt nyikordulnak talpam alatt a parkettalécék, görbe fogasok várnak, ruhapolcok, és éjjeli szekrényre tett bugyborékoló menthavizek. Itt élek a Politzer házban, de nem szabad akaratomból és nem szabadságvágyból, és nem is daczból jövök a városba, habár a szívemet eloldom mindenféle családi nehezéktől, mert nem tartóztat sem a vér tisztelete, sem a hagyomány akarása, talán lázadó is vagyok, azzá lettem.

Sem az ég, sem a föld parancsot, melyet megfogadhatnék, nem adhat. Géza bátyám intézi sorsom. Családi feketebárány ő, máskülönben törvényszéki orvos. Félelmes ember, magányos, apám zabolátlan, de koravén öccse. A szemöldöke szénfekete és összepihéz a karvaly orr felett. Párbajhős, morálkalandor,

pillanatlovag, mindenféle kétes írók barátja. Nyilvánosházakba, kaszinókba jár, a New York kávéházban asztalt tartanak neki. Affértől, kalandtól nem fél. Egyszer majdhogynem kivégzi a Bröck Ármin izraelita vallású ingatlanügynöket, kinek előbb a lányát, aztán az asszonyát csalja vaskos teste alá. Doktor Bröck Ármin öt méterről lövettet. Célzási idő öt másodperc, használtatik sima bőrű, légy nélküli párbajpisztoly, mindössze egyszeri golyóváltással. Csütörtök nem számít, ha például van Isten, ő is hunyja le a szemét. Géza bátyám, mesélik, mosolyog, szájából a foga kilátszik. Géza bátyám Doktor Bröck Ármin szíve fölé céloz, és talál. A jurátus ugyan túléli, Géza bátyámat a családból mégis kitagadják. Megvetik, elkerülik. Atyám az öccse fotográfiáját szaggatja. Gyilkosnak semmit. Különben is, Géza bátyám köztudottan az obstruálók honveszejtő hordájával tart. S ha a családba politika be nem költözhet nagyapám végrendelete szerint, úgy most, császárhű és lojális tisztviselő apámnak a párbajvétség éppenséggel elegendő indok egy szakításhoz. Géza bátyám a szemébe nevet a testvérének, és úgy megy ki a házunkból, hogy nem húzza be maga után az ajtót.

Az ablakból bámulok utána.

Az augusztusi égboltra vonalat húz egy elvesző csillag.

Géza bátyám néhány év múlva Szegeden tűnik fel. Azóta egyetlen otthona van, a Csillagbörtön. Az épület csillag alakú, mert a bűnt a távolság mértani szívébe ásták. És a csillagalak arra való, hogy a szerkezetben belül minden látható legyen, mert a szívekbe itt már nem akar belelátni senki. A hunyorgó csillag pedig, fent az égen, távoli díszlet és nem hullik többé alá. A börtön? Csak kit ellenőriznek folyvást, az számíthat a kegyelemre. Géza bátyám eszi, amit a gyilkosok, csalók és útonállók, kenyerét is onnan, a börtönkapu mögül hordja, a nagy fekete karéjakat.

Az akarat benne már komor ércből van.

Ránéz egy arcra és diagnosztizál.

– Neked roncsoló toroklobod lesz – mondja.

– Neked a szíved ver hasztalan, holnap néma a mellkasod.

– Neked hasi hagymázod lesz. Neked orbáncod van. Neked súlyos melancholiád a végzeted.

– Hogyan mertél, barátom, megszületni?

– Honnan van bátorságod élni?

– S ha egyszer élsz, honnan van bátorságod meghalni?

– Kutyák – mondja, és kiköpi a szivarvéget.

Géza bátyám olyképpen ragad el Pestről, mint a sors ügynöke, kinek menlevele az a titkos ítélet, mely a jövőmről már megállapított, csak előlem van eltitkolva még. Diplomám napján eljön értem, a déli verőfény hiába fűrösztli a magas fekete embert. A Városligetbe mentem volna. De egyszerre kezem megfogja, erőst szorítja, hamisan dúdol, míg vonatjegyet vesz, így hoz le Pestről, mint kicsi gyermekkel szokás. A párnás osztályon utazunk, nyitott ablaknál, nyárillatban. A kupéban végig mosolygok, arcomnak üt a huzat, mégis érzem Géza bátyám testének illatát, mely a patyolatfehér ingnyak alól gőzöl. Erős még mindig, én mégis ez erő mögé látok, hol valami furcsa gyengeség és ragaszkodás munkál. Érzem, terve, elképzelése van velem. Lázás elragadtatásban vagyok, miért is ne. Emberrablás? Talán, igen. De hiszen megyek is, minden lépés könnyebb, egyetlen pillanat sem tartóztat

vissza az Oktogonra, a nyulas szigetre vagy a Kerepes téglafalai mellé, hol először fült számba Verbác Aranka boldogságos lélegzete. Szervusz, végleg szervusz, Fekete Sárka, kincsem, első szűzszerelmem, kit elrabolt az apicitis.

Múljon el tehát minden.

Azaz mégse múljon el.

Csak engedjen tovább.

Anyámra gondolok, s mert nem lesz aranyos kilincsű rendelőm az Andrássy úton, ezért most sűrű könnyeket hullajt nagymama damaszt keszkenőibe. Atyám dühödten táviratozik, lejönni nem fog, tudom, gőgje nem engedi, jönnek helyette követek, rokonok, de én néma vagyok, kő vagyok, tekintetem elfordítom tőlük, akkor már Mejnér lakásában bámulom a foncsoros asztali tükröt, mely az ágyam szélén veri vissza eltökélt pillantásom.

Hova tovább, hova.

Végtére is mindegy.

Sétálok. Bámulok. Néhány éjem a Rózsafény fogadóban töltöm. Nem fogadó ez, természetesen. Szeparéiban észrevétlen leiszom magam, másnap beteg vagyok, harmadnap kezdem újra. A lányok kedvesek, nevüket szép lassan megtanulom. Géza bátyám bevezet a városba, mely lázas építkezésekkel csinosítja magát. Megmutatja a Royalt, mely úgy bohémtanya itten, mint Pesten a New York. Elmegyünk a László kávéházba és a Kossuthba is. Hogy e városban szököár buzgott valaha, s hogy romba dőlt minden, annak már nyoma sincsen. A Klauzál tér valóságos kis Balkán. A Széchenyi téren nappal gyümölcsöt árulnak, hogy vecsernye táján föléledjen a korzózás rendje. A bérszékeken előkelő öregurak pipáznak, míg a szemközti padokon az alsóbb néposztályok pökik a szotyó-

1. Nagyállomás

lát. Héttől a hivatalnok mutatja családját, eladó lányát, hogy kilenc után már csak az apacsok, a bohémok és a kihágni vágyó pénzesebb urak imbolyogjanak kávéházról kávéházra. Ilyenkor vidámban fénylenek az ívlámpák, továbbá a terraszokon még mindig flörtölnek a legkitartóbb és a legmerészebb párok. Nappal viszont újra kopogni kezd a kő, mészsillat és malterzag terjeng az üres telkeken, hová téglákat és építőelemeket rakodnak a fuvarosok, miközben mindenfelé terjed a komprimé aszfalt.

Közben mégis magányos vagyok.

Napra nap, a nyár is kihűl, az őszi is megalvad.

Úgy halad bennem az idő, mint egy rögeszmés ember, szemét a végtelen egyetlen pontjára függesztve. Holott mozdulatlan vagyok az elégedettségtől. Tagadjanak ki. Szeretni vágyok, szenvedélyre szomjazok. A minap úgy gyűlölök, hogy kicsordul a könnyem. Soha nem jajgattam még hangosan. Amikor a szentmiklósi fűrészgép lecsapja mutatóujjam első percét, tíz éves vagyok, és fényes fekete hajú, akár a föld, ha jól öntözik. Csorog a vérem, és csak bámulom, míg el nem szédülök. Azóta ájulat sem, révület sem, látomás sem. A szemem mindig lát, a kezem mindig fog. Első nagyobb kihágásom ez út, Pestről ide, Dél-magyarországra. Az Alföld. Géza bátyám el-elhagy, éljek, tanuljak utcát magam is, teret és embert. Hó elején pénzt ad azért, mindég eleget. Aztán már az se kell. Napra nap, szép vagyok, román arcomról amerikai divat szerint magam beretválom a borostát, bőrömet meg ne karcolja kancsali borbélyseged. Egy arc legyen fényes és legyen könnyű, és a mellizomból is mosolyogjon vissza, ha odahajtja fejét a nő. Bőröm illatos, testem, mint a görögé. De igyekszem úgy szeretni magamat, hogy más is szeretni tudjon.

Géza bátyám tanításainak összefoglalója.

Hogy novellista is, ez különösképpen meglep.

Belletrista a családban?!

– A kezed csak addig fogtam, míg lehoztalak, s elvezettelek kosztos szobádba. Tudom, máshoz szoktál. Lesz jobb is, ne félj. Én ebben a városban magányt terveztem neked. Úgy lehet, rossz most, kedélyed zaklatott, zavart és tanácstalan vagy. Ám ha jól teszed a dolgod, hamarosan komolyabb kérdések járulnak eléled. Magamról szólok most, de csak azért, hogy hozzád eljuthassak.

Én már készen vagyok, s mint orvos, tudom a betegségemet.

Egy-két esztendő, maximum ennyi van még. Nem bánom. Szépen akarom megcsinálni. Nagyon szépen. Szokványos dolog, máskülönben, nemde? Ki tudja, miért várunk az élettől folyvást különös és meglepő fordulatokat. Végül beérjük a szerényebb megoldásokkal. S hogy az én cselekményes életem ide jutott, ezért nem lázadozom. Írtam novellisztikákat is, álnéven, erről a családuknak mit sem tud. Könyveim jelentek meg. Lásd csak, az életben mennyit írunk, mennyit gondolkodunk. És hogy az erősek végül mindent elgondolnak az életükről, amittől megnyugodni illene. No de miből, miféle materiából van megszerkesztve ez az erő? Tudd meg, hogy aki jól ír, az végül mindent megír. Teljesít. És mégis. Mindenki életében eljön az a pillanat, amikor az összes rábólintása, fölismerése

és heurékája, az összes olyan dolga, ami a megnyugvás végső belátását célozta, elvész. A csudába is, hiszen miért kell szeretnem azt a nyomorult fűszálat, ha nem szerethetem örökké?! Vannak pillanatok, amikor teljes joggal kérdezhetjük, hogy mi a miénk itten, míg megvagyunk. Mert minden érv, amit a halál ellen hozunk fel, lásd csak, épp a halál közeledtével negligáltatik. Mennél inkább fixírozzuk az életünk értelmét, annál nagyobb a kedvetlenség. Engem nem a fájdalom vagy a szenvedés rémiszt, és a megrohadástól sem félek. Hanem hogy a kezem üresen marad. Hogy mindent itten kell hagyni. Hogy amit a halál ellen építettünk, hát éppen az nem marad velünk. Ne áltassuk magunkat, a mondatok is elhagynak bennünket. És mert ez így van kiszervezve, legelőbb a legszebb mondataink hagynak magunkra, mert ő bennük még mindig élet van, amikor már mibennünk csak a halál van. A rossz, a silány mondat persze kitaróbb, mint a szégyen, mint a vereség, ezek a legvégsőkig eljönnek velünk. Fiam, én sokat töprengtem, és nem tudok mást mondani, mint hogy élve kell meghalni, hogy jól és teljesen meghalhassunk végül.

Keress helyet magadban a halálnak.

Etesd meg.

Elégítsd ki.

Babusgasd, becézd, mintha szerelmes nő lenne.

Legyen lakosztálya benned.

S hogy mindezt megcselekedhesd, nos, ezért hoztalak énhozzám. Azt akarom, hogy a helyembe lépj. Apád mellett sápadt közdoktor lettél volna, ki elképzeli csak a hódítást, de mindegyre fél az élettől, fél foggal kitépni egy nő pihéjét, fél felkapaszkodni valamely imbolygó hegyvidéki kilátóra, és főképpen fél belekortyolni az ösztönök alvilági legébe. Nyugodt akkor leszek, ha minden, ami az enyém, s amely gazdagságot természetesen nem részletezek, hogy mi csoda is voltaképpen, hagyatékká válik.

Mindenem a tiéd.

Ez a város, ha úgy tetszik, mostantól a tiéd.

De figyelj! Az birtokol ám jól, kiről nem látszik, hogy úr.

Az incognito ettől a pillanattól fogva kötelező, fiatalember.

Nos tehát, körülbelül ezeket mondja nekem Géza bátyám nyártól az első hóhullásig. És én magamba nézek, és talán mert fiatal vagyok, nem találok helyet magamban a halálnak.

**Szállásadómat elcsábítom, vagy ő csábít
el engem, mindegy, végül is nem leszünk
bolderabbak. Rossz ember vagyok.**

Szállásadóm, Mejerné, özvegyasszony. Ura, néhai Mejer Károly, az uralkodó rossz sorsú folyami hajósa nyolcadik éve fullad a Tiszába, amikor kimentene egy rác gyereklányt a jégtáblák közül. Nyolc éve fullad Mejer Károly a jégtáblás vízbe, a lakást olykor mégis elönti a folyó illata. Őszi illat az, a zöld ár utáni, s mintha a falakból, a padlódeszkák repedéseiből lélegezne ez az ember, így óvná elhagyott feleségét, üzenne neki, figyelmeztetné, mintha ennenmagától óvná az

asszonyt, akire nevet s házat, de egyebet nem hagyott. Ha elmegy a hús, elmegy a lélek is. Ezért kellene folyton búcsúzkodni? Vékony arcú ember Mejer Károly, dagerrotípiája ott áll, keretezve, fényesen, az ebédlő kisasztalán, örökön friss virág mellette. Lent, a házban Pásztor József kertész nyit virágboltot, Mejerné őt keresi, ha friss jázmin, sárga rózsa vagy fekete pöttyös tulipán kell neki. Pedig a folyó illata ahogy jön, úgy takarodik másnap. Mindegy, hogy fény van, fátyoljáték, vagy szürke égárnyék előadása ott fenn. Mejerné néha szobáját elhagyja, fánkot hozat nekem Fluck papa pékségéből, aranyszegélyű kistányéron ajtóm elé teszi, és kopogtat. Sokáig áll ottan, áthallom testéből a készülődést.

Fiatal vagyok, tudom, minden kívánság hangos, kiáltozó.

Január van, szállong a hó, és én rálátok az Oroszlán utca nyálkás köveire. Könnyű újévi bizonytalanságok uralják a közérzetet, a sálak félreketve, az arcok sápadtak még, pezsgőillatúak, és a cipőfűzők is azt kérdezik, mi lesz, mi lesz ez-tán. Mi lenne. Misi Zsigánál most vesz valaki távollátót, egy kucsmás földműves az, ugyan mire kell neki. A háztetőket nézi hosszan, meg galambroptét, bámul az Iskola utca felé, és vigyorog. Most engem figyel, alacsony, piros arcú ember, ingatom a fejem, mire eliszkol.

Haggenmachernél sört iszok, szilvóriumot, kettőt is.

Sétálok, bámulom a felhőket, micsoda távoli szigor. Fagy van, kopog a télharkály. Nem tudom, mit lélegzek be, nem tudom, mit lélegzek ki. Lefagy a kézfejem. Meleg gesztenyét fúvok, eltartom magamtól, sárga agyacska. Kávéházzagom van, könnyű lányok simogatják a nyakam. Valami liquőr illatú nőcske az occiputomat is megharapdálja. Bérkocsizok. Az egész életem egyetlen bizonytalan incognito. Jól vagyok. Nem vagyok jól. Magamból gazdag vagyok, a világból szegény. Géza bátyám végre bevisz a börtönbe, vizsgálhatok is. Jó benyomást teszek. Ma is vizsgálok, holnap is vizsgálok. Dobognak a szívek, a betegségszag, a foglepedék, a tokazsír megnyugtat. Szerződést kapok, koccintgatunk, a börtöntisztek nevetve professzoruraznak.

– Legyek csak doktor – mondom.

Doktor leszek, kevés a munka, majd szólnak.

– Nézzed őket – mondja a bűnfogottakra Géza bátyám. – Csak ne láss mögédük – mondja, és karom szorítja.

Takó, a gyerekgyilkos, Kern, a csaló, Vicsek Pál, a babaarcú arzénos, a vörös Szigonyos, a kolozsvári tolvaj. Fulladnak, orbáncuk van, és maguk alá ürítenek éjszakánként, amikor újra és újra vallatóra fogja őket a telihold. Ők ugyan beszélnek, fecsegnek, de a bűn hallgat bennük, pedig a torkukig ér. Mit ér a megbánás itten, falak mögött, nehéz pokrócszagban? Azt gondolom, hogy csak a szabad életben lehetséges őszinte tanúskodás. Hogy előbb a büntetés, aztán a bűnbocsánat.

És nem jó mostan általmenni a Mars téren.

Nyáron itt körhinták torlódnak és megpúpozott szekerek. Parasztok vizelnek a bokrokban, alma- és dinnyehalom közepén gyerekáros kántál, zöltség rohad az árkokban. Nyáron itt színes forgatag a világ. Nyáron itt szag van, szín van, alak van, nyáron itt felesleges a képzelődés. S hogy november hónapban betiltják a vásárt, hát eltűnnek a kócnyelők, az erőbúvészek, sehol már az óriás nő, és világgá megy gondolatolvasó Hilda is. Most csak a kintornás mulatók za-

jongnak, és ha a részeg elhever a kupac havakban, inkább megfagy, mint felélnkül.

Mejerné szobám takarítja.

– Nem fél? – kérdi.

– Mitől, Mejerné asszony?

– Hogy a magány túllontúl kihasználja.

– Szerelme volt Géza bátyámnak? – kérdek vissza.

A portörülő rongy megáll a kezében, megremeg, arcát elönti a vörös, mint aki a szégyenpírba menekül szavak helyett. Majdhogynem szép, de szánandó bizonyára. Fényes a homloka. Hallgat, lélegzik.

– Szerettem – mondja végül.

Kisiet szobámból, napokig nem kapok fánkot. Olvasok, valóban magányos vagyok. Orvosi könyveim untatnak. Néha a Dreherbe is megyek, néha a félhomályos, rossz illatú Prófétába. A Tűzoltó laktanya mellett Vass úr Mozgóképek Színháza, hetven fillérért nézem a humoros Hosszúlábú bokszolót, a még mindig műsoron tartott Karácsonyi könnyeket, utóbbi rendkívül megható dráma. Megmosolygom tehát. Az újszegedi hídfőnél villamos-karambolt látok. Ittas is vagyok, újra. Azt álmodom, hogy pénzt hányok. Azt álmodom, hogy Fekete Sárika simít szelídséget a homlokomból, és amikor ránéz a tenyerére, pénzt lát abban, hát elsírja magát. Azt álmodom, hogy meghalok, temetetlen vagyok, és fénylik a hímtagom, mint a színarany fogantyú. Reggel könnyű vagyok, súlytalan vagyok, az analízist eltoltam magamtól. Legyen igaz, hogy a felszínen van a mély is. Krákgok, Menthol szájvízzel öblögetek, a fésűmet vízbe mártom, a borotva helyét timsózom.

Az ebédlőben áll, a fény határán, mintha várna.

– Bocsásson meg, nagyon kérem, Mejer asszony.

– Kér fánkot? – mosolyog.

– Köszönöm – mondom.

Nézem az arcát. A tompa áll árnyában kezdődnek a ravasz barázdák, végig a nyakon, gyűrűzve, meg-megszakadva az ereszkedő húsban. Melle lapos és engedékeny, a hasa domború, fűző szorongatja, karjai vékonyak. Ötven éves, ötvenöt. Olyan a szeme, mint aki folyvást sírni készül, de elvesztegette a könnyeit. Lélegzése verdeső madár. Érzem, hogy akarom.

– Mejerné – mondom.

Hallgat. Sziszeg kint a szél, embereket űz az Iskola utcán. Halljuk a villamos csilingelését, ez a vidám hang vág ketté minap egy félvak cselédlányt. A vér a kövezetre fagy, és emberalakú. Szótlan rendőrök sózzák, olvasztgatják soká.

– Mejerné – mondom.

– Letiltották az éjszakai sütést – mondja halkan. – Most akkor kihűlnek a fánkok.

– A fánkok – mondom –, hát igen, a fánkok.

Nézzük egymást. Egy helyzet. Ő óvatos, én kíváncsibb vagyok. Elmegyek otthonról, kóborlok a városban, Rókusig, aztán vissza, járok a Felsővárosban is. A Kossuth kávéház lilán lebegő szivarfüstjében mozgófényképeket látok újra. Éjszaka kósza fények járkák az utcákat, a cél nélkül portyázó bérkocsik. Dehogy akar mindenki boldog lenni. Az emberek többsége megelégszik azzal, hogy hor-

dozza őket egy test. Ugyan kinek hasznos, ha minden pillanatban hallja a szíve dobogását? Az Iskola utcában szöske kalaposlány bámul. Kacsingatok neki, és hangosan felnevetek, hogy két ártatlan szemmel visszakacsingat.

– Szeressem a pihéd, masamód kicsibém?

Akkor berántja a könnyű függönyt, de még soká ott zihál mögötte. Az Alsóváros zsindelyes házai, ahol tapintható a szegénység, és a falakból a tüdővész szelleme gőzöl. A nyomor itt az arcok gödreiből virágzik. S mint a tanulatlan imák, vékonyan kígyóznak a házi füstök. Mi kellene jobban ide, orvos vagy szeretet? Én azt nem tudom. De azt tudom, hogy az orvostudományban nem szeretetet tanítanak, hanem a figyelem precizitását. És én jó tanítvány vagyok, azt hiszem. Amikor először boncolok, szemem egyszer sem hunyom le. És a test, az is egy város. Úgy járom be, mint szikém a tüdőbajos vasúti tisztviselőt, kinek mellkasát az egyetemi stúdiumon először nyitom meg. Úgy megyek itt is, hogy valami rosszat találok. Holott szeretem a várost, a putrikat és a villanyfényes palotaszorokat, a bérházakat, a Tisza pályaudvar nehéz szénszagát, a mocsokszőke Tiszát, a nyüzsgő Halpiacot, s hogy a folyóban minden jégtáblába Mejer Károly királyi folyamőr kapaszkodik és engem figyel. Hát figyeljen. Az Angyal drogériában köptetőt vásárlók, cselből, csak mert kíváncsi vagyok a patikus aszszonyára, akinek olyan fehér a bőre, mintha szégyellné a Napot. A köptetőt Géza bátyámnak ajándékozom.

Kinevet, meglegyint, aztán néz hosszan, komolyan.

Éjszaka van, ágyamon fekszem, nyitva a szemem, mintha tartanám a magasplafond márványos sötétségét. Dehogyan tartom pedig. A lelkembe ömlik a fényhagyott ég, csillagok nélkül.

Nélkülem csikorog minden, ami szerkezet.

Holnap Vízkereszt napja.

Éjszaka van, a Hold is tombol.

Nyílik az ajtó, a résből kivirágzik Mejerné napfényes kínai pongyolája. Haja leeresztve, elszánt, szomorú.

Áll, és néz engem, ahol vagyok.

– Mejerné – mondom.

Áll, néz engem, nem lélegzik. Karom a fejem alatt. S mint ajtómon a vékonyka rés, úgy válik pongyolája két virágos szárnya el a testtől, melyet fedett idáig. Nagyon látom a combok találkozását, a félénk kis bozótot, a félfekete bizonytalanság akarata a szívemnek ütközik.

Erekcióm nyilvánvaló.

– Mejerné – mondom.

Jön hozzám, sóhajt, tenyérrel fogná be szemem. Térdel már, a keze feszülő hasamra csúszik, megáll, elindul újra. Óvatost emeli a hímtagom, ismerkednek. Sóhajt, s mintha értelme lenne ennek a sóhajtásnak. Gyűrűje még hűs.

– Mejerné – mondom, s nyúlok érte én is.

Arcunk összeér. Csak sikolt szája a szájamban, csak magára gondol, magát érzi, körömmel vési hátam. Már túlontúl heves, de még mindig menekül. Fogaink koccannak többször. Lágyítanám, s nyálas ujjam a száraz, forró szirmok közé horgasztom, tágítom a kétségbeesését. Nekem ne engedékeny legyen, hanem alázatos, magának is alázatos. Lassítom most már, erővel is, lélegzettel is. Azt

akarom, hogy izguljon. Bimbóját ajkaim közé veszem, szorítom, csókolom, karamell ízű hasát is megharapom.

– Mejerné – suttogom.

Coitalunk.

Most már könnyezve élvez, tudom, jó neki.

Hallok minden szót, szobazajt és utcazörejt. Csak az ebédlő láncos nagyórájában működik az idő. Surrog a bőre, simulnak arcán a ráncok. Fogaiból fölcseng a jóleső fájdalom, a nyelve melancholikus, sóhajtásából szilárd anyag csak apró, fekete kőhalmaz lehetne. Egészen benne vagyok, a testében, elforgok, helyezkedek. Ritmusom egészen megfelelő. És mégis miféle szerkezet, az életnek miféle alakzata az olyan, melyben a hiányok kiegészítettnek, de a szívágakat játszva rázogatja valami borzasztó világhideg huzat? Szakadjon ránk a plafond. Ordítanék mostan. Mintha megérezné, újra a szájamra hajlik.

– Mejerné – suttogom a szájába. – Mejerné.

Hajamba kapaszkodik, hosszan, szótlantul ráng, végül ernyed. Én meg csak figyelek, boldogtalan. Csöppek a homlokán, festett hajszálak az arcára tapadva. Zihál, elfordul, mint aki fél elégedett lenni. Profilból látom az arcát. Mint aki megöregedett.

– Mejerné – mondom.

Még a testében vagyok.

Suttog a nyakamba, mellem szőrébe.

Nem értem, mit mond.

– Mejerné – mondom.

Mintha a bőrömon, a húson át a testembe beszélne.

– Mejerné – suttogom.

Mintha egyenesen a szívemnek mondaná.

Rám süt a szeme, s megértem, mit percekig hajtogatott.

– Rossz ember maga – zihálja.

– Rossz ember maga.

– Rossz ember maga.

Az éjszaka vége van, amikor végre könnyíthetek magamon.

Szwarc Jánost fölkötik. Bali Mihály, a hírlaphős.

És a gyilkos is megszólal még utoljára, hogy egy lányt kérjen a Rózsafény fogadóból. Megszédülök.

A távirat kora hajnalban érkezik, óvatos kopogással. A postafiú borzas és sápadt. Börtönsürgönyt hoz, melyen szinte még meleg a tinta, kézzel cirkalmazták. Mejerné a fiú mögött áll, már tökéletes toalettal, pirosítót is használt. Nem a szemével, az arcával néz. A fiúnak néhány fillért vetek, eredjen. Hideg van, borzong a bőröm. Éjszaka hó hullt, fehér por, könnyű prédája a szélnek, mely sziszeg, és a Tisza felől hozza a hideget.

Mejerné fáradtan mozdul.

– Kér fánkot, kávét?

– Este nem alszom itthon, Mejerné.

- Nem alszik itthon – mondja.
- A börtönben alszom.
- Szemét kinyitja, a táviratot nézi.
- Ügyelés?
- Holnap hajnalban kivégzés.
- Schwarc János? – kérdi úgy, hogy nem kell válaszolnom.

A szegedi kerületi börtön Mars téri épületében az első emeleten rendezik be a siralomházat. Ideiglenes bérlője e napon Schwarc János lakatosmester, a családgyilkos. Mindössze egyetlen szoba a siralomház, voltaképpen rendes magánzárka, öt méter hosszú, másfél széles. A mészfehér falon faragott fafeszület segítene a bűnbocsánathoz. A vaságy típusdarab, összeszerelhető, a szalmazsákra fehér lepedőket húznak az egészségügyiek. A szobában gyertyák is pislognak. A lelkész a szomszéd cellában virraszt, s óránként megkocogtatja szomszédja ajtaját, kell-e már a bűnbocsánat. Schwarc Jánosnak azonban nem kell bűnbocsánat és gyónni sem akar. Cigaretta kell neki, veresbor és a maga csöndje, a maga feneketlen hallgatása, melyből nem engedett a szörnyű bűn óta. A börtöntisztekkel sem beszél. Orvosával sem szól, holott Géza bátyám fogságba vétele óta naponta átvizsgálja. Az akasztásnál Géza bátyám a törvényszéki orvos, ő konstatálja annak a szívnek az elnémulását, melynek dobogásával, míg lefolytatják a tárgyalást, heteket tölt együtt. Géza bátyámat szórakozottá teszi a közelgő halál, az udvaron megáll, hosszan bámulja a készülő bitót, a kivégzés helyére lámpafény csorog. Nagybátyám orcáját pirosra csípi a fagy, bajszára ráfagy a keserű nyál, s fénylik, mint a hamis ezüst. Egy faddi parasztember, bizonyos Bali Mihály a királyi ítéletvégrehajtó. Most újsághős is. A boszniai hetvennyolcas okkupációban, mint a 38. gyalogezred közkapitánya, kilép a zavartan hallgató sorból, és elvállalja tizenkét elfogott bég föllógatását. Két segédjével a bitót ácsolja éppen. Érzem a törköly illatát. A bitó három méter magas és huszonöt centiméter széles fenyőfaoszlop. Vaskampóján csigaszerkezet, kétféle kötéllal, melyekből a vékonyabb szorul meg Schwarc János, a családgyilkos torkán.

Mikor elővezetik a Petőfi utcából, arca sem rezzen.

Mikor az ítéletet közlik vele, arca sem rezzen.

Mikor a király kegyelmet elutasító leirata érkezik, arca sem rezzen. Szemöldöke vastag és összeér, kunkori, szeme csipás, már nem néz vele. Fejformája tipikus Lombroso-koponya. Mellkasa, törzse széles, ámde mozdulataiban régtől látok valami érthetetlen és zavart jámborságot, mintha ama szenvedély vagy elvakultság, mely balta megragadására készítette, végleg elhagyta volna a lelkét, s csak a hallgatás feneketlen ürét hagyta volna maga mögött. Ebben tévedek, még ha Schwarc János valóban úgy hallgat is a gyilkosság óta, mint felesége és gyermeke. Az egyszerű baltát, mely eddig tuskókat hasogatott és gallyakat metszett, a tárgyaláson hosszas tűnődés után veszi kézbe Metzinger doktor, a bíró. Schwarc János hallgatása találgatásokra készíti a sajtót, mely egyetlen kombinációt sem tud hitelesen alátámasztani. Habzik a pletyka, mint a túlszórt ultrapor, és nem érdekesek a marólúgtragédiák, a szokványos öngyilkosságok és megháborodások. Országos schláger most a Schwarc-tárgyalás. Kihirdetik a verdiktet, és Schwarc János még mindig hallgat, mint akibe végleg beleköltözött

az áldozatok végtelen csöndje. Vita nincs az esküdtek között, a hallgatóság csöndje is egyetértő, megkönnyebbült. A szánakozást felissza az áldozatok emléke, a felső padsorokban sercegnék csak a zsurnalista tollak. És csak ők, a zsurnalisták vitáznak másnap, hogy micsoda gyávaság a magyar büntetőtörvény 278. paragrafusa, melynek értelmében halállal büntetendő az emberi élet kioltása. Kettő doctori dissertatiót is visszaadnak most a magyar egyetemeken, melyek a halálbüntetés tarthatatlanságáról értekeznek, oly alapossággal, mely alaposságban pedig a keresztényi jóindulat harmonizál az észérvekkel. Pedig a védő, kötelességből, beadja a kegyelmi kérvényt, melyet a király elutasít. Lám, e visszautasító gesztus híven tükrözi nemcsak a királyi, de az uralkodó jogi álláspontot is. Hogy legyen halálbüntetés, legyen. Bali Mihály királyi ítéletvégrehajtó végszükség esetén dolgozik, ezt a társadalomnak kötelessége tudomásul venni. Nem tudom. Arra gondolok, habár énnekem jurátusi tapasztalatom úgyszólván semmi sincsen, hogy a halálbüntetés mégiscsak collectiv társadalmi gyilkosság, melyben a szenvedélytől átfűtött, illetéknéppen vak köznapi bosszúvágy inkább kielégítetik, mint a becsületes igazságérzet. Mi lenne ugyan, ha lenne halálcsomó, de hóhér nélkül lenne. Mármint, gondolom én, aki kívánja a halált, az kötözzé meg azt a csomót. Hozzá tartozó, rokon vagy barát, tegye meg. Ácsoljon bitót, szerkesszen csigaszerkezetet, nézzen a másik szemébe, és rúgja ki a számlót alóla. Mondom, nem tudom. Olvasom, hogy Garofalo, aki a pozitív büntetőjogi iskola nagy harcosa, úgyszintén híve az életfonal elmetszésének. Nemde nagyobb büntetés lenne mégis a felejtés? Hogy az elvetemültnek csak Istent hagyni meg, zárkája félhomályát és csöndjét, életfogytiglan, a lélek lassú ro-

2. Klauzál tér

hadását? Mindenesetre cirkusz ez is, mint a római caesarok idejében. Müller Mór börtönigazgató úr, mivel kénytelen rá, sötét arccal jegyeket árul napok óta. Helyi előjárók, orvosprofesszorok, zszurnalisták, színészek tolonganak a jelenlévésért, s ha Schwarc Jánost érdekelné önnön halála, tán kérhetné, akár utolsó kívánságként is, személyes halála diszkrécióját. De Schwarc János nem kéri ezt, talán nem is kérvényezheti. Vagy százötven ember kap bebocsáttatást a szomorú hajnali attrakcióra, melyen, mindenki meglegegedtségére, ő is, Bali Mihály is remekel, már-már hivalkodnak a pontos és egyszerű mozdulatokkal, mintha egész életükben ezt gyakorolták volna. Elképzelem, milyen csalódott lenne e két-száz ártatlan és jóérzésű emberi lény, ha valamilyen oknál fogva elmaradna a kivégzés. Alszik a börtön, a havat elsepertették, azontúl mindenki egyetlen halált vár. A holttest, vizsgálati célra, már megvéve. Minden, ami Schwarc János emberi lény volt egykoron, hús, csont, inak és finoman remegő velők, utóbb experimentális célzattal széjelszedetik. Tanul öbelőle modern chirurgia, bonctan és kriminalisztika. Ő csak, a hallgatással, a lélekboncolást nem engedélyezi. Schwarc János nézi Bali Mihály kezét, mely a kötelet bogyozza. Szürkület van, ez még a hajnal pereme, honnan a legkönnnyebb visszazuhanni a névtelen éjszakába. Pedig e mélyből úgy emelt ki mindnyájunkat az égi kéz, hogy személyes bűnünk semmi sem volt, csak ami a többieké is. Schwarc János, aki máig se magyarázható módon baltázta le a családját, ugyancsak így érkezett. Gyerekemberként ordított, és rózsaszín volt a bőre, és anyatejjel szerették.

A szájából mostan kilóg szederjes nyelve.

És a szeme fehérjére ráköltözik az ég összes súlya, és a keze is elnyúlik, mint-ha el akarna szakadni a karjától.

Bitójáról leemelik végre.

Géza bátyám ráhallgat a mellkasra, majd nehéz fejjel bólint.

– Milyen különös, milyen megnyugtató – mondja később, eltűnődve –, hogy egy akasztott ember ondójából akár újra népesíthető a világ.

Hideg fény tündököl az udvaron szerte, amikor a csigolyát elroppantó kötél darabkáikért összevesznek az emberek. Bali Mihály legalizált különkeresete ez, csak a börtönigazgató bosszankodik a visszataszító lármán. Nekem az ég messze van most, émelygek. Aztán, az attrakció múltával, csöndesebb az udvar. Egy fogoly sepreget a bitó helyén, mintha nem lenne elég fényes az. Géza bátyám sehol. Reggeliznek a rabok, miközben kihallgatom két börtöntiszt beszélgetését. Nem igaz, hogy Schwarc János végig összeszorítja a száját. Az utolsó napon szól egyszer. Igaz, csak egyszer, és nem is a lelkeszt, nem is az Úristent keresi. Dohánytól rekedt hangon azt mondja, hogy egy nőre lenne szüksége, és az a nő talán a Rózsafény fogadóban lakik, Mosolygós Mici a neve.

Ilyen kívánságot azonban képtelenség teljesíteni.

Tűnődök a börtöntisztek előtt, majd ellépek.

Napom ezentúl szabad.

Vízkereszt másnapja van.

Mosolygós Mici, hogy milyen különös név ez.

Semmitmondó és üres, ám amikor megcsikordul mögöttem a börtön nagykapuja, mégis megszédülök a délelőtti fénytől.

**Nem akarok globetrotter Odüsszeusz
lenni. És jócskán szenvedek. Figyelmesen
meghallgatom viszont Hoffer Ilonka
boldogtalan románcát.**

Január vége.

A Klauzál teret köd eszi, Kossuth megbántott szobrából csak a talapzat látszik. A Wagner házban most pislá fény az Árvay-cukrászda, és nincs süteményillat. Hódara szemel. A Széchenyi téren megannyi szürke ócskaruha bódé. Az árusok lilára fagyott szájjal kiáltoznak, és nem a hideget, de egymást gyűlölik, mígnem a bekecsék alól közösségi célzattal előkerül a rum vagy a szilvapálinka. A virágpark fagyhalott, és csikorog a föld a csizmatalpak alatt. Nézem a csenevész, kopár platánokat, melyek majd megnőnek, és hatalmas árnyékuk is lesz, és tekintélyük is lesz, és majd a törzsükben kering a közelmúlt minden boldogsága és boldogtalanossága. Most az emberek gyanútlan járnak alattuk, s ha egy padon megpihennek, akkor is magukra gondolnak mind. Hát így, ebből a sok kis önzésből lesz a múlt, és a fák nem méltatlankodnak ezen, hanem megnőnek, és egyre magányosabbak lesznek, mint a föld alól kikapart cserépedények. Csak az ég emelkedik minduntalan odább. Lám, milyen zavart, milyen apathikus vagyok, mint akit hívnak, szólógnak, de aki nem tudja honnan, és nem tudja, miért. Én globetrotter Odüsszeusz lenni nem akarok. Kaland, távolság és örvény nem csábít. Édes, kicsi nőket bámulok, kiket óvatost adnak egymásnak a fagyott macskakövek, és csak a tekintetük villan a nyúlprémes kapucnik és a bundasapkák alatt. Az élethez taktikus vagyok, a szigorú gardedámoknak is tisztelettel bólintok. Cavalier mosolyom egyszerű, megnyerő, kigyakorolom. Az én arcom bármikor kaphat szomszédos női ajkakat, ezt jól tudom. Gyermekkoromban sokat állok a nagyszoba tükre elé, mezítelen vagyok, és szép akarok lenni. Amikor hónaljam pihézni kezd, dühöngök, sírok, aztán büszke leszek. Anyám ruháit szorgolgom. Esetem Hell Ilonkával, melybe majdnem belehalok. Veronikát, a tót cseléd lányunkat kilesem egy savanyú vasárnapi délutánon, és megtudom, milyen az örömszerzés, és hogy az is jajgat, aki boldogtalan, de az is, aki a boldogságból csak egy gyors falatot akar kapni. A tükör kicsi lesz, a lányok is velem nőnek. Türelmes vagyok, szelíd, magabiztos. Ezért-e, nem ezért, szép leszek, és a romlás sem vár tovább. Fekete Sárika oly boldogan köhécsel karjaiban, és nem bánja, hogy csak a halálát keresem benne, és mosolyog, amikor kinyalom vérenek fekete gyöngyeit a szája sarkából.

Úgylehet, ha meghalhatnék, most meghalnék a Politzer házban. Mert mi lesz a nevetésemből, és mi lesz a könnyeimből, mire fel minden, csak az árnyékom, csak az él.

Géza bátyám bólogat, arcom paskolgatja.

– Jól van – mondja, – nagyon jól van.

Hallgatok, nincs mit mondanom.

– Fiam, nincsen hasztalan fájdalom.

– Nincsen?

Köhög. Zsebkendőbe köp.

– Nincsen.

Hazamegyek, Mejernéhez nem szólok, bámuljon.

Megyek otthonról. El vagyok veszve, mégiscsak azt hiszem. És nem múlik belőlem semmi, semmi. Morfiummal, bár tehetném, mégsem próbálkozok. Két hatalmam van énnekem, a testi milyenségem és a figyelem, és ezeket a melancholia mélyén is óvom, a lélek sötétjében is óvom. Vagy inkább pszichikus depressio ez már? Látni mindent, ez egy nagy és eltökélt határozásom. Bennem érzés és értelem összefog, csak nem tudom, mire. Élni? Jól van. De miért kell megfognom egy ház kilincset, mely szobával vár? Miért kell szólnom, miért kell beszélnem egy nőhöz, akit szótlannul is legyűrhetnék, és lehetnék hozzá vad és kegyetlen? Tudom, úgy kérdezek, hogy válasz nincsen. Nő bennem a fájdalom, és nem értem, hova nő.

Mejerné forró csokoládét tesz elém, érinti arcom.

– Én is érzem a fájdalmát – mondja.

– Nem tudom, mi fáj – mondom.

– Talán én fájok magának. Talán valaki más, akit még nem ismer, de akit hamarosan meg fog ismerni. Mert, kedves uram, csak ember fájhat igazán embernek.

– Orvos vagyok, a betegségeket megismerem, mint más a szomszédait. Élni quasi annyi, mint egyre betegebbnek lenni.

– Hiszen maga nem beteg. Magán a spleen van, látom.

Mit mondhatnék? Mejerné szelíd most, anyai.

– Hallotta akkor Hoffer Ilonka kisasszony tragédiáját?

– Nem hallottam – mondom.

Mejerné oly járatos a szegedi polgárok élettörténeteiben, mint szépírók a mitológiában. Jószerivel minden románcot tud, mi e városban könnyet vagy vért fakasztott. Miért ivott Szendi Matildka zsírszódát, mi a napi affér a korzón, melyik úrihölgy szenvedett szekszuális bántalmazást, kit csapott be Dimitreszku, bolgár kalandor, és így tovább, a hallgatásig, mikor a tekintete már engem fürkész, engem, csak hogy nekem most nincsen elcseveghető történetem. Mejerné kezem megfogja, mint aki aggódik minden szóért, és mesél.

Hoffer Ilonka románcát meséli.

Hoffer Ilona egy jónevű ügyvéd, Hoffer Károly egyetlen leánya. Hoffer Károly fiatalon dús hajú bohém, s a poétikus hangulatú tivornyák mindég éber élharcosa. Az árvíz alatt, mesélik, egy hétig nem alszik. Aki nőt megment a vízből, öleli, megcsókolja. Míg nem egy kereskedő lány a kezét megfogja, és el nem engedti többé. Moskovitz Lajos villanyfelszereléseket árul, s lánya, Aranka az a szegedi hajadon, aki a bohém ügyvédet elfogja, gondolkodását, életvitelét megkomolyítja és megmutatja neki, merre a boldog karrier iránya, hol lesz a lélekből boldog, ámbátor hétköznapi tavacska. Házasságuk csöndes lesz, gyarapodásuk viszont szembeötlő. Csak Hoffer doktor hajában csalódik mindinkább a szellő. Lányuk az Ilonka nevet kapja. S e lány megannyi könnyes és csalódott udvarlás tárgya. Szépsége, kikalkulált stafírungra fényes jövőt ígér. És mégis fekete felhő lesz az ő egén több. Ilonka napokra eltűnik, s csak a gátlástalan, habár igazság-maggal jócskán bíró piaci szóbeszéd festi le újból és újból a Rózsafény fogadót, mint bűnbarlangot, s mint azt a helyet, mely Hoffer Ilonkát rejtélyes módon rabul ejtette. Olyan erőteljes feltételezés ez, hogy végül igazságkereső vizsgálat in-

dul a pletyka nyomán, végtére is egy tisztességes polgárlány jóhírére van szó. Nem a detektívekben van a hiba, de mintha túlságosan óvatosak lennének ők is. Vagy félnek? S ha igen, kitől és miért? Az igazság nem tárja ajtaját a törvényesített kutakodásnak. A Rózsafény fogadó ellen sincsen bizonyíték semmi. Viszont Hoffer Ilonka szeme ég, mintha lángnyelvbe bámulna folyton. A pletyka megmarad annak, ami, és ennél többet nem akar. Fölhabzik, elsimul, hogy fölhabozzon újra. Nem csak az a méreg, ami nyomban gyilkol. Hoffer Ilonkát családjilag őrzik, olykor mégis elszökik délutánonként, amikor az alkonyati fénnel együtt fáj a figyelem. Segítenek neki? Nem kétséges. És a jóhírű városi diagnosztika, Kalmár doktor megérintettnek mondja utóbb a testét. És nemcsak a test, de a lány lelke is súlyosan fertőzött. És a megfertőzött lélek nem tétovázik tovább. Hoffer Ilonka testét Schwarc János halálának másnapján összezúzzák a Tisza jégtáblái. A közúti hídról veti alá magát, némán, és a vámőrök látják még a lánykabátot, mely úgy borul a víz fölé, akár egy hatalmas ernyő.

Titkát Hoffer Ilonka is magával viszi. Az elbeszélés magva ennyi.

Mejerné még mindig fogja a kezem.

A csokoládé kihűl, és én nézem, milyen vastag hárttyát eresztett. Aztán újra magamra engedek egy szomorú testet, miközben azt akarom, hogy ne akarjon többé.

3. Kass-vigadó

**Sorsszerű találkozás. A divatról is.
Gigant ember tetszhalott lánnyal.
Ellenkezek. Gasztronómiai példabeszéd
az evőművész Bojáról.**

Valami jóleső enyhület jön fölénk február első napjaiban. A felhők alacsonyan gomolyognak, kövérek, és csaknem egyetlen nap megoldvad, s roppan, ami pedig hetekig fagyottmerev volt. Gyerektócsák bámulják az eget, az ereszek illetlenül hangosak, s folyvást beleszólnak az emberek diskurzusába, ha másként nem, hát a tetőről leolvadó hólével, mely vastag sugárban önti nyakon a gyanútlan és az önfeledten báméskodót. Ma csupán délutántól vár a börtön, s hogy nincs egyéb dolgom, némi frissítő testtorna és felszínes meditatio után utam a városnak veszem. Úgy mondják ezt nálunk a családban, hogy mielőtt használná, sétáltassa meg az ember az arcát. A délelőtti hasché fogyasztás ideje ez. Ilyenkor kinézek valakit magamnak, s követem egy kapualjig, vagy ha távolabbra tart, a belváros határáig. Élvezetes játék. Különösképpen akkor, ha a pácienst felfigyel, s mind ingerültebben tekinget hátra. Olykor megállnak s bevárnak, hogy tisztázzák a tényállást. Én ilyenkor arcukon keresztülnézve mellettük nagy nyugalomban elhaladok. Máskor elillannának, nem tűrve ennyi érthetetlen zaklatást. Ilyenkor eléjük kerülök, s kalapot emelek nekik, majd a legnagyobb kétségek között hagyom őket.

Ezt játszom most is.

A Klauzál téren látom meg a párt. Az Árvay-cukrászdából lépnek ki éppen, és a hatalmas, napszőke ember még rága az utolsó süteménydarabot. Kuglert, feltehetően. Rá figyelek először, hogy milyen széles háta van, azon felül az öltö-zete is feltűnően elegáns. A nőcske mellette földi csekélységnek tetszik, habár könnyű és nyúlánk alakját a divatos köpeny sem titkolhatja. Csak lépdel a férfi mellett, szerényen, de látható öntudattal. Olyan mostanság a toalett, hogy a nőből alig látni valamit. Hogy több titka maradjon, talán ezért. Malomkeréknyi kalapok takarják az arcot, a tekintet csak villanni képes. Hosszan és fürkészve nő nem néz ezekben az időkben, pedig az is nagy fegyvere neki, a gyengébbik nemnek. Most újra schláger a szépségtapaszt is, a kicsiben takarás olcsó momentum. Utcán, szabadban alig látni haját, vagy női tarkót, nyakacsát. Pedig milyen szépek az ondolált, nyitott loknik, a turbán frizurák és karvastagságú hajfonatok. Erre gondolok, miközben óvatost lépdelek utánuk. Nem csalódom, a Kárász utcára térnek. Szép sima, komprimált aszfalt a Kárász utca lapja. Meg-megcsillan a fényes délelőttben, s mosolyt, jókedvet ezüstporoz a járókelők arcára is. A Somogyi utca felől kocsik hajt be, lassan lépdelnek a testes mecklenburgi lovak. Most a hatalmas ember valamit magyaráz. Aztán megállnak Árvay papírkereskedése előtt. Végül, láthatóan a lány unszolására, az üzletbe belépnek. Hajrá utánuk ide is. A lány háttal áll nekem, a szőke, nagydarab ember zavartan téblábol a könyvek, kották és divatlapok kavalkádjában. Láthatóan nem az ő világa ez. A lány szegedi látképes-lapokat nézeget. Mellékerülök, s oldalról előre hajolva az arcába pillantok. Jócskán meglephetne a látvány, a furcsa mód merev, úgy is mondhatnám, márványsápadt arc, a halott, üveges tekintet, mely rám visszacsillan, de mégsem ez hökkent meg. Ekkor még nem tudom, miről

van szó. Csak állok bénultan, s állok akkor is, amikor csilingelve búcsúzik tőlük a bejárati csengő. Ocsúdok, hogy az eladósegéd érinti karom.

– Rosszul van, uram?

Hebegek valamit, lapokat markolok, fizetek, s futok utánuk.

A Wagner palota előtt állnak.

Újra nem látom a lány arcát, s a férfiből is csak a nemesen elnagyolt arcélet, a duzzadt ajkak és a klasszikus ívű orrot figyelhetem. A Kézművesbank előtt polgárok vitatkoznak Szerbiáról és a Monarchiáról. A férfi megáll, pillanatra belehallgat, aztán vállat von, s elmosolyodik. Már is a Prófétába térnek. Természetesen utánuk megyek, s a szomszédos asztalnál foglalok széket. A férfiből csak a hátat látom, a lány szemben ül velem. A férfi sört iszik, a lány gyűszűnyi pohárból liquőrt. Én gyomorkeserűt rendelek, hozzá pohárnyi sört. Pirítóst is kérek, halmájjal, melegen áztatott gombával, savanyúval. Oly merőn, akarattal figyelek, hogy a lány végül rám néz. De mintha nem látna. És én nem tudom, miért mosolygok ilyen ostobán és kényszeredetten. A gigant ember egyszerre megfordul, s bámul bele az arcomba. Hirtelen felemelkedik, és csak áll, nyilván, hogy hangsúlyozza magasságát. De már lép is felém.

– Az én nevem Werner – mondja. Leereszkedik asztalomhoz. Reccsen alatta a szék.

Bemutatkozom én is.

– Az a nő az enyém – bólint a másik asztal felé.

– Vette tán?

– Kineveltem.

– Lánya tehát?

4. Károlyi utca

Werner nem válaszol. A lány azonban, aki nem hallja, miről van szó, mereven ránk néz, és végül biccent. Úgy vélheti, régi ismerőse vagyok ennek a Wernernek. Nézem a lány arcát, s hallgatom.

– Tud mosolyogni? – kérdezem aztán.

– Nick Cartert játszol, gyermekem? – kérdi ez a Werner oly mézes hangszállal, mintha édesapám lenne.

– Aztán egy Bojár nevűről hallott-e már? – kérdem.

Werner megmerevedik. Hatalmas ökleit felrakja az asztalra.

– Nem hallottam.

– Csak figyelni kellene jobban a Prófétában – kortyolok sörömből.

– Szóval mégis Nick Carter vagy.

– Orvos vagyok.

– Én pedig egészséges vagyok. És ő is az – mutat a lányra.

– A boldogtalanság is betegség – mondom.

– Meg a kíváncsiság is – mondja.

– Nahát ez a Bojár – kezdem nyugodtan – idejár naponta a Prófétába. Minden pincér ismeri, voltaképpen törzsvendég, és nemcsak itten, de más étkezdékben és éttermekben is. Bojár fontos ember, és ez tagadhatatlan. Adnak a szavára, meghallgatják. Étkezni szeret, szalvétát igazgatni, nagyokat szimatolni a konyhagőz felé. A kést is a fénynek tartja, mielőtt vágna vele, hogy csillan-e. Görbe, fekete hajú ember, az arca sápadt, nyakkendőjét mindig félreköti. Ez a Bojár az ízek tudója. És ezt komolyan mondom. Ha valamilyen egyszerű paraszti kosztot, avagy speciálist, netán egészen távoli különlegességet megsütnek, főznek vagy pirítanak neki, ő mindig tudja, s ki is fejt, miért több a só, a majoránna vagy paprikakeverék benne, mint kellene. Tudja az étek harmóniáját. Bojár mindent elfogyaszt, és amíg csak eszik, hát egészen szép is. Csak egy hibája van.

– Éspedig? – kérdezi Werner zavartan.

– Hogy amint az evőeszközt a tányérra visszahelyezi, kezét a gyomrára tapasztja, és elsápad. Hiába fogyaszt szépen ez a Bojár, az emésztésével baj van. Mert amit szeret, még azt is kihányja végül – mondom szomorúan, és a sörömből kortyolok újra.

– Hát ez valóban szomorú – mondja Werner.

Érkezik a pirítós, a halmájas, a gomba és az ecetes paprika.

– Tudod, doktor – mondja Werner –, kár lenne érted.

– Énszerintem a sors is lefizethető.

– Van, aminek nincsen ára.

– Annál jobb. Akkor nem is kell fizetni érte – ellenkezem.

– Szállj le rólunk, gyermekem – mondja szelíden Werner.

Ez a Werner igen türelmes ember. A fiatal nőt nézem. Ennek a Wernernek a nőjét. A liquőrijébe belenyúl, és visszapillant rám. Istenem, hogy néz!

– Értesz engem? – kérdezi Werner az arcomat fürkészközve.

– Kér hendikepet, Werner úr?

**Emlékezem Kossuth Lajos temetésére.
Hell Ilonkának olyan testillata van,
hogymajd megfúlok tőle. Betegség.
És ez az illat visszatér, visszatér.**

Olykor fáraszt minden, ami kívül van rajtam. A Világról beszélek. Fáradtságos minden cselekmény. Fájdalmat okoz a fény, félelmet kelt a sötét, és rossz a hideg, és nemkevésbé rossz a meleg. Ilyenkor csak az emlékezés lágy mámore segít. Kábítószerem ez, mint másnak a morfium, az álom, a füstölő pálca vagy a nyelv alá csöpögtetett tiszta alkohol. Arcom a párnába fúrom és félig hunyt pilláim alatt újra otthon vagyok, újra gyermek vagyok, érzem apám dohányának keserű illatát, anyám keze az arcomon, nagymama köhécse, a társalgó színes üvegei között hasábokban üt a fény, a por úgy lebeg, szemenként, lassan, el- visszakeringve, mintha szétszakadt volna pillanataira maga az idő is, és most már így maradna minden. Tudom, mitől vagyok ilyen gyenge.

Az a nő jár a fejemben.

Ennek a Wernernek a nője.

Vagy a lánya lenne inkább?

Mitől olyan halott az az arc, azok a szemek?

Emlékezésbe menekülök tehát.

Kossuth Lajost temetik, én élek, kicsi, kíváncsi test, hat éves vagyok. Otthon maradhatok, mert apám állami hivatalnok. Megveti Budapest látványos gyászát, a zokogó kandelábereket, a gyászfekete drapériákat, melyeket a szemközti házban, és sorban a többi bérházakon vontak. Mint állami ember a temetés látogatásától apám szigorúan eltiltatik, a kíváncsisága mégis győz lojalitása felett. Napokkal a gyász előtt vidékiek utaznak a fővárosba. Ezrével jönnek, ki vonattal, ki szekérrel, ki gyalog. Az utcán mindenfelé Kossuth Lajos arcképét árulják, s amikor egy ilyen apám meglel nálam, nyomban elkobozza. Az utcajátéktól eltiltanak. A tömeg is veszélyes, a hangulat is veszélyes. Géza bátyám is megjelenik, apámat ugratja. Csaknem veszekedés lesz, végül Géza bátyám diós cukrot dob nekem, s kedvetlen szótlanul távozik. Apám bosszúsan tekint utána, s egy zsebkendőbe gyűrögeti dühét. Ám Hell Konráddal, kis termetű, nagy bajuszú tisztviselő kollégájával együtt mégis incognitót vesznek. Fekete kalapot és bő köpenyt öltenek, hogy aztán kedvetlen arccal bámulják a gyászosan vonuló népet, vagy a hangos diákokat, kik ablakot törnek, s mint hallom szép anyámtól, részvétlen színházi előadásokra is rárontanak. Egyetlen fekete könny a temetés napján a székesfőváros. Énnékem, a gyermeknek, viszontag jó és szép e nap, és olyan vagyok, mint a tálcán felejtett gyümölcs, mely egy simítás után már magától édesül. De nem. Nem pontos ez így. Inkább Hell Ilonka székesége olyan, akár a párkányra csorgó alkonyati fény. Csak két esztendővel idősebb nálam. Annyival sem. Copfja van, finoman megfőtt, szalaggal is átkötött. Termete nyúlánk, ha egymás mellé állunk, homlokom puszihatja. Fogózkodunk. Olyanok vagyunk, mint ez április, bolondos, igazi gyerekek. S hogy a nagypapa festménye alatt álló mahagóni kisasztalon megbillen a liquőrös üveg, arról éppúgy tehetek én, aki az asztalkát fogja, miként Hell Ilonka, aki a terítőt markolja kacagva. A meggyliquőr feltöltjük, s az üveget, Hell Ilonka tanácsára, festékvízzel feltöltjük. S hogy maradnak a foltok, nevetünk ezen is. Milyen jó is így

csalni, hogy össze-összeér közben az ujjacskák erdeje. Ragad a kezünk, a szájunk. Hadd ragadjon! Hell Ilonka haját kibontom, nem hagyná, de én sokáig rimánkodok érte. Végül csak néz, fejét elhajtja, megenyhül. Csönd van mostan mind a kettőnkben. Szőke hajszálak ragadnak az arcomhoz. Asztal alatt mászunk, kacarászunk aztán, mint egészen kicsi gyerekek. Előttem libeg Hell Ilonka gömbölyded tompora. Arcom nekifeszítem, s az államat a lágy vágaton végighúszom. Kacagunk ezen. Hell Ilonka nyakát megharapom. A mellembe karmol. Bőrére piros foltot nyomok, mely csak lassan múlik. Bőrömre piros utat húz, mely szintúgy lassan múlik. Egymás fülébe fújkalunk, s nézzük, hogy borzong a másik. A tót cseléd lány, Veronika, sopánkodik, kezét tördeli, de csak áll az ajtóban, szólni nem nagyon mer. Végül sápadtan elfordul. Én nem tudom, mi történik, hogy forró leszek, és remegek egyszerre. És nagyon forró lesz Hell Ilonka is. A nagy díványon ülünk, öleljük egymást, mint akik mélység felett kapaszkodnak. Hell Ilonka foga kocog a fülem mellett, néha fülcimpámhoz ér a zománc. Nem beszélünk. Vagy tán beszélünk, igen, csak másképp, ahogy hétköznapijaiban csinálja a világ. Én is a tarkójára hajlok, hol a haj pihézni kezd már, és szívom testének illatát. Nagyon fáj és nagyon jó ez a közelség. Szemem lehunyom. Muzsika szól valahonnan, gyászzene tán, már nem tudom. Vagy csak tétova keringők? Egy elmaradhatatlan délutáni óra, mely még e gyásznapon is megtartatik valami szerencsétlen zenenövendéknek? Nem törődök én ezzel, nincsen rá figyelmem. Ekkor érzem először, hogy a testem nemcsak az enyém, s hogy másféle érintés is van a világon, mint ahogy anyám simít tincset a homlokomból. De nem ilyen szavakkal tudom én akkor ezt, persze, hogy nem. Hogy Hell Ilonka mit tud, s mit érez meg általam, én azt nem tudom. Így találunk ránk anyáink, hogy alszunk, hogy egymásba kapaszkodunk, s hogy én már alig lélegzek. Homlokom megégeti anyám kezét. Mint mesélik később, családi doktorunk, Král bácsi fehér fejét csóválja, hogy ilyenről még nem hallott, ilyen örült és tomboló lázról. Jeges priesnitzet parancsol nyomban. És én még látom, hogy Hell Ilonkát elemelik mellőlem. Mint aki boldog, visszatekint. És énnekem éppen elég, hogy lázas bágyadtan visszamosolyog, és én is mosolyoghatok. Május lát újra szabad levegőn. S hogy meggyógyulok, el is vesztek valamit végleg. Míg a párnák közt, lázas éberen fuldoklok, végig velem Hell Ilonka testének illata. Mintha azt lélegezném vissza folyvást, azt a meleget, azt a tüzet. S csak annyi történik tegnap, miközben megállok a képeslapokat bámuló Werner-lány mellett, hogy újra belélegzem azt a különös, fojtogató illatot, amittől nemcsak nyugtalan lesz az ember, de kiszámíthatatlan is, zavart, és legfőképpen beteg.

Azt hiszem, meg kellene gyógyulnom mihamarabb.

**Hogyan is láthatnám azt a varjat,
melyik diót hullajt nekem? És miért
küld egy vak szívű könyvtárost
éppen nekem a cselekmény?**

A Politzer-ház erkélyén állok.

Az esthajnal fekete bíborral önti le az Alsóvárost, az ég tiszta, a fény öreg,

már érzi az arcom. Hová tart a lélek. Van-e útja. Füstöcskék szállnak téglás kéményekből, kanyarognak fel az áttetsző semmibe, mint megannyi Hoffer Ilonka, akinek már az élete is, hogy lélegzett s járt-kelt valaha, egyszerű kétely.

Délelőtt varjak vonulnak a börtönudvar fölött.

Sűrű, kavargó tömegben szállnak percekig, és kórusban énekelnek, és a felhők, melyek meleget hoznak, a madarakkal vonulnak tovább.

Dió csattan előttem a kövön.

Sír egy rab, szőke alacsony ember, Kern, a sokszoros csaló az. Éjjel hírt kapott a börtönszolgálat, hogy mint annyian mostanában, torokgyíkban meghalt a kislánya. Kern most tudta meg Müller Mór igazgató úrtól. Cellájába kísérik éppen vissza. Megállítom őket. Nézem Kern arcát, fénytelen könnyeit. Kern visszaeső, Géza bátyám azt mondja, sose javul meg. A diót a kezébe nyomom.

– Az égből jött ez is – mondom.

Néz felfelé, pislog.

– Az égből – mondja – az égből.

Elhagyom őket, utánam kiált.

– Dögölj meg, doktor, dögölj meg te is!

Járom a várost, mégis mintha mozdulatlan lennék.

Nem tudom, mi történik velem.

Mejerné sápadtan néz, ha éjjel végre hazavezetnek a belvárosi gázlámpák, tudom, virraszt, míg a kulccsal neszezek, míg hall parkettanyikordulást. A fényes arcú Grünbaum Izidornál, az Otthon-kávéházban hölgyzenekar szórakoztat. Ital nyugtat el, cigarettafüst. Kedves és sokat mosolyog a kislány a pianínónál. Krizanténumot vitetek neki, incognitóm meghagyom.

Nem ő kell, csak a pirulását akarom.

Nem pirul, a virágra rápillant, és játszik tovább.

Keresek valakit, nem vitás.

A Werner-lányt keresem, nem vitás.

Másnap megnézem Miss Heliot testét, amely világszenzáció. Miss Heliot teovált nő. Miss Heliot finom ívű hátán virágok szirmoznak, és az öle felé ezer pikkelyű kígyó kúszik. Karján borostyán burjánzik, kézfejen tengerészek portréi. Lapockáján sárkány fúj tüzet, kalózhajó úszik a tomporok dombja felé. Keble alatt egy finom írás kéklik: Tirják Lajos, egyetlen szerelmem. Na, Tirják Lajos, gondolom, világhíres lettél. Miss Heliot szomorú és szánandó teremtmény, átlátok a mosolyán, mozdulatain és nőies pozórságén, mert egy nő sosem ilyeszenzációra vágyik. De nem is olyanra, mint a dorozsmai nőimitátor, olvasom, ki valóban nő, s ezért a legények majd fölpofozzák, s pénzüket követelik a megszeppent impresszáriótól. Lovas csendőrökkel jönnek a városba, hogy a vonat sose hozza vissza őket.

Különös, hogy a hidat egy francia, a híres Eiffel tervezte. A híd elején kis torony áll, azok előtt pad-házikók. Bennük örök figyelnek éjszaka is, hogy pénzt vegyenek be és ezért jegyet adjanak. Kifizetem a vámot, holott gyalog lépkedek fel a víz fölé. Itt szabadabb a szél. Látom, üres a Halpiac, és szemben a partfürdő is kihalt. Minden ladik, evezős csónak és úszómóló bevontatva. És lenn a híd alatt sem rakodják a fűszergyári homokot. Épp oda húzzák ki a minap a ladikosok Hoffer Ilonka élettelen testét, ami elmerült elébb, de aztán különös módon

felbukkant nyomban. Támasztom a korlátot, tán épp azt a száraz helyet, mit Ilonka érintett utolszor.

És nem vagyok egyedül.

Mellettem alacsony, kövérkés fiatalember áll, s bámulja hosszan a fagyott homokpartot, miként csak én. S tán mert tűnődésünk is rokon, végül megismerkedünk. A fiatalember neve Leininger Károly, és könyvtáros a Somogyi intézetben. Előbb, talán patetikus mondatai, különös melanchóliája miatt, poétának vélem, a rosszabbik, az érzelgős fajtából. Arca himlőhelyes, tekintetében a rövid élet titka lobog. Tagadja, hogy költő. Habár lehet, hogy estebédek után mégis tűnődik verssorokon, s ha ez igaz, akkor mostan végleg boldogtalan szerelmi valómások vezetik a tollát. Mert nem más ez a Leininger, mint aki régtől és titkosan szerette Hoffer Ilonkát, talán romantikus regényalaknak képzelve magát. Én meg nem értem, miért ütközök folyvást egy olyan teremtés alakjába, kit nem ismertem, s akinek a sorsa, valljuk meg, különöset nem mutat a nagy románcok eseményeihez képest. Mindenesetre most újra Hoffer Ilonkáról hallok. Gyermekkoruk, Leiningerrel, gyakorta együtt telik Balástya egyik majorjában, hol a fiú apja jószágigazgató. Hoffer Ilonkát oda viszi minden nyáron az anyja, aki azóta Leininger Károly rajongásának tárgya, mint holmi Beatrice. Leininger Károly pedig szent esküvéssel fogadja a balástyai határ valamelyik csűrében, hogy a hosszú pillájú, fehér bőrű nőcske az övé lesz. Csakhogy mostan mindennek vége van.

– Nem úgy van az, barátom – mondom kötelességből.

– Hát valóban nem – néz tompa, keserű fénnel.

– Nő nem vész el, csak átalakul – mondom.

– A szerelem sem vész el, csak átalakul – válaszolja.

Hallgatok, hogy magyarázzon.

Hosszan fürkész, végül csak ennyit mond.

– Megmarad nekem egy bosszú, barátom. Az lesz az én szerelmem végpontja, hogy bosszút állhatok, s onnantól nekem minden elég. Tudom, Ilonkám lelkét kik fertőzték meg. Kinyomoztam. Egy nő és a társa.

– És kicsoda ennek a nőnek a társa?

– Az Ördög – mondja halálos komolysággal.

– Nevük van? – kérdem.

– Az a nő valami Mici.

– Mosolygós Mici?!

– Az.

– Aztán tudja-e Leininger úr, hogy a Schwarc nevű gyilkos is éppen azt a nőt kereste.

– Tudom – bólint, s a vonuló vizet nézi –, megírta a sajtó.

A könyvtáros könnye hirtelen kicsordul.

Mint gyerek zokog, hangja nincsen, mégse szimpatikus.

Nézek a kopár Boszorkánysziget felé, úgy kérdem.

– Tényleg nem ír költeményeket maga, Leininger?

**Egy különös idősebb hölgy.
Tanulságos látogatás a Rózsafény fogadó
legfölső szintjén. Irány a Vágóhíd?**

A kerítők száznegyven-kétszáz koronáért piacolják a lányokat Bajára, Fél-egyházára vagy Szabadkára, s lehetőleg a kiesebb Rókusi pályaudvaron szállítják vagonra őket, ha ugyan nem lép közbe ott is a rend őre. A Rózsafény fogadó nem piacol ilyen nyílt alpárisággal, és az üzleteket az állammal köti. A Rózsafény fogadó cselédszobáiban, hová a lányok munka után megpihenni térnek, mindig van matrac és libatollas párna, és a vaskályhák mellett ott a teli szeneskupa is. Hajnal van ilyenkor, munkakezdés a gyufagyárban, a vágóhídon, s a Kossuth sugárúton már zörögnek a zöldséges szekerek, és a gázlámpákat is oltogatják. A lányok ilyenkor belenéznek még az asztali tükörbe és megtalálják az ajak csücskében az újabb keserű ráncot. És vásárok után sajognak is a mellek, ha sok volt a markos fuvaros Kistelekről, Gyálról vagy a dorozsmai akácos határból. A Madame azt mondja, hogy a szerelem legvége az, amikor kifröccsen a férfimág, s tán igaza van. Csakhát a férfimág is szép, akár a női has selyme, melyen kicsiny patak lesz. Meg aztán az én kérdésem másfele hajlik. Hol a kezdet, s vajon mi az a pillanat, ami előtt még nem szeretünk és amiben már igen. A Werner-lányra gondolok ilyenkor, s alig merek levegőt venni. Mindazonáltal hogy a Rózsafény fogadó lázadás, netán szüfrazsettek különös revolúciója lenne, nem pedig len üzlet, szolgáltató iparág? Ironikus kételyem nem mutatom, és jól teszem, a Madame szeszélyes természet, s hirtelen haragjában könnyen ekszpediálna innen engemet. A Madame egészen különleges jelenség. A Madame lányai minőségi portékák, mint ő maga egykoron, most hatvan éves – huszat letagad –, hatalmas púderes és izgága hús, és olyan ajkai vannak, melyek tán diót roppantanának össze, csupán a maguk erejéből. Én igen kultiválom az ilyen ajkak, melyeket nem kell kirúzsozni, mégis bíborozzák a nyálat, s amely ajkak oly tapasztalattal formálják a szavakat, amitől a magamfajta túlérzékeny gondolkodó is csodálattal elnémul. A lányok is szépek, holott én tudom, micsoda fájdalom van a festék alatt. Hajukban szivarfüst, nyakuk redőiben pezsgőfoltok, ölükben kimoshatatlan férfiillat. Liquőrrel kezdik a napot, és mentholos cukorkát szopogatnak, hogy ki ne tudódjék, alkoholrabok. Kedvetlenül nem lehetséges akárki férfi kedvére tenni. Szalmamatracuk alatt az összekuporgatott remény, hogy egyszer masamód boltot nyissanak valahol egy belvároskában, messziről jött baronessként. Néha kimaradást kapnak, ilyenkor színházba, hangversenyre mennek csoportosan, s a férfivendég, ki pedig máskor oly jólesően liheg karjaik között, és lihegni fog holnap meg holnapután is, most könnyedén átnéz rajtuk. A színházban külön páholyuk van nekik. S csak a fiatalabb arszlánok füttyögnek, kiáltoznak feléjük, s küldenek apró rózsacsokrokat, névre szólót, külön megjelölve a bimbót. Meg kell említenem még Magyar Imrét, az ajtónállót, akinek a feje fényes, mint a biliárdgolyó, s bár termete nem szembetűnő, a zakója alatt roppant izmok feszülnek. Arcát az érzelem nem ismeri. Bilincstörő mutatványos egykor, járja a Monarchiát, mígnem meglát egy nőt, a Madame-ot, akinek nyomban szolgálatjába áll. Úgy beszélnek, hogy az egyetlen férfi, akit a Madame olykor még magára enged.

Amikor belépek a Rózsafény fogadóba, egy csábosra ondolált vöröske tarkóm megsimítja és Olla gummit csúsztat a zsebembe, új szolgáltatás gyanánt. Arcsimítással köszönöm. A halk duruzsolással telt szalonban csúcsforgalom van, s a szivarfüst úgy leng a levegőben, mint valami elszabadult kékkönnyű fátyol. A gyűszűnyi cognacot már egy öregecske szőke servírozza, Zsófia. Alsó ajkán, hol oly puha, mint a gyereknyulacskák hasa, megpusziloem érte. Körbe-jörbe jár a tölcéses gramophon, s amikor leáll, a sarokban teasüteményt majszolgató leányka felemelkedik, és flegmatikusan újraindítja. Elvira, a fekete, apró termetű, habár keblekben első helyezett felvidéki lányka két diákkal enyeleg, kik feltehetően ugyanazért a pénzmagért akarnának szolgáltatást nyerni. De itt ezt nem lehet. Elvira tehát most azt vizsgálja, melyikük legyen a kedvezményezett. Voltaképpen versenyeztet. Üldögélek csöppet, s várom, hogy föltűnjön a Madame, aki titkos figyelőjén most is szemmel tart mindent, mi itten alakul. Csókot küldök hát Kossuth Lajos falon függő giccsportréja felé, akinek a szeme feltűnő módon él.

Jön is a Madame csakhamar. Csakhogy durcás, megbántott.

– Elhanyagolt bennünket – nyújtja csókra a kezét.

Zörrennek a drága aranykarikák.

– A munkám, drága asszonyom. A bűnös lelkek teste hamarabb megbetegszik.

– Egyszóval magának fontosabb a rablógyilkos, mint a mi finom és egyedülálló forradalmi világunk.

– Szégyellem magam – hajtom le fejem.

– Jól teszi, habár ez nem elég – emel államon két ujjal.

– Jóvátehetem? – nézek szemébe.

– Ha a mai estét nekem szánja.

– Ez túl nagy kegy. És kérni szabad-e ezen felül?

– Igen, ha úgy kér, hogy nem csúnyul el közben.

– Voltaképpen egy lányt keresek – mondom.

– Ne mondja, hogy itten nincs elég! – kiált áldühösen.

– Ezt a lányt egy Werner nevű ember kíséri – mondom.

A Madame megdermed. Lázasan kutatja az arcomat.

– Mit tud róla?

– A Werner nem gyermeki méret. A lány viszont élőhalott. Érdekelne engem.

– No hát, haszontalan, maga is ezzel zaklat! – kiáltja nagy átéléssel. Színésznő volt tán? Kérdez is még. – Ki küldte?

– Az ösztönöm, asszonyom – mosolygok.

– És arra nem figyelmezteti az ösztöne, hogy tilosba is tévedhet, mint a kisbírka?

– Az ösztöneim azt súgják, ha baj van, fordulhatok Önhöz.

– Ó, hogyne! Hónapokig felém se néznek, aztán egyszer csak előtűnnek, és azt hiszik, mert csinos a pofikájuk meg mézet csorgattak a nyelvük alá, már kérhetnek is!

Hallgatok, hiszen igaza van.

– S hogyha üzent is volna magának ez a Werner?

– Csodálkoznék – mondom.

– Ha azt üzenné, hogy nem eladó?

– Én azt kérdeném akkor, hogy ugyan tettem-e ajánlatot?

A Madame gondterhelten rázza a fejét.

– Többet tud az magáról, mintsem gondolná.

Eltűnődünk most ezen a mondaton. A Madame fürkészi arcom, aztán sóhajt, s hirtelen belém karol, és szobájába visz, s míg lent, a szeparék fülledt fényében szolgálatkészen fúrja lányfej a férfi mellét, mi ketten diskurálunk, eszméket és világnézetet cserélünk. Lassan fölélénkül. A pezsgő szentpétervári, és a habja lefut a szőnyegre. Koccintunk, a Madame nyakában súlyos feszület villan.

– Isten? – kérdem.

– Ó, igen, hogyan – mosolyog sima arccal. – Istenben az a jó, hogy türelmes, és megvárja, míg mi, rosszak megjavulunk.

Bécsi utaimról kérdez aztán, művészetekről.

Hogy az osztrákokban különleges nagy erő feszül. Csodálkozom, hogy a Madame is ismeri Klimt Gusztávot vagy Schiele Egont. Hirtelen fölkacag, de hisz dolgozott ő annak idején a Naschmarkton, s hogy milyen a bécsi cella, hát arról is mesélhetne, s hogy minél magasabb rangú a bécsi hivatalnok, annál több pattanás piroslik az ülepén. Egyszer egy modern színielőadás plakátját festik róla. A művészet nagy csoda, mondja mosolyogva.

– Freud Zsigmond álmfejtése? – kérdi. – Mit szól hozzá?

– Engem nem érdekelnek az álmok, amit tudok, itt tudok.

– Milyen különös, milyen nyegle magabiztosság! Nohát akkor Weininger Otto elveit a nőkről ismeri-e?

– Egzáment tesz velem? – kérdem.

– Csak kíváncsi vagyok, miféle szellemet takar e csinos pofika. Hogy vajon milyen debatter?

– Valamennyire ismerem Weininger Otto elveit – mondom –, habár nem ért-

5. Wagner palota

hetek egyet a cinizmusával. Tudományossága, mint Verne Gyuláé. Én, kérem, nem nézem le a nőt.

– Ergő szeret bennünket.

– A tapasztalt hölgyeket különösképpen.

– Éspedig miért, fiatalúr?

– Énnekem, drága Madame, a múlt fontosabb, mint a jövő.

– Mit nem hallok?! Nem akar modern lenni?

– Nem tudom, szükséges-e az ilyet akarni.

– Tudja, uram, Bécsben úgy tartják, hogy momentán két dolog modern. Egyrészt ha kianalizáljuk az életet, és a mélyébe tekintünk, másrészt elmenekülünk tőle, és csak álmodunk.

– Szerintem a szerelem olyképpen modern dolog, mint isten vagy az ördög. Nem tud elavulni.

– S miféle nőktől visszakozna?

– Penelopét nem szeretem, Ophéliát sem szeretem, ahogy Lady Machbetet sem. Azt szeretem, ha sokat akar a nő, és azt mind magától akarja. Mert minek akar a nő látni, ha egyszer világíthat?

– Micsoda hazugság!

– Nem, dehogy, inkább az igazság másik oldala.

– Gyermeke, a slicc elnevezésű nyílást is sokféleképpen lehet, hogy úgy mondjam, szóra bírni. Ajkakkal is, teszem azt. Hogy pirosuló nyelvheggyel tologatjuk ki egyenként a gombokat, míg fent sóhajtozik a hím. Ám jómagam mégis ama megoldást részesítem előnyben, amikor csupán a tekintetünk által gomboldnak a gombocskák.

– Hiszen ez a nehezebb – mondom.

– Vegye tudomásul, hogy ez a női képességek egyik csúcsteljesítménye – szól szigorral a Madame.

– Hát én ezt a nézést Öntől már tudom, asszonyom.

– Aztán honnan, fiatalúr?

– Ha méltóztatna kegyed alább tekinteni.

A Madame elpirul, mint iskolás gyereklányok, ha udvarolnak nekik, aztán hirtelen magához von, homlokomba lehel, és én engedek, mert ő az erősebb. Vagy csak erősebb akar lenni. Mosolygok, s letérdelek. Egyik kezével fejem öléhez hajtja, a másikkal a szoknyát emeli. Fehérneműje nincsen, mint aki készült. Hatalmas szőrerdőben az arcom. Édes, vad illatok gőzölnek, a combtól végig kenőcsözve, nyelvemmel követem, s lenyalom az édes ízt, egészen a köldök bugyráig. Azt hiszem, kitüntetés, hogy örömet okozok neki, holott ez örömet nagyon akarja is. Vékony hangon nyögdécsel fölfelé, s ez az aktivitás egészen meglep, hogy gyermeklány lesz egyszerre, hogyan tűnik el az úrnői tekintély, mint vész az anyai kellem, a parancsnoki póz, amint feltámad benne az érzékek arzenálja. Én meg vérszemet kapok, s a combok belső párnáit szívom, harapom. A Madame sikít, mint rengő, csiklandi hegyoldal, úgy dobálja magát, rettenetesen, nagyon szépen erős most. Csak nyakam ne törje. Már emelkedek, hogy beléhatolhassak, rendezem a húsokat, de ő azonnal ébred, hajamba kapaszkodik, arcomba szisszen.

– Nem, azt nem, soha többé nem, vissza, fiú! – letegez.

És tenyérrel megüti arcom. Tűnődök, erőszakot kívánna-e, de nem, mégsem.

Öröme olyan hirtelen bekövetkező, hogy észre sem veszem. Egyszerre csak mozdulatlan, nagyon gyenge, alig lélegzik. A puha párnák szétdúlva.

Ám mielőtt még elbocsát, sliccemhez nyúl.

Az arcomba néz hosszan, komolyan.

– A lányt Mosolygós Micinek hívják.

– Akit a Schwarc is...?!

– Igen.

Hogy úgy mondjam, a Madame most kézben tart egészen.

– Mosolygós Micit a Vágóhídon ugyan nem találja, de lelhet róla hírt, ha Wernert keresi, a szőke Wernert. Húsmester ottan.

Csodálkozom, hogy így egybevág minden. Hogy Mosolygós Mici a Werner-lány. És Leininger Károlyt már nem is említem.

– A Vágóhídra menjen – mondja a Madame.

– Mosolygós Mici – hüledezek, rázom a fejem.

– A Vágóhídra menjen – sóhajt a Madame –, olyan húsek vannak ott, mint ez!
– szorítja hímtagomat, emel rajta, aztán rácuppant, hogy végül szemét lehunyva egy intéssel elbocsásson.

Egy vágóhidi jelenet. Egy követés.

Egy Berec nevű fölöttébb antipatikus egyén.

Egy koffernyi kedves ajándék.

Szabadnapom van, amikor néhány nap múlva villamos utazást választok. A Somogyi utca macskaköveit rugdosom szórakozottan, aztán a Dugonics térnél a lila jelzésű vagonra ugrok, mely a Gedó kert felől jár a Vágóhíd felé, s viszont. Szakaszjegyet veszek, és úgy bámészkodom, mint a kirándulók. Pedig célom van nekem. Végigzörgünk a Petőfi sugárúton, s én nézem közben Schwarc lepusztult házát, ahol a bűntény történt, ahol kétszer emelkedett, és kétszer is zuhant a balta. Sétáltam már erre máskor is. Errefelé, az alsóvárosi tájékon is jócskán divat a napsugaras díszű ház, emlékeztetve az ősi Napimádatra. Nekem mégis az az arab közmondás jut eszembe, miszerint ha elkészül a ház, ajtaján először a halál lép be. Micsoda elmés és félelmetes mondas! Géza bátyám tanácsa is fölötlik bennem nyomban. Hát hiszen a test is egy ház, nemcsak a város, mint néhány hete gondoltam.

Hajrá csecsemők, hajrá újszülöttek!

Hát nem ezért ordít nyomban a gyerekeMBER is, aki nem ésszel, de zsigerral tudja ugyanezt, hogy aztán mindegyre nőve, növekedve hajoljon a felejtésbe, pusztán gyávaságból. Hiszen hogy meg van szokva nemcsak az életünk, de maga az élet is. Hogy egyszer kiterítve látok egy embert, semmi, sárga arcú földműves, a szíve nem bírta. Fekszik kiterítve, miközben szövetet vizsgállok. Egyszerre a szemem sarkából azt veszem észre, hogy a mellkas süllyed és emelkedik, mintha csak aludna az az ember. Ránézek, de hiszen halott, mozdulatlan. A szövet fölé visszahajlok újra. De mintha újra lélegezne. Hát oda kellett mennem ez emberhez, hogy egészen közlelől lássam a halálát, hogy ne akarjon hallucinálni énbennem az élete.

Meg-megzökkenve halad a villamos, elhagyunk egy iskola házat, majd az úgynevezett Marer-malmot, mely előtt lisztes szekerek sorakoznak most is. Tár-

gyalnak a gazdák. A Vám tér következik aztán. Itt akkor leszállok. Borús az ég, szemel valami szürke esőféle, mely matéria nem is vízneműhöz, mint inkább cseppfolyós rosszkedvhez hasonlatos. Valami hideg költözik az ajkam szélére, rossz lenne bármit is szólni. Gyalogolok, köpenyemben összehúdom magam, s így érem el az alsóvárosi temetőt. Szomorú látvány.

No halál, tessék, itten sétálok előttem, én, a fiatal doktor. Kellek neked? Nem kellek? Amott, távolabb, nagy sík, gazos terület, néhány csenevész bokorral és akáccal, frissen kapart gödrökkel. Katonák gyakorolnak erre, úgy tudom. Mögötte, jobbra, a Lóverseny tér terül. S ha ezt nem tudnám, akkor is kitalálhatnám. Fiatal emberek szép testű, ápolat szőrű lovakat vezetnek arról. Csakhogy sántítanak azok a lovak. Nyilvánvaló, versenyt nem nyernek többet, szerencsét sem hoznak senkinek, sem pedig szerencsétlenséget. Tagló és bárd várja őket.

Lám, a Vágóhíd, Werner úr birodalma.

Messziről virítanak az épület sárga keramit kockái. Mészárosok, húskereskedők ügynökei járnak be és ki a hatalmas fakapun. Olykor szekér fordul, élő disznót és birkát hoz, nyers húst visz kifelé, hasáb jegek között. A Vágóhíd mellett ott a jéggyár tömbje is.

Most lepődöm meg, hogy voltaképpen nem is tudom, miért jövök ide.

Mit akarok?

Mit keresek?

Az a nő itten úgy sincsen.

Ezt a nőt követelte egy gyilkos, ezt a nőt őrizi egy elegáns hústorony, ezt a nőt gyűlöli halálosan egy boldogtalan könyvtáros. Mintha sok lenne ez egy kicsit. S különben is, hogy férek én e különös szentháromságba?! Ez a Mici, a Mosolygós Mici itt a Vágóhídon úgy sincsen. Legföljebb Werner urat leshetem meg, munka közben, hentesköpenyben. Hogy aztán munka végeztével követhetem? Kileshtem otthonát, amely Mosolygós Micinek is otthona lehet? Vajon mit akart tőle Schwarc? Forgolódom tanácstalan, s éppen amerről jöttem, a temető felől, egy árny ugrik be hirtelen valami csenevész akác törzse mögé. Valaki követ, és végig figyel, villan át rajtam, de meglepődni nincsen időm, mert megszólítanak.

Kerek képű, piros arcú ember lép elélem.

– Segíthetek, uram?

– Az attól függ – biccentek.

– A nevem Berec – válaszol a kerek képű, és mosolyog.

– Uram – mondom –, önnek dobverő ujjai vannak, mely szindróma köztudottan a szív betegségét jelzi.

– Énnékem nincsenek szívpanaszaim – von vállat Berec, ám konstátálom, hogy némi karéjt lenyestem a magabiztosságából.

– Orvos vagyok – mondom, s kissé csodálkozom magamon, hogy állandóan ezzel jövök.

– Körülvezetem, ha úgy akarja – mutat a telep felé Berec.

– Lekötelezne – mondom.

– Taglózást akar látni? – kérdi komolyan.

Kikerülve egy húsos kocsit, belépünk a bejáraton, miközben Berec bólint a kapuőrnek. Így tehát idevaló ő is. Látom a beteg versenylovakat, melyeket az imént vezettek a teleppre. Fejük lelóg, mintha értenék a helyzetüket. Fél- és ne-

gyeddisznókkal a vállukon húsmesterek sűrögnek. Berec elmondja, hogy nagy harc dúl a húsvizsgáló állatorvos és a húsiparosok között, mert a doktor, aki új ember itten, szigorúan betartatja az egészségügyi előírásokat. Tavaly egy mézsárszékből romlott húst foglaltak le, de már későn, addigra többen megbetegedtek. Most már oly nagyok a szigorítások, hogy a hűtőkamrákban sem szózzák a húst, mert a só rozsdát okoz a hűtőcsöveken, például. A sósavazás is be van tiltva. Most már a turfa sem használható alomnak. Ezért láthatok amott, az udvar másik végében szalmával megrakott szekereket.

Nem értem Berecet, miért mondja el mindezeket.

Miért mulatja velem az időt.

Itt-ott vértőcsákat is kerülgetünk, s fiatal segédek állati hulladékokat kocsiztatnak el mellettünk. Belek, belsőségek halma, disznó- meg marhafejek, vérmaszatos szőrösomók, lábszárak és paták kerülnek az emésztőkbe.

Berec megáll, fürkészi arcát.

– Miért mondja nekem mindezt? – kérdem.

– Mi másra lehetne itt kíváncsi, mint a hús sorsára, uram?

– Igaz is – mondom, s megint azt érzem, hogy figyelnek. Most nem látok senki konkrét személyt, csak egy hatalmas hátat, mely az egyik húsműhely sarkában ring fel s alá.

Disznó, előtte, félbevágva.

– Úgy hallottam, uram – búcsúzik Berec –, hogy nemsoká a Próféfában vacsorál újra.

Miféle üzenet ez, fürkészem az arcát.

– Talán húst fogok enni – mosolygok aztán.

– Holnap – mondja Berec –, akár különleges szakácsa lehet.

– Werner úrra gondol? – kérdem, és nézek a hatalmas hát irányába. Gazdája már fordul, s bámul rezzenéstelen. Köténye véres, és véres a bárd is kezében.

Micsoda vad romantika, hogy így nézzük egymást.

– Milyen gondterhelt most a Werner úr – mondom.

– Elvesztett valakit – szól Berec, s hátat fordít.

Visszavillamosozok a városba. Aki követett, most is követ. Figyelném arcát, tetten érném akár, de oly ügyes, hogy magam is meglepődöm. Keringek a Feketesas utcában, a Kígyó utcában, a Zsinagóga körül, ám tettenérést, vagy legalább felismerést csak nem könyvelhetek. Bosszús vagyok és fáradt. Miféle ügymenet bonyolódik itt körülöttem, engem nem kérdezve, de használva, mint akármilyen rossz segédszínészt. Hát ezt nem. Így nem, gondolom. A szürkület elnyújtja az árnyakat, a gázlámpák pislogni kezdenek, mint az ébredő szemek, amiknek szokatlan látni újra. Árnyékom eltűnik, de csak hogy felbukkanjon újra. Kiszámíthatatlan. Oly kitartó, hogy megnyugtató végül. Jöjjön, nyugszom meg, figyeljen rám, s ettől fogva belelépek a gázfény körkörös tócsáiba, hogy jobban lásson. Mert az ilyen árnyék nem veszélyes. Mert az árnyéknak éppúgy szüksége van a testre, mint a testnek maga-magára. Iszom a Royalban, ahol a szubrettek és színházi tudósítók vitatkoznak. Olcsó parfüméria terjeng, és kölniillat, s egy-két zsurnalista még most is dolgozik, kávéba, borba kortyol és jegyzetel, hogy elérje még az éji nyomdazárást. S mert jó itt, magányosan is, megnyugszom, ellazulok.

És éjjel van nekem is, mire hazaérkezem.

Az én szomorú háziasszonyom most is vár, s úgy ül a gyertyafényes ebédlőben, mint aki virraszt. Habár élénk az arca, a tekintete. Amikor meglát, elmosolyodik.

– Ajándékot kapott – mondja.

Kockás utazókoffer áll az ebédlő sarkában, ilyenekkel nagy útra indul az ember. Nem is olcsó multság az ilyen tiszta bőrtáska manapság. Fel nem foghatom a dolgot. Bőrönd, utazótáska, nekem? Hogy elutazzak? Közelebb lépek a különös tárgyhoz.

– Ki hozta?

– Nem ismertem őket – Mejerné idegesen rándít a vállán.

– Többen voltak?

– Két fiatalember. Alig bírták felcipelni.

Lehajolok, s figyelem olyan közlő, mint a beteg testrészt.

– Penetráns szaga van – mondja Mejerné.

– Én is érzem – mondom.

Emelném, de megakaszt valami irratlan súly. Mi ez. Vasküldemény? Netán sárral és kővel gyömoszolték tele? Újra nekiveselkedem, most már jókora lendülettel, s persze két kézzel. Sikerül megemelnem végre, s az ebédlő belseje felé vonzsolnom. De Mejerné hangosan kiált.

– Mit csinál, hallja, mit csinál!

Megállok, erőlködéstől remegve.

Vér csöpög a kofferből, hatalmas fekete csöppek. Lerakom, ahol vagyok, hátára fektetem, s nyitom máris. Remeg a kezem.

A látvány, minden szörnyűsége ellenére, lenyűgöző.

Még meleg és véres disznóbeleik gőzölnek a kofferben, mint valami élő labirint, egy koffernyi tekergő bél, bélsár.

S e bélhalom közepében még valami.

Egy disznó vérpamacsos, halott nemiszerve.

Mejerné fáradtan, félelem nélkül kérdez, de szorítja karom.

– Mondja, doktor, ki szereti magát ennyire?

Géza bátyám újra életkiváncsi.

A Werner-féle speciális szív-sültről.

Viszont belép a képbe egy Szigonyos nevű.

Igen erőteljes bonyodalom.

Géza bátyám ül Mejerné ebédlőjében, és szivart sodorgat.

Végét már megvágta, de a tűzzel még várát.

– Mondd el, fiam.

Látom, hogy valóban érdekli, mi történt eddig, s hogy olyan természetű ez az érdeklődés, mint azon emberek szenvedélye, akik a mozgókép színházakban minden vetítést megnéznek, s egy-egy filmtörténetre többször is jegyet váltanak, csak-hogy egy jelenetet mindenfelől kielemezhessenek. Igen, valahogy így. Géza bátyámat úgy érdekli az én történetem, mint ahogy az élet érdekli bennünket, amiről van egy feltételezésünk, s tudni akarjuk, helyes-e. Amikor meghallja ezt a bélepizódót, olyan lázas izgalomba jön, hogy egyszerre nem ismerni arra a flegmatikus és

résztvétlen öreg emberre, aki pedig a halált idézte néhány hete nekem. Arca kipirul, keze remegése elhagyja, életkedv nő benne, meg történetvágy. Lehet, hogy akkor egészséges az életünk, ha történet van benne, cselekmény és mindenféle fordulatosság? Nem tudom. Géza bátyámra mindenesetre jól hat az elbeszélés. Mosolygok, amikor eszembe ötlök, hogy megír netalán. Engem. Hogy engem ír meg. Végére is kiszínezhetném az egészet. Hogy tehát elmegyek a Prófétába minap, ahogy Berec ajánlja. Kedvem különös. Csodálkozom, hogy nincsen bennem félelem.

– Valóban nem félsz? – dől előre Géza bátyám.

– Kíváncsi vagyok – mondom.

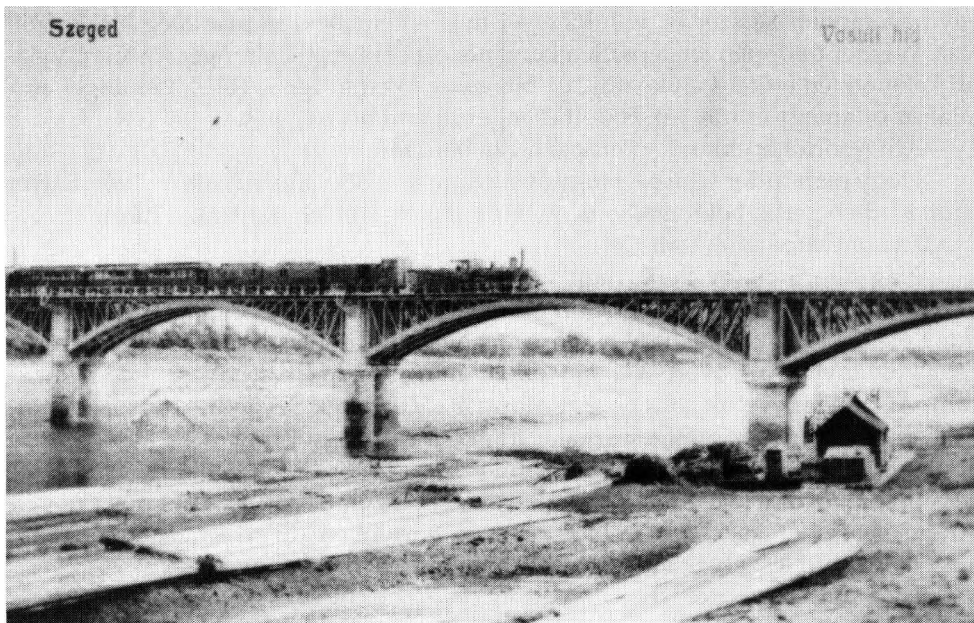
– Tovább – int Géza bátyám.

Pedig elég nagy figyelmeztetés volt ennyi disznóbél. Akkor még nem tudom, hogy a disznóból sosem elég. Félház van a Prófétában, hétköznapi csütörtök este. Asztalom lefoglalva, kijelölve. Werner Ignác vár, előzékeny. A lány ott ül a sarokban, mereven biccent. Sóhajtva mosolygok vissza. Werner Ignác fehér kötenyt köt, majd ezüst tálcán a húst kihozza, megmutatja. Egy disznó szíve az. Szép nagy szív, gusztusos. Mellette szelet májak, zöldségek. Werner Ignác mosolyog s elmondja a kisütés módját.

– Részletezzük akkor ezt – sóhajtja Géza bátyám.

Szivarja már füstöl, cognacot is szürcsölget.

Mondom a szív elkészítésének módját, melyet Werner Ignác részletez akkor nekem. Most visszaadom tehát. Először is az erektől a szívet finoman nyesegetve megtisztítjuk. Közben nem mosolygunk és nem nevetünk. Bő vízzel is megöntözzük. Aztán a szívet belülről kivájjuk, finoman, hogy a burok egy centimé-

6. Vasúti híd

ter vastagon megmaradjon. A kivájt húshoz a májat hozzáadjuk, sós, paprikás vízben ezeket megfőzzük. Közben viszont csak arra gondolhatunk, akit szere-tünk. Van ilyen? Legyen. Jól van, haladjunk. Mi így megfő, ügyesen összedarál-juk. A friss, habos tejet is elővesszük, kenyérbelet dobálunk belé, hogy szívjon, ameddig tud. Amikor elég, a kenyeret a darált hússal szintúgy összekeverjük. Igen nagyot sóhajtunk. Vajat, zöld petrezselymet teszünk hozzá. Tenyerünkre borsot hintünk, azt a húsról tovább fűjük. Megkeverjük. Most nincs sóhajtás, nincs ellágyulás. Sóval is meghintjük, ízlés szerint. A szívet a keveréssel meg-töltjük. Sóhajthatunk újfent. Sütőben az egészet pirosra sütjük. Míg sül, ihatunk pohár bort, s az előtérben óvatosan udvarolhatunk. Néha a sercegésbe belehall-gatunk. Ám ha kész, nem gondolunk semmire, csak elfogyasztjuk.

– Így történt? – kérdi Géza bátyám átszellemült arccal.

– Igen ízletes volt – mosolygok.

– Kolozsvárott tanulta – bólint Géza bátyám.

– Ezt tanulni nem lehet – mondom.

– S a lány szép? – kérdi Géza bátyám.

– Szép – mondom.

– Tovább – így Géza bátyám, a szeszből hörpintve.

Abból a szívből Mosolygós Mici is eszik. Villahegyre tűzi, forgatja, úgy harapja. Arca mozdulatlan közben. Néha rám pillant, s nekem ez elég. Werner urat is nyu-godtabbnak és elégedettebbnek látom, mint azelőtt. Ámde egyszer észreveszem, hogy a Berce a szomszéd asztalnál ül, egymagában, és veresbort iszogot. Kedvet-len. Vagy inkább mégis várakozó. Azonban hirtelen megjelenik egy újabb ismerős. Leininger Károly, a boldogtalan könyvtáros az, ki Hoffer Ilonkát szerette. Asztalt foglal ő is. Arca egészen feszült. Sokáig nem iszik. Aztán pálinkát rendel, gyors egymásutánban kétszer is. Himlőhelyei még sötétebbek, nézése még elszántabb lesz. Werner úr éppen letelepszik a lány mellé. Észreveszi Leininger Károlyt. Vala-mi kellemetlen erőter van köztük, ez bizonyos. Werner Ignác föláll, Leininger asz-talához odamegy és tárgyal. Fojtott és ingerült ez a beszélgetés.

– Mit gondolsz ekkor? – kérdezi Géza bátyám.

– Hogy nem tudom, mi ez. Hogy absurdum az egész. Egy nő, aki kellene. Szívet enni. Körben pedig boldogtalanok, gyanús alakok. Mit lehet ilyenkor hinni?!

Géza bátyám újabb italt tölt.

– Nagyszerű. Nagyszerű, fiam.

Iszunk. Elmondom, hogy a lánnyal is váltok néhány kedves szót. Elmondom, hogy pirulást látok rajta, habár könnyen lehet, hogy csak a vágyam festi az arcára azt a halvány zavart. Werner úr egy elítélt után érdeklődik. Kedvesebb tehát hoz-zám. Az elítélt neve Szigonyos, és Kolozsvárról érkezett Szegedre, hol kisebb tol-vajlások után megcsípték, s zárkába dugták. Valahogy ittragad ez a Szigonyos nevű ember a Csillagban. Ismerem, emlékszem rá. Kicsi, mozgékony és készsé-ges ember, vörös a feje, mint az íreknek. Ezzel beszélne Werner. Csakhogy éppen ő nem beszélhet vele. Ám én, aki ottan, a börtönben dolgozom, megtehetem, hogy közvetítő leszek valami ártatlan dologban. Ártatlan dologban?

Hiszen hát lehet-e veszélyes egy magyar ember neve?

S mi ennek az ára?

Mozijegyet mutat Werner Ignác.

Az egy szerelmes előadás.

– Vállalod? – Géza bátyám föláll, olyan izgatott.

Werner Ignác egy nevet akar tudni ettől a Szigonyostól. Hogy micsoda nevet? Csak egy magyar nevet, semmit többet. Hoznám ki a rácsok mögül azt a nevet. Hoznám ki a szabadba, a fényre. És én elvállalom, mert ott a mozijegy előttem.

Végül úgy bámulok a Werner-lányra, mint aki bolond.

– Csináljon egy mosolyt, kedves – mondom.

De nem csinál.

Mennek. Utánuk Berec kapkod.

Csak Leininger Károly marad, arcra bukva, szerencsétlenül.

Aztán másnap Szigonyos rettentően csodálkozik, s nem érti, mi dolgom nekem Werner úrral. A névkimondástól is ódzkodik. Megvizsgálom tetőtől talpig, közben puhítom, mint a húst puhítják. Mi dolgom lehet nekem Werner úrral?

– Szerelmi ügy talán – mosolygok, s kitapintom a jegyet a zsebemben.

Szigonyos a nevet végül kimondja.

Azóta nem múlnak a napok.

Azóta várok egy film előadást.

– Én is szeretem a filmeket – mondja Géza bátyám, s cognacot kínál újra.

**Tűz van valahol. Mozifilm és légyott,
vagyis testközeleli találkozás Micivel.
Zord Apa, avagy Rezsín és Ferdinánd románca.**

Mejerné valahol a városban. A filmvetítés napja. Öltözöm gonddal, haját is mosok, illatosítom is, fényesre zselézem. Lázadó szárait nyeselem, megigazgatom. Arcvíz permetje is kell. Majd irány a város, az utcák, utcakövek és a fapadok. Korzózok, jókedvűen, s nem tagadom, némi lámpalázzal is, mely föl-fölhevesedő szívdobogással s tenyérizzadással jár együtt. Könnyű és száraz birka-sültet vacsorálok, szerb módra, fapálcáról eszem le a húst, fehér kenyérrel, ecetes paprikával. Pohárka könnyű rosékkal öntözöm.

A kávét elhagyom.

Végre kilenc óra.

Tíz percnyi késést engedélyezek még magamnak, kerülök a Gőzfürdő, a meleg bugyogó kút felé, s mikor visszatérek, a Rókusi templom irányába éppen kiszárguldanak laktanyájukból a városi tűzoltó egységek. Nagy tűz loboghat most valahol, látszik a készültségen, s a föltűnő, habár magabiztos gyorsaságon. Egy tűzről tudok én is. Ám hogy azt oltani kellene, nem hiszem. Sőt, én inkább táplálnám, ha lehetne. Szotyolamag illata terjeng a moziban, zacskók is csörögnek. Kép alá magyaráz érzelmet a bizonytalan klaviatúra. Az én nőm már itt van, ahogy sejtem, egészen egyedül, s a legszélső széket a sorban fenntartotta nekem. Különös esemény lehet egy magányos fiatal lány egy ilyen éji előadáson, habár ennyi különösséget már könnyedén elbír e mai világ. Toalettjét a sötétben ki nem veszem. Valami fekete selyem ruha, talán. Valami tafotaanyag. Profilból látom. Arcát a filmvászonnak szegezi, s nem néz rám, akkor sem, amikor óvatosan ereszkedek mellé. A filmcselekmény tart. Sójajtok, s tekintetem én is a vászon felé fordítom.

Fiatal, karcsú nő sétál gyertyázó gesztenyék alatt. Napernyőjét mégis a magasba tartja. A nő arca finom, lírai, következésképpen tartózkodóan szenvedélyes. Járása ringó, egyszerűen szép. Valami nagyvárosban vagyunk. Nyüzsgőbb és élénkebb, mint Budapest. Európa.

– Üdvözlöm – mondom végül.

– Örülök, hogy eljött – suttogja.

– Tehettem mást? – kérdem.

Hirtelen autómobil száguld el a hölgy mellett, lecsapva sárvízzel annak gyönyörű fehér ruháját. Szörnyű tragédia ez, déli időben, csúcsforgalomban. De az autómobil nyomban fékez, s az ördögszekérből egy fiatalember ugrik ki, sűrűn hajlong, s döbbsen kéri a bocsánatot. Hasztalan. A hölgy, kit így megaláztak, keservesen könnyez. A fiatalember ekkor mutatkozik néven, Ferdinándnak keresztelték, vagyis igen jóképű. A hölgyet mégis ájulás környékezi. S valóban, zuhan is már, mint madárka.

– Utazzon el, kérem – mondja az én nőm.

Furcsa, hogy így gondolkodok róla.

– Csak nem Ön küldött énnekem koffert, drága? – nevetek.

– Miféle koffert?! – suttog izgatottan.

Ferdinánd azonban fölfogja az összeomló testet, mely gáláns ügyességéből következőleg a két arc váratlan fejleményként kerül oly közel egymáshoz, hogy abból akár meggondolatlan, de édes csók is születhetne. Ám a csókról tudnivaló, hogy nem szabad elkapkodni, mert akkor íztelen és felejtethető. Jó csók tehát az, amire emlékezni lehetséges. Mindezen szabály az epizódból is kitetszik. A hölgy ocsúdik, s az óvó karokból magát, miképpen illik, rögvest kiszabadítja. Csakhogy ekkor konstatálják együtt, hogy a fiatalember elegáns kabátja szintúgy sárral kenődött össze. Zavart jókedvvel nevetnek ezen. A lány is bemutatkozik, neve Rezsín. Gardedámjától megszökve egyedül jött el sétálni, s most atyai szigortól tart.

– Ha utazom, eljönne velem? – kérdem.

– Hiszen az egész életem egyetlen utazás.

– Szóval nem jönne?

Rázza a fejét.

– Akkor én sem utazom – mondom.

Rátekintek óvatosan, merev az arca.

– Miért hívják Mosolygós Micinek? – kérdem.

– Nem tudja?

– Nem tudom.

Ferdinánd előzékenyen hazaszállítja korszerű autómobilján Rezsint. Az apa kapitalista, kereskedő. Zord, mokány és fölötté kemény ember. Hatalmas bérpalotájának kapujában várja lányát, s hogy a szokásos testi fenytetés most elmarad, az talán csak Ferdinánd nyomatékossá tett jelenlétének köszönhető, aki természetesen nem tűrheti, hogy hölgyet a jelenlétében bántalmazzanak. Tekintete elszánt és határozott, mint a gentlemaneké. Ezzel sorsát, megítélését, az apa előtt, meg is pecsételi. A hatalmas ház vaskapuja bezárul Ferdinánd előtt, aki még fölfogja egy boldogtalan lány segítségért esedező pillantását.

– Érdekli ez? – mutatok a vászon felé.

– Szereti az életét? – kérdez vissza, de nem néz felém.

– Ha szükséges, a halálomat is szeretem – mondom.

Múlik az idő a filmcselekményben is. Rezsin szobafogságra ítélve szenved. A gyötrelmet csak Ferdinánd levelei enyhítik, melyet az inason keresztül csempésznek a szívtelen kereskedő házába. Az apa oly szigorú, hogy az már voltaképpen kegyetlenségbe hajlik. Rezsint az apja egy kereskedő társa fiának szánja, csakhogy a két vállalkozás fuzionáljon, és még több pénzt csináljon. A vőlegény, Emil, egy vézna és esetlen ember, azon felül alattomos a tekintete, viszont tényleg nagy tőkéje van. Lám, hogy a pénz mennyire semmibe veszi a szerelmet. Ferdinánd egy éjjel fölkapaszkodik, mint modern Rómeo, Rezsin szobájába. Életét nem hiába kockáztatja. Csókot váltanak, többször is, egymás karjában könnyezik szomorú sorsuk, s nézik a Holdat, mely felettük nagyon kajánul vigyorog. Ferdinándnak sajnos, ez a cselekményből már korábban kiderül, autómobilján kívül, semmi hasznosítható tőkéje sincsen. Mert kalandor bátyja mindenéből kiforgatta. Egzisztenciája bizonytalan, csak a szerelme biztos. De hiszen kell-e több?

– Nézze, uram, én nem vagyok jó – sottogja feszülten.

– Miből gondolja? – kérdem.

– Nekem parancsolták, hogy jöjjek.

– Csak a nevet akarja?

– Igen – sottog.

– Kardos – mondom ki Szigonyos rejtélyes üzenetét. – Kardosnak hívják azt az embert, aki Werner úrnak kell.

Rezsin édesapja előtt térdel, kezét összekulcsolva. Ám hiába rimánkodik. Zsarnok apjának a szíve vasból van, az esküvő napja kitűzetik. Éjjel újabb találka, ám az álnok inas kilesi a boldogtalan szerelmeseket. Pénzt remélve azonban

7. Kultur palota

nem az apának szól, hanem Emilt értesíti rögvest. Emil köteg pénzt ad a hírért és nagyon antipatikusan mosolyog. Bérgyilkosokat fogad rögvest, alvilági figurákat, kik lesben állnak a bérpalota előtt. Hajnal közelegvén Ferdinánd megrendülten távozik Rezsintől. De azért van némi remény. A szerelmesek szökést terveznek. Ferdinándot az egyik kapualjban a bérgyilkosok orvul megtámadják, ám az ügyes fiatalember elhajol a megvillanó penge elől. Gyilkosait kegyetlen ökölharcban megszelídíti, ám alattomban mégis elszenved egy szúrást. Oldala vérzik, szédül. Néhány utcával odébb rogy össze. Jó emberek rátalálnak, kórházba szállítják.

– Kezét kérem – mondom váratlan elszántsággal.

És odaadja! Odaadja a kezét a kezembe!

Meleg, kicsi kezei vannak. Kitapogatom az ujjak belső párnáit, a tenyér élvonalait.

– Fél? – kérdem.

– Félek.

– Én is félek – mondom.

Az esküvő időpontja aznap, a déli harangszó.

Rezsín sápadt, mint a hó, Emil viszont sötéten mosolyog, miközben oly kedves, mint a mérgezett méz. Ferdinánd a kórházból megszökik. Oldalán baljósan sötétlő sebkötés. A nácszép a templom előtt gyülekezik már, hatalmas izgatott sereg. Bankárok, arisztokraták, a képmutató pénzvilág. A boldogtalan Rezsint éppen az oltárhoz vezetik, amikor megérkezik Ferdinánd, s ahogy őt megpillantja, elalél a boldogságtól, valamint az átélt izgalmak miatt. Ferdinánd a szerelmét a karjába kapja, s gyorsan fut az autómobilja felé.

– Ha baj van, megkeres?

– Nem tudhatom – suttogja.

– Politzer ház – mondom –, a Bajza utca és az Oroszlán utca keresztezése. Szép nagy ház. Keresse Mejernét.

A gonosz Emil most Browningját előkapja, s tüzel, de épp a képbe lépő inast találja, aki így méltó büntetését elnyeri. Holtan földre rogy tehát ez áruló, gonosz ember, miközben zsebéből szerteszóródik a júdáspénz. Emil is autómobilba pattan, fantasztikus üldözési jelenet következik.

– Megjegyezte?

– Megjegyeztem.

Emil a fegyverét többször elsüti. Szűk, életveszélyes serpentineken, hidakon, kanyargós alagutakon rohannak keresztül. Folyamatos életveszély. Rezsín éled, fejét szerelmese vállára hajtja. Egyszerűen boldog. Ferdinánd azonban fékez s ezzel életet ment. Az út porában tehetetlen kutyakölyök nyüszít. Emil tehát beéri Ferdinándot. A feszültség elviselhetetlen. Emil közelít Ferdinánd felé, sötéten mosolyog, s fegyverét célzásra emeli. Rezsín az átélt izgalmaktól újra elalél. Emil arcán most már csak a gyűlöletnek van hely.

– Menjen – mondja.

– Köszönöm – búcsúsom.

Visszapillantának még.

– Menjen – sürget. Kilépek a Vass moziból, fölöttem úgy hullámszik az éjszaka, mint aki maga sem tudja, mit akar. Éppen visszaérkezik az egyik tűzoltó

egység. A parancsnok konflisa megáll a laktanya előtt. A tűzoltók fáradtak, arcuk kormos. A tüzet lokalizálták, eloltották. Én meg megyek, miközben boldogan belenevetek az éjszakába.

**Újabb üzenet. Mézes operett, avagy
Farnhoffer Kázmér tanácsadója.
Leiningernél a könyvtárban.
A gyanúnak két szárnya van.**

Kern, a csaló meghal.

Egy nap sétáltatás közben rosszul lesz. Bőrének hamuszürkéségéből, kifordult szemének fehérebből, s az alig mozduló mellkasból kikövetkeztetem, hogy szállítani, bolygatni nem érdemes.

Éjjel meghal, miközben a kislánya nevét kiabálja.

Reggel rosszkedvűen térek haza.

Otthon Mejerné.

„Uram!

Napok óta álmatlanul hánykolódom és vívódom magamban, mert van néhány dolog az életemben, amiről Maga nem tud, pedig úgy szeretném, ha nem volna közöttünk titok, ha az én életem is nyitott könyv lenne a Maga számára és ha megismerné nemcsak a külsőmet, a szívemet és a lelkemet, de a múltamat is. Nem tudom addig tiszta szívből elfogadni az udvarlását, a kedveskedését és a jóságát, míg meg nem mondom mindazt, ami a szívemet nyomja. Találkoznunk kell tehát. Ma éjszaka várom a Petőfi sugárúton, annál a háznál, hol valamikor a Schwarc nevű családgylkos élt. Van jó okom e különös kérésre. Bízson bennem, mint ahogy magában én bízok. Eljön? Jöjjön el, kérem, s oly dolgok tudója lesz, melyek mostan még közöttünk állanak. Várom, nagyon várom... Ésatöbbi, ésatöbbi.”

– Micsoda mézes operett – sóhajt Mejerné.

Hallgatok, tűnődöm, mosolygok. Szép, finoman gyöngyöző írás. Hogy talán túlságosan is szabályos a betűk kerekítése.

– Mint amikor mézes a borotvapenge – mondja Mejerné.

– És mégis le kell nyalogatni – nézek magam elé.

Mejerné rám néz, kedvetlen.

– Hát elmegy?

– Van Önnek levelezési tanácsadója, Mejerné? – kérdem.

Mejerné meglepődik.

– Van valahol, habár régen forgattam én azt már – mondja, s tán nem is érzi, hogy pirul közben.

– Megkeresné nekem?

Csakhamar hozza is a sárga füzetet, porolja, eltartja magától. Kézbe veszem, lapozgatom. Aztán veszem a kalapom.

– Jövök azonnal – mondom.

Irány előbb Árvay papírkereskedése.

A kirakatot vizsgálom át gyorsan, s nyomban meglátom Farnhoffer Kázmér tanácsadóját, mely a legfrissebb mű a tárgykörben. Belelapozok, s felnevetek

csakhamar. A tanácsadó árát kifizetem, zsebrevágom, de mielőtt futok vissza, az eladótól kérdezek még.

– Mennyit árultak e könyvből? – szórakozott vagyok.

– Rengeteget – bőlogat szaporán a fiú.

– Az igazat kérdem – mondom hirtelen.

– Tegnapelőtt érkezett – pillant rám szeppenve.

– Egy alacsony, himlőhelyes arcú úr?

Csak bólint a fiú, lefelé, mint aki szégyell igent mondani.

Következésképen nem haza, azaz nem a Politzer házba veszem az irányt. A Kárársz utcán, éppen a Wagner palota felé hatalmas tumultus van, nagy, mozdulatlan és megdermedt gyülekezet. Megtorpanok. Nők zokognak keservesen. A férfiak arca komor, csodálkozó. Rendőröket is látok, s kiszállt a mentőszolgálat is. Jó lenne megtudni, mi a csuda ez. De nem törődhetek most ezzel, hiszen mindössze egyetlen futamodásnyira áll innen a Kultúr palota. Csak a Rudolf tér lombjátára alatt szükséges átvágnom. Elgondolom, hogy a Kultúr palotát nem mindenki szereti. Némelyek tisztelettel meghajolnak monumentalitása, klasszikus görög-stílje előtt. Másokban erősebb a kritikai hajlam. Hogy úgymond az épület elnagyolt, kulisszaszerű, továbbá a beosztása is igen célszerűtlen. Hogy a külsődlegességekre törő millenáris építkezés iskolapéldája. Így vagy úgy, ez nekem most mindegy, ha Leininger Károlyt megtalálom. Azt a könyvtárost, akivel egyszer a közúti hídon ismerkedek meg, s aki az öngyilkos Hoffer Ilonka boldogtalan szerelmese, s aki azóta is föl-föltünedezik környezetemben. Leininger a Somogyi könyvtár alkalmazottja. Ő kell nekem, hogy a gyanúmat megerősítem.

S e gyanúnak két szárnya van.

Habár, végül, egyetlen röpülést szolgálnak azok a szárnyak.

Ha szolgálják egyáltalán.

Így tervezem én. Aztán majd látjuk.

A könyvtár, mely több tízezer könyvvel szolgál, az első emeleten található. Előbb tágas előcsarnokba jutok, jobbra ruhatár, énnekem nincs mit levetnem, hiszen kiskabátban érkezem. Balra a lépcsőfeljáró. Sietek, kettesével hágom a fokokat. A könyvtárba vezető folyosón üvegszekrény áll. Benne a felsővárosi Mária. Bocsáss meg, Szentanyám, de most nekem Leininger Károly mindennél fontosabb. Meglepődök, hogy micsoda világosság árad szerte az olvasószobában. A teremszolgáltól Leininger Károly után érdeklődök. Üzennek érte. Addig várak, toporgok. De már jön is Leininger, az arca zavart, tartózkodó. Szemembe nem néz, inkább el, oldalra, valahová a távolba. Szemgolyója olyképpen vibrál, mintha ki akarna ugrani a szemüregéből. Idegi alapozottság lehet ez, nem vitás.

– Nincs rosszul, Leininger úr? – kérdem.

– Mit akar – vág elélem ellenségesen.

– Levelezési tanácsadókra lenne szükségem – mondom. – Ami Önöknél olvasható. Mindre, ha lehetne.

Ajkát fegyelmezetten elbiggyeszti.

– A képzelet megtámogatása?

– Ó, nem – mosolygok. – Inkább egy gyanú beigazolása.

Leininger látszatra értetlen, de azért megy. Vagy öt darab könyvecskét, füzetecskét hoz végül. Leülök, míg lapozgatok. Leül Leininger is, éppen elélem, mi-

közben merőn fürkészi arcom. Homloka gyöngyözik, mint akiben nagy érzelmek dúlnak, ám fegyelmezi őket. Így is van ez, nincs kétségem, ahogy rápillantok. Hozzátolom a levelet, melyet alig egy órája kaptam.

– Olvassa el, kérem – mondom.

S míg ő megremegve olvas, én elégedetten mosolygok, hiszen dehogy talállok rá az eredeti változatra, azokból a tanácsadókból, melyeket ő hozott.

– Nem értem – mondja elpirulva, s felpillant a sorokból.

– Hát akkor nézze meg ezt – tolom elé Farnhoffer Kázmér Szerelmi levelezőjét, abból is a Szerelmes levél hölgyek részére című fejezet egyik opusát.

Leininger olvas és még mindig pirul.

– Hogy amazt – mutat az eredeti levélre – innen másolták volna?

– Egészen bizonyos – felelem.

– Nos rendben. S mi közöm nekem mindehhez?

– Az árnyéknak vajon mi köze a testhez.

– Nem értem, uram.

– Látja, aláírás nincsen. A dolog mégis egyértelmű. Nem kívánná megnevezni, kinek a nevében hamisították e levelet?

– Nincs ihletem erre – szorítja össze száját oly erővel, hogy ajkai belefehérednek.

– Mondtam én, hogy költő maga, Leininger – emelkedek, s magára hagyom ezt az embert. Nincs kétségem most már, szemernyi sem, hogy este találkozunk.

Vágóhíd, emberek részére.

A halálnak jó napja van.

Az én homlokom is megnyílik.

Homály, homály, homály.

Éj van, készülődöm.

– Hallotta, hogy rablás volt a Kárász utcán – kérdi Mejerné, aki ébren járkal a lakásban, csakhogy visszatartson.

– Valami tumultust láttam – szórakozott vagyok.

– Kirabolták a Kézművesbankot – szól Mejerné.

– Pénzt vittek el?

– Sokat. Csakhogy vér is folyt.

Nem jó hír.

Tűnődöm, kedvetlen vagyok.

– Maradjon itthon, doktor úr – áll eléem Mejerné.

Szelíd határozottan eltolom, s megyek feltartóztathatatlanul. Minek halogatni, bármit is. A Dugonics téren rendőr posztol, kikerülöm. És néhány perc múlva már ott állok a Petőfi sugárút egyik kopott bérháza előtt. Az utca sötét és csendes, s a ház előtt nem pislog a lámpa. Kiütötték talán? A kapu elnyikordul, mintha várna ő is. Az udvar is sötét, s ha kutya őrizte még tegnap, most kushad, vagy kábító cupák mellett folyik a nyála. A Hold rádereng a lépcsőföljáróra, szétkenődik a fény, mint a hamis máz. Látni a salétrom ette, ecetes falat, érezni a maró szagot, mely macskavizelettel is vegyül. Pedig néhány tíz éve, az árvíz után húzhatták föl e házat is, lehetne szép, előkelő és megkímélt, mégsem az. A

szegénységnek nincs pénze magára. S ha egyszer a renoválás elmarad, a betegség csak nő, súlyosodik.

Sötét, nyomasztó a ház, Schwarc János háza.

Olyan a sötét, mintha élne, valami élőlény lenne, mely most magába fogad, s át is alakít valamelyest. Dobog a szívem hangosan. Hol a félelem? Bennem van, vagy a falakban, a felfelé elfutó karfában, a holdfényben van, az udvari eperfában, hol van? Akármilyen lassan, minden neszre, zajra és zöreijre figyelve megyek, végül Schwarc lakása előtt állok. A detektívszolgálat még lezárta, s állami pecséttel látta el annak idején az ajtót, mely most föltépve leng a légmozgásban, mint valami tört szárny. Így tehát már várnak. Vagy csak bejutásomat könnyítették. Én időben jövök, ahogy kérte a levél, taktikám nincsen. Illetve van. Az a taktikám, hogy nem hazudok. Nem kések, és nem sietek elébe annak, ami vár. A lakásban sűrű, ragacsos félhomály. Az ablakpaletták elmozdítva, hogy becsoroghassék valamennyi fér y. Halálszag. Jobbra a konyha, balra az első szoba helyiség. A küszöbön megállok. Van csönd, melyből többen lélegeznek, ilyen ez is most, a családgyilkos Schwarc lakásában. Szólásra nyitom a számat, aztán mégse szólok. Félelem ez, vagy mi? Szólok tehát.

– Micike – mondom. – Itt van, ugye?

Jaj, hogy a csudába lenne itt. Én vagyok itt, én, csak mert elfogadtam valami képtelen kihívást, melynek tán mégiscsak több köze van az álomhoz, mint a valószerűhöz. Izzadság gördül végig a halántékomon.

Állok, nem mozdulok.

Ez a reccsenés eléggé valószínű most. Olyan a zaj, mintha a fejemben reccsenne. Mintha az egész ház reccsent volna. Mintha azt mondaná, gyere, gyere. De én csak állok, megmeredve. Újabb reccsenés, de ez most mögöttem hallik. Valaki jött utánam? Gyere, gyere.

– Micike!

De hiszen szemből is jön, valami közeleg lassan felém. Ember az. Érzem a súlyát, a melegét, az akaratát. A halálom? Előremozdulok. Valami hirtelen villan, felém csap, s tán el is érne, ha egy hatalmas tömeg nem állná útját, mely úgy bukkan oldalról, mint valami kísértet. Ez a fekete emberi tömeg nyeli el a fényes villanást. Hallok egy iszonyú sóhajtást. Aztán még egyet, és olyan ez is, mintha nem ember sóhajtana. A föld lélegzik így, amikor ketté reped. Ekkor dulakodás támad körülöttem, megütnek engem is. Az ütés hatalmas. Reccsen a homlokcsontom, vak leszek, tompa. Szinte hallom, ahogy megmozdul bennem az agyvelő. De állok, nem is értem, hogy nem esek össze. Szemem előtt sötét, vérfüggöny. Vér folyik a számba, az én vérem. És a villanás újra. Csak állok. Halkan felsikoltanak mellettem, s a sikoly bugyogásba fullad. Valami nyüszít is. Horkanások. És csontok is recsegnak. Úristen, milyen reccsenések ezek. Aztán hirtelen csönd lesz újra. Lihegek, számban a vér édesével.

Szemem törlöm, lassan, béna kezekkel.

Nézem a földet, a szoba oldalfalát.

Mi volt itt.

A falnak hatalmas ülő alak támasztja hátát.

– Werner úr – hajlok le hozzá, egészen közel az arcához.

Elmosolyodik gyengén és lágyan, habár ironikusan.

- Szóval maga doktor?
- Doktor vagyok.
- Meggyógyít?

Kezem megfogja, a hasára tapasztja, melyből a belek kitüremkednek. Fogom a beleit. Rettenetes vágást kapott, keresztbe a testén, mely végigmetszette a hasfalat. Rengeteg vért vesztett nyomban.

- Mici? – kérдем előbb.
 - Nem tudom.
 - Hol van? – ragadom meg.
- Vért köhög. Fáradt, mosolyog.
- Ne rázzon, doktor. Nagyon fáj.
 - Hol van a lány, Werner úr? – nem tágitok.
 - Nem tudom. Megszökött – lehunyja szemét.

Egy szemközti testkupachoz mászok, mely teljesen élettelen, habár ember volt valamikor ő is, könyvtáros, és Leininger Károly néven jegyezte föl az anyakönyvi kivonat. Kitapogatom, hogy karjait, bordáit eltörték. Pulzusa nincs. Megmozdítom a fejét, erőtlen fordul. A nyakát is eltörték. Mellette húsvágó bárd hever, mely ragad a friss vértől.

És oldalt egy másik testhalom.

Az ájult Berec az, vérben.

Karját csaknem lemetszették. Utolsó erőmmel elkötöm, magához így sem tér, csak nyög. Werner Ignáchoz visszamászok.

- Doktor úr – suttogja –, jó szakács vagyok, ugye?
- Ért a húshoz, Werner úr – mondom.

Ujját a fejemen végighúzza.

- El fog ájulni – mondja.
- Szólni kéne valakinek – suttogom.
- Megnyílt a feje – mondja, és a homlokomon babrál.

Valami zörög, gyűrődik alattunk. Tétova kézzel tapogatok.

- Mi ez, Werner úr?
- Pénz – leheli.
- Pénz?
- A hozományod – mondja nagyon halkán.

Hallgat, bugyog a vére.

- És az a Bojár kihányta volna a szívet? – kérdi még.
- Többre emlékem nincsen.

**Egy kórháztartózkodás emlékeinek
összefoglalója legjobb tudomásom szerint.
Makszimálisan realista vagyok.**

– Én, Kolendin Géza, a te szerető nagybátyád ezennel vallomást teszek neked. Isten vagyok. S ne hidd, hogy könnyű volt ebben a világban ezt titokban tartani. Nézd csak, fiam. A történet olyan, mint a kígyó. Mit tehet mást végül, minthogy a saját farkába harap.

– Felismer? Mejer Károly vagyok. Doktor úr, én majd tíz évet töltöttem a Tisza vízszintje alatt. Csakhogy tudja, a császár titkos ügynöke voltam, Balkán-szakértő. A szerb uszályokat tíz éve kihallgatom. Vigyázzanak. Valami készül Délen. A halak sem nőnek tovább, a homok állaga is romlik, és a vizihullák sem mind halottak. Hoffer Ilonka is megérkezett. Éljen a Monarchia, éljen a Császár.

– Kern vagyok. Kér gyermekszívet? Olcsón adom. Pedig családi szív, a kislányomé. Száz korona egy szivecskéért. Még dobog. Kérem, száz korona jutányos ár. Kondicionált Wertheimben őriztettem eddig.

– Nincs semmi baj, fiatal úr. Ez csak egy élénkítő injekció. Vitaminokat kap, fájdalomcsillapítókat, erősítő tablettákat. Nem tört be a homloka, habár nem sok hiányzott.

– Kollegák, az os frontale határozottan gyógyul.

– Fractura nem tapasztalható. Súlyos commotio cerebri.

– Az iris tisztul.

– Kollegák, a beteget hallucinációk gyötrik.

– Ó, vajon engem szépnek lát-e?

– A kéztremor megszűnt.

– Tartózkodjanak, kérem, a kórházbrúderektől!

– Szalonomban, uram, lejthet Polonaise-t, Francia négyest, Pas des quatre-ét, Körmagyart, netán Leventét, Mazurkát, és kérem, még Bosztont is!

– Olla gummicskát, fiatal úr?

– Terjed a tuberkulózis és a gyermek paralysis. Az orvostársadalom határozottabb fellépését kérem az ügyben.

– Nem, uram, képtelenség most idehívni az Istent.

– Nem ér rá?!

– Legjobb tudomásom szerint Isten Farnhoffer úrral tárgyal, mely tárgyalás kettejük levelezésének kiadásáról szól.

– Szeret még? Igyon velem zsírszódát!

– A nevem természetesen nem Bojár. Detektív vagyok. Küzdök a rossz ellen, a helytelen és a csúf ellen. Werner Ignácot követtem. Tudja meg, hogy Kolozsvárott páncélt raboltak!

– Képzelje, doktor úr, egy filagóriában vesztettem el a szüzességem. Véres lett a szőlőlevél, mellettem a tekergő inda, a kicsi kacsok is véresek lettek, s alant a fapadocska, melyen pedig Kossuth Lajos is üldögélt egykor, miközben a tápióbicskei csatáról anekdotázott.

– Önök látták már azt a nőt mosolyogni?

– Édes fiam, jegyezd meg, hogy a női nemi szerv labirintjának végén ott kéklik az ég. Helyes és jó helyről jövünk tehát. Miért bűn quasi az, hogy oly sokszor visszavágyunk a helyes és jó irányba?!

– Doktor úr. Kérem, én a végrendeletemet megírtam, közjegyzővel átnéztetem. Minden rendben. Ha nem sértem meg, Önre hagyom a pinám. Csak arra kérem, soha ne kiabáljon vele.

– Marionett álarcot, Busót, Szatírfejet tessék!

– Olvasta a hirdetést? Farnhoffer és Isten olcsó könyvkiadót keres. Sürgős az ügy.

– Nos, tisztelt hallgatóság, önök e fél év előadásain a mosolygásról hallanak

majd. Természetesen nem biztatok senkit könnyelműen, hogy rögvest, s alapos stúdiumok nélkül elsajátíthatja a mosolygás nemes cselekedetét. Viszont meg tudnak egyet s mást erről az enigmatikus emberi cselekedetről, mely olyan remekművek alkotását kényszerítette ki a durva világból, mint a Gioconda, vagy a drága törpe, Toulouse Lautrecnek a táncosnő Yvette Guilbertről festett képe. A hölgy gipszszobrát a tisztelt hallgatóság is megtekintheti a Valéria tér Goldschmidt házának bejáratánál. Nos, kérem, a mosoly egyszerűen fogalmazva az arcizmok, az ajkak, valamint a szem, illetve a szem tartozékainak személyre szabott együttállása, mely a szemlélődőben kellemes érzéseket kelt. Csak-hogy uraim! Micsoda arcpirító vulgarizmus pusztán ennyit mondani e csodálatos és titokzatos tárgyról! Lássák be, mennyire nehéz és veszélyes e tárggyal foglalkozni! A Gonosz is végigmosolyogja az életét, kérem. Most pedig arra kérem a tisztelt hallgatóságot, hogy próbáljunk meg együtt mosolyogni. Ez első leckénk. Mindannyian mosolygunk, egyszerre, no rajta hát!

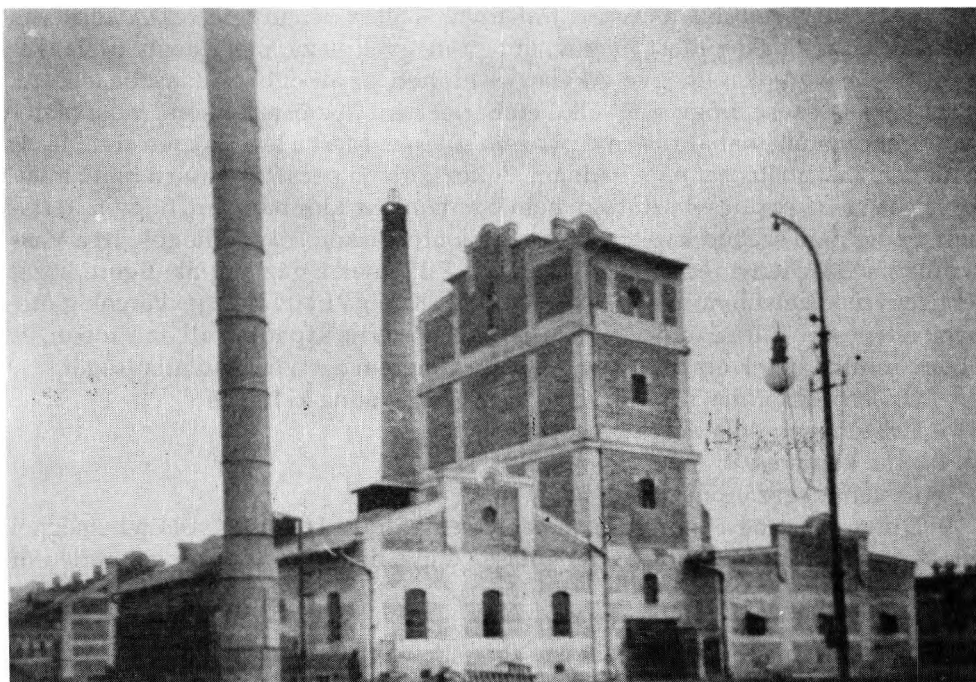
– Hoffer Ilonka veszte az lett, tudja meg, doktor, hogy túlon túl szerette a húst!

– Kardos vagyok, álnevem Emil.

– Ön tehát azt állítja, hogy van szerelmi vegetarianizmus?

– Hallotta, doktor úr, hogy egy szegedi villamos kalauz, bizonyos Szécsi Jenő, azt állította magáról, hogy pusztán a mosolygó tekintete által defloratiót okoz a nőben? Letartóztatták.

– Jól van, Werner úr, egy kicsit húzódjon lejjebb, Mejerné, kitűnő, lányok,

8. Vágóhíd

Zsófia, Matildka, Gizike, szépen kérem, ne viháncoljanak, Mejer úr, Kardos úr, Leininger úr, nagyon kitűnő, Madame, oh, egy rakoncátlan tincs, köszönöm, Berrec úr tegye le most a revolvert, Bojár úr is a cupákot, Isten úr, igen, kitűnő, rendben, mindenki mosolyog Kern bácsinak, tökéletes lesz a fénykép, mindenki mosolyog,

figyelem, ez az,
nagyszerű,
a mosoly,
a mosolygás.
Most repül a kismadár!
Puff!

**Amelyben megtudom végül,
hogyan és miért is születik a mosoly.
A történet vége.**

Kitisztulok végre. Van gondolatom, a kezem nem remeg, érzem a lábam, érzem a fájdalmat és a szomjúságot. Este vagy éjszaka van. Nevemet a sötétben ki-mondom. A vastag fejkötést kitapogatom. Élek. Kámforillat van, valahol a közelben nyögdécselnek. Hiszen ez kórház, annak is a súlyosbeteg részlege. Nem munkahelyem, hanem otthonom most. Óvatosan felkelek, tájékozódok. Ablak mellett fekszem. A földszinten vagyok. A kórházkert sötét, csendes. Leereszke-dek tehát. Megszédülök a tavaszi fűillatban, s állok néhány percet. A kerítésen átmászok. A sötétség most megóv, ahogy megyek haza, meg-megbotolva, kapaszkodva, nagyokat lihegve. Aki lát, úgy hiheti, az alkohol csuklasztja térdem. Micsoda szerencse, hogy sötétlelkű emberrel nem hoz össze a sors, most biztosan kirabolnának, habár fillérnyi pénzem sincsen. Mert a levetkőztetési rablás is schláger. Kiskabátomat nem bánnam. A közkórházi pecsétes hosszú inget még-ügyse. A rossz papucsot szintúgy nem bánnam. Az időt bánnam, hogy feltartan-ak. Pedig nem szabad kapkodni. Az egyik utcasarkon soká köhögök. Itt a Vass színház, a Széchenyi tér aztán, kivilágítva. Pillognak a gázlámpák. Egyre köze-lebb, egyre közelebb minden. A Politzer ház. Kapuja nyitva. Ez jó. Percekig me-gyek a lépcsőn, fölfelé minden út nehezebb. Mejerné sápadtan áll az ajtóban, és olyan, mintha hetek óta állna így. Ó, hogy ismerem ezt a mozdulatlanságát.

– Úristen – mondja, s mintha valami súly szakadna ki belőle.

– Úristen – mondja még egyszer.

Szeme könnyes.

Hirtelen megszánom.

– Drága Mejerné – mondom, s megölelem. Sír. Milyen elbűvölő tehetséggel ért ez az ember ahhoz, hogy szánmasszá tegye magát. S nem kényelmetlen őt szánni, dehogy. Sokáig tart így. Simítom az arcát, és nézem közélről. És ahogy egyszerre föltekintek, meglátom Géza bátyámat, ki a láncos nagyóra alatt üldö-gél, előtte szilvórium. Szivarozik is, s füstöt lehelve mosolyog rajtunk.

– Jól van, fiú – mondja, s újabb kispohárral tölt.

Mejerné mozdul ölelésemben.

Mozdulok én is, az italt lehajtom, s mert kiráz a hideg, megkapaszkodom szállásadónőmben újra, aki elmosolyodik.

- Itt van? – kérdem tőle.
- Itt van.
- Mióta?
- Öt hete. Ide menekült.
- Keresik?
- Keresik.
- Itt is keresték?
- Itt is keresték.
- De maga, Mejerné, ugye letagadta.
- Letagadtam.
- Miért?
- Megszolgált érte, doktor úr.
- Köszönöm, Mejerné.
- Akarja látni?
- Fölnevetek.
- A szobájában van.
- Mit csinál?
- Azt hiszem, alszik.
- Az ágyamban fekszik tehát.

Halkan nyitom az ajtót, s nem zárom magam után. Mejerné áll, kint a fény határán, lába előtt elterül Géza bátyám árnyéka. Ha szükség lenne valamire, ezt tükrözi Mejerné tekintete, ahogy figyel utánam feszülten. Segít, ha kell. Nem. Egyelőre semmire sincs szükségem, csak arra, hogy látni tudjak. És pontosan nézni a szememmel csak én vagyok képes. Fekszik. Liquőrös üvegce az éjjeli

9. Dugonics tér

asztalkán. Könnyű takaró, keresztben a testén. Látom, egészen új a takaró, meleg, bolyhos anyaga gyapjú. Gondolom, Mejerné vette.

Nézem az alvó száját.

Ajkai éppenhogy nyílnak el egymástól, halványpiros, recés peremük fénylik a nyáltól, s kitetszik e meleg nyílásból valamicske fogfehér is. Mélyedés gödrözik a pisze orr kétoldalán, mintha picike húspárnát varrtak volna a szem árka alá. Beesettek ezek a szemek most, árkuk szenvedő félsötét. És remegnek a szempillák, s látom, az arcbőr sem mozdulatlan. Mintha valami titkos, arcmélyi vonulást takarna. Soha nem láttam még ilyen közelről és ilyen erősen ezt az arcot. Az enyém? Hirtelen megérzek valami bizonytalan testmeleget. Valami távoli, de bizonyos arcmeleget érzek, melynek idáig semmi jele nem volt e rezdületlen arcon. Valami titokzatos erőt érzek, amellyel nemcsak a tekintetem, de az egész testem kapcsolatba kerül, becsordogál az empiria szemmélyi kútján keresztül ez erő oda, ahol már nem hallani belpumpát, testleget, vérsurrogást, és nem hallani szívverést sem, mégis a testem az, én vagyok, a testem legmélyebb pontjáig hat az erő, mely ez arcról támadt. Erőt mondok, habár nincs e jelenségnek köze semmi ahhoz, amit mi vonzásnak, gravitácónak, s hasonló fizikai megnyilvánulásnak mondunk. Hiszen hát hol az élet súlya, nem tudjuk. Holott mégis roppant súlyos egy dolog az élet. Ilyen ez arcjáték is. Kimondom a nevét tehát.

A mosoly.

Mert egyszerre csak ott van a mosoly az arcon.

Én nem tudom, mitől mosoly e mosoly.

Akkor újra rebben a pillája, és az arcbőr alatt újabb hullám támad, egészen lentről, az ajkaktól indul, melyek elhúzódnak egymástól, hogy felsejlik a mozduló nyelv bíbora is, ám a hullám fut tovább, az orr vonala mentén kettéválik, mint az erek, melyek a szem árkai felé futnak, majd párhuzamosan tart e hullám két ága, az orca gödreibe le, hogy a következő pillanatban föllendüljön, a szem vonalát megkerülve, s a szemöldök pihén végigborzolva, a homlok fehér síkján érjen össze.

S ahogy felnyílik a szeme, kimondja a nevem is.

Hallgatok, nézek a tekintetbe, melyben még ott az álom.

Fejkötésemre pillant most.

– Micike – mondom. Hallgat, szemét újra lehunyja, sóhajt.

De a mosoly szétárad az arcán, és fel- s aláhullámszik újra.

Keze párnáit megfogom, úgy szólalok meg újra.

– Micike – mondom.

Szemét kinyitja, néz rám.

Tiszta, világos tekintet.

Kérdez.

– Elmeséljem, uram, mi lett a Zord Apa befejezése?

Mosolygós Mici képeslapjai

1. Nagyállomás.

Werner Ignác országos húsmester egy kellemes tavaszi napon érkezik Szegedre. A férfi a rendőrségi nyilvántartások szerint aktív figurája az alvilágnak, habár konkrét bűncselekményt rábizonyítani sehol nem tudnak. Egy kolozsvári bankbetörést követően, mely után emberi agyvelő is marad a páncélszekrény előtt, külön detektívszolgálat vigyázza minden lépését. Hasztalan. Alibije is mindig van. A világ Werner Ignácnak való, és ő él ezzel. Werner Ignác nem egyedül érkezik a nagyállomásra. Egy nő lép mellőle le a vonatról, és ennek a nőnek halott az arca.

2. Klauzál tér.

Előre megszerkesztett cselekmény Werner Ignác utazása. Szigonyos nevű kétes barátja már a városban szimatol, s megkönyékez egy Kardos nevű banktisztviselőt, aki a Kézművesbank alkalmazottja. Váratlanul fölbukkan a fiatal doktor is. Werner Ignác akkor nyugszik meg, amikor konstatálja, hogy a doktor a lány után figyel. A lány voltaképpen Mosolygós Mici névre hallgat, és nem más, mint Schwarc János lakatosmester vér szerinti gyermeke. Schwarc egy tavaszi napon a Klauzál téri piac forgatagában ismeri föl Wernert és a lányát. Megremeg, utánuk indul. Időközben a Szigonyos nevű egyén egy kisebb tolvajlásért a Csillagba kerül s ottragad. Werner Ignác dühöng.

3. Kass-vigadó.

Cirka húsz esztendővel ezelőtt Schwarc János első felesége tüdővészben meghal. A férfi összeroppan. Inni kezd. Schwarc az egyik alsóvárosi borkimérésben találkozik Wernernel, aki néhány liter muskotályos után azt mondja neki, megveszi tőle a lánygyereket. Schwarc eltompult agya nem érzi az ajánlat súlyát. Megegyeznek. Werner egy egész hízót ad a gyermekért. Másnapra szerez papírokat, s az algyői határban sátorozó cigány-csapattól egy halott purdét is beszerez. A halottkémet közösen fizetik le. Ezt a purdét temetik el Schwarc Micike helyett, kinek sírhantja az alsóvárosi temetőben domborodik ma is, a Vágóhíd szomszédságában. Werner Ignác eltűnik a városból, s mire visszaérkezik, áll már a Kass-vigadó is.

4. Kárász utca.

Schwarc talpra áll, de a felesége, egy rókuszi gazda lánya csak egy satnya, örökké sírdogáló gyereklányt szül neki. A Petőfi sugárút egyik lepusztult házába költöznek. Schwarc szótlan-sága krónikus méreteket ölt, mindazonáltal veszélyes szenvedélyt nem mutat a természet. Szomszédai magának való embernek ismerik. Lakatosmester. Schwarc akkor változik meg, amikor a Klauzál téri vásár forgatagában meglátja Wernert, s a mellette álló fiatal nőben a lányára ismer. Tavasz van, és Schwarcban fölhorgad a büntudat. A Kárász utcán követni kezdi Wernert, s e követés egy hosszabb zaklatás kezdete lesz. Az országos húsmester kineveti a lakatot, s úgy rázza le magáról, mint elefánt a veszett kopót.

5. Wagner palota.

Schwarc lerázhatatlan. Pofozás, pénzigéret sem tágítja. Werner Ignác végül azt mondja neki, hogy a lánya örömlány, s hogy a Rózsafény fogadóban teljesít szolgálatot. Schwarcot ez sem tántorítja. Járni kezd a Madame nyakára is, és mindenáron egy Mosolygós Mici nevű lányt követel. A Madame-nak azonban ilyen nevű lánya nincsen, bár eleinte hallgat erről. Werner időközben egyezkedne a Madame-mal, aki azonban nem tárgyal vele. Hússzaga van, mondja. Schwarc éjszakákat tölt a Rózsafény fogadóban. Végül a Madame tudtára adja, hogy becsapták. Soha nem volt Mosolygós Mici a Rózsafény

fogadó alkalmazottja. S nemcsak a doktor, de Schwarc János is sokszor figyelte Wernerét a Wagner palota hatalmas árnyékából.

6. Vasúti híd.

Werner újabb ajánlatot tesz. Schwarc leveleket köteles szállítani egy ügyvéd lányának, bizonyos Hoffer Ilonkának, kit a húsmester időközben kiszemel. Hoffer Ilonkát megbabonázza a hatalmas, csupaizom, napszöke ember. Werner Ignác hálából Hoffer Ilonka arcélét tetoválja a mellkasára. Schwarc, aki megbízás alapján évek óta lakatosmunkákat végez a Hoffer-házban, gyanú felett áll. Szerszámosládájában szerelmes leveleket közvetít. Légyottokat is szervez, alibit igazol. Werner természetesen mégsem adja a Micit. Schwarc őrjöng. Werner, aki a rablást szervezi javában, ekkor veti oda neki, hogy előbb tisztuljon meg, akkor visszakapja a lányát. Schwarc elborult elmével ezt úgy értelmezi, a családjával kell végeznie. Mielőtt megteszi, mindent elmond Hoffer Ilonkának. A lány a kivégzés másnapján öngyilkos lesz.

7. Kultur palota.

Hogy a fiatal doktor Leiningerral találkozik, aki követni kezdi, mint például a Vass Mozgóképfilm Színházba, illetve a Vágóhídra, továbbá megy a Schwarc-házba is utána, az már az ő, a doktor szerencséje, habár a doktor valamelyest súg ennek a szerencsének. Mindenki akar valamit, és azt nagyon akarja. Komoly bonyodalom csak ebből lehetséges. Leiningert megfenyegeti Werner Ignácot. Miközben úgy hiszi, hogy a doktor összejátszik Wernerrel és Bereccel. Meggyűlöli őt is. Nyilvánvaló, hogy a Schwarc-házba ő csalja el a doktort, miképpen Wernert is, leszámolás céljából. Werner közvetlenül a rablás után van. Berec és Werner nem egyszerre érkezik Schwarc házába. Berec közvetlenül a doktor nyomában van, de nem követi, hanem késik. Leiningert szürkület óta ott lehet a házban, remegve, bárdal a kezében. Werner Ignác érkeztekor nem fedi fel magát. És még akkor sem, amikor a második érkező, a doktor lép be a házba.

8. Vágóhíd.

Abban az örült jelenetben a doktor a fejére szörnyű ütést kap. Berec fél karját csontig elvágja. Werner hasát halálosan felmetszik. Leiningernak viszont, aki húsvágó bárdal jött, két karját, nyakcsigolyáját töri rípiyára valamely rettenetes erő. A pénz szétszóródik, és véres lesz. A doktort a Madame kidobó embere, Magyar Imre találja meg, egészen különös pozitívában. A Madame-ot éppúgy értesítheti Mejerné, mint a nagybácsi. A doktor feje betörve, vér szivárog belőle, ájult is, alig is lélegzik, miközben a halott Werner Ignác úgy öleli, akár a gyermekét. Magyar Imre elhelyezi a doktor alélt testét a kórház bejárata előtt, hová bedörömböl, majd előbb a Schwarc-házba megy, a nyomokat összezavarja, végül a Rózsafény fogadóba visszatér.

9. Dugonics tér.

A doktor nagybátyja egészségügyi szabadságot vesz ki, miközben naponta a Főpostára jár, és kéziratokat küldözget egy budapesti hírlapnak. Amit lehet tudni, az élve maradt Berec vallomásából tudja a hatóság. Berec viszont nem tudja, hogy a doktor érkezik utolsónak a Schwarc-házba. Róla tehát nem beszél. Csak egy borzalmas tumultusba keveredett, ott a Schwarc-lakásban. Egy Kardos nevű tisztviselő közben öngyilkos lesz. A detektívszolgálat különösképpen Werner Ignác lányát keresi, az országos körözést kiadják. A Madame új lányokat hozat. A Rózsafény fogadó prosperál. A rablott pénzt nem találják. Úgy tetszik az eddigiekből, hogy Mosolygós Mici fontos adatokkal tudna szolgálni nemcsak a szörnyű mézszárlás, de a Kézművesbank terhére elkövetett vakmerő rablás ügyében is. A vizsgálat folytatódik.

Talán választott városom

*Talán választott városom,
a máris életem felét,
az ahol, a most, a miképp,
a méginkább, ha elhagyom.*

*Talán a nyom a talpamon,
a tejutak, a szanaszét,
az ahány város, annyi Pécs,
az elereszthet, de fogom.*

*Talán, hogy arany és uszony,
a mint a halszemben az ég,
a biztos talánban a szép,
a mennyi nő, mennyi torony.*

*Talán a firka a falon,
az igen s nem közt a beszéd.*

A hely színei, ahol él

*A hely színei, ahol él,
a fehér kékben az ecset,
a sárga, ahogy megered,
a zöldben a tengeri szél.*

*A barna, ahogy beleér,
az ég, hogy sokkal közelebb,
az emelkedik, mintha egy,
a hirtelen valami dél.*

*Az idő, hogy mennyi szeszély,
a szivárványban a szegek,
a valóság fölött a hegy,
az elnyeli mindet a mély.*

*A véletlen, hogy nem cserél,
a fény, hogy akkor melyiket.*

Ahol az altatás után

*Ahol az altatás után,
s inkább benne még, ott, ahol
kivágom a fejem alól,
s fogja a párnát az a lány,*

*ahol már megszólítanám,
de elsötétül, amikor,
de hallom, hogy fölém hajol,
s jó reggelt kíván délután,*

*ahol minden fény a haján,
és fölpofoz, és visszaszól,
s ágytól-ágyig ér a komoly,
s botrány az eufóriám,*

*ahol újra szül az anyám,
s ahol meghalok majd, ahol.*

Látkép

*A hegyoldal... még él az erdő
de beleszúr néhány tekergő
ösvény, mintha a szélső házak
csápokkal tapogatóznának
hogy följebb merre mehetnének
Tátogatnának s le-lenéznének
a házaknál a rokonokra:
szilvákra almákra diókra
a szolgalelkű árulókra
kik szégyen nélkül beszegődtek
cselédjéül a bűnözőknek
őket pártolják ha esetleg
új hódításra törekesznek...*

*A hegyoldal... kies hegyoldal
pontosan szemközt ablakommal
hány színt kiált be hány újságot
nehéz és könnyű tanulságot*

A biccenést is

*A teljes létezésig hallásig
hány szemnek fülnek kell még
kinyílnia kínlódnia
s fölkészítenie közölhetőre
a közlendőt*

*Csak csökkenne a restség
fogynának a félfordulatok is
a biccenést is sajnálók
Különben mit ér mit ér
mit ér?*

Knokke

*Dagad a tenger földagad
s kidől a partra
ingó-zöld-kristály súly alatt
zöld-kristály fogja lábamat
s táncoltat erre-arra –*

Folyamat

*Forrás nélkül áradt folyam
aztán a fizika
először Dodona
aztán a tudomány
a Kozmosz beledől
az ember életébe
a lélek kozmikus
 kozmikus rengeteg
szűk-tág kapcsok körök
éj- és nap-foltosak
aki maga körül
aki előre néz
még csak dadog makog
ott már az a parány
majd fölmutatható
majd tiszta ragyogású*

Prédikátor

A Rancza-hegy, valamint a Sárgödör-tér népsége szabadtéri reterátnak sajátította ki a hajdani óbester, bizonyos Horváth Jeromosról elnevezett öreg kaszárnyaudvart. Az eb módján otthagyt, még jócskán szagló barokkos kupolácskák sokasága kapcabetyár-alattomosan hallgatott a fakuló gazban s tíz-tizenöt esetben is előfordult, hogy beletaposott, sőt beletenyereelt jó néhányunk egy-egy orrfacsaró rakásba.

A porta északi lábujában szomorkodott a Hordó-hitelesítő Hivatal; málladozó falain ékeskedtek a szokványos ábrák, az obligát ocsmányságok. Hordók és kádak, tőtikék, sajtárok dongahíjasan, rozogán heverték szanaszét a bitangba ment parlagon. Szókincsiünkben Höhöhö-re egyszerűsítettük ezt a túlságosan hosszúra nyúlt hivatalos nevet. Mi a h hangot nem há-nak, hanem hö-nek ejtettük. Esőzéskor az épület eszterhéja alá húzódtunk, itt gomboztunk-golyóztunk; csapdlecsacsival folytattuk; ha nem állt el az eső, verespacsiztunk és malmoztunk, de a seggreverődsi se maradt ki a műsorból.

Igazándi vetélkedőnk a birkózás volt, s ha elegenden összeverődtünk, esziünk nélkül rúgtuk a rongyokból tákolt, lukas harisnyaszárba tömött lasztit. Vitára gyakran, pofozkodásra csak hébe-korba került sor; viszont a rabló-pandúr rendszerint és a stilushoz illően óriási verekedéssé fajult.

Akkori foglalkozásomra nézvést másodosztályos elemista (ma már nem tudom, miféle indíttatásból eredően) kijelentettem, hogy föl hagyok a világias játékokkal és a továbbiakban prédikálni fogok. Igenis, prédikálni, itt, a sok rakás szerencsétlen kupaccal övezett Höhöhö-udvar profán körülállásai között.

Mondtam-mondogattam a magamét, míg a többinek jobban smakút a foci, a kakasviadal, vagy az ipiapacs. Egyelőre pusztába kiáltó szó volt a szóza-

tom, akár a Keresztelő Jánosé annak idején. Sosem hagytam ki szónoklataimból a romlásnak indult világ ostromozását; a káplán urak exhortációiból plagizáltam a hatásosan dörgedelmes fordulatokat; átokkal sújtottam a bűnben fetrengő emberiséget; a végítélet is előkerült istenfélő arzenálomból, meg a gyeheenna; de a bűnbocsánatot is kilátásba helyeztem ama lelkek számára, kik böjttel, imával, őszinte bűnbánattal és alamizsnálkodással istenes útra térülnek.

Néhány percre megállt olykor a játék, körbejárta kiszuperált hordó-szószekemet a népség; jóindulatúan bólogató is akadt, de a Höhöhö többsége nyertve és eszetlenül röhögött. Jantner Palcsi odapisált a szószék tövébe, süsüt jelzett, számárfület mutatott; ha nem kapom el időben a fejem, vakszemen hajít a hülye egy kuvaccsal. A Goldmayer Szepkó, kinek örökké taknyos az orra, keze fejébe törli, vagy kabátujjába s állandóan heklíroz; letolta glottgatyáját, rápaskolt keszeg ülepére, csúfondárosan ortályozva: Kajabájja a seggembe, tő lüke pápista kanmajom!

Beszivárgott a Höhöhöbe olykor néhány csitri leánya, óvakodva bekukkantott egy-két szentfazék vénasszony; nagynéha férfiember is betért, például Haaz Marci bácsi, aki azt találta mondani, hogy néhány év múltán követjelöltként is indulhatok a szavazásokon, mivel már most prima hordószónok vagyok.

Törzsközönségem annak rendje-módja szerint növekedett; az óvodás-kisiskolás nemzedéktől az újra kiccsi gyerekkorát éldégélő bábutykák ájtatos csapatáig kacskaringált. Midőn a Gecsemáni kertben megesett árulást ecseteltem, a Kirschbaum Lizus néni szemeiből könny csordult; mások is picsogni kezdtek; elfulladt a hangom, kishíján itatni kezdtem az egereket. Azért tudtam magamon erőt venni, mert a jambósapkás Krízer Mariskát is ott leltem az igazszívűlek gyülekezetében, s akibe, fittyet hányva prédikátori mivoltomra, ége-delem szerelmes valék.

Visszajelzést nem kaptam, így hát soha nem tudom meg, vajon milyen lelki haszna volt hitbuzgalmi nagy igyekezetemnek. Bizonytalanságomat növeli, megidézőve a pokolbugyrokot, hogy a magam szénája se áll valami jól az Üdvösség ezerkilencszázkilencvenennyihányadik esztendejében.

Tehetetlen

*Akár hegy- akár völgymenet indul
a méltóságteljes pasasér
nemcsak ősi-szép szokásból integetek
miként a Korzón csellengő gyerkőcök
de meg is élem szívszorító kettős vonzatát
a menés-maradásnak és megborzongat
Buridán szamarának hírhedetten hévizáló-
önemésztő döntésképtelensége –
naponta újra-újra belégebbedek
az elveszejtő választaninemtudásba
lázás mehetnékemben elgyávulok:
otthon leszek-e a hajófedélzeten
ahogy a parton sem vagyok itthon –
irigylem a kisboldogasszony napi fecskék
lenyűgözően bölcs magabiztosságát
tudják: azért kell útrakelniük
hogy visszatérülhessenek fészekrakni –
de vajon partot érnék-e újfent
ha végre mégis behajóznék –
tehetetlen állingálok a stégen
lassan de biztosan belekövülve
a közelítő rémület iszonyatába:
holnap se lesz merszem hajóra szállni*

Befuccsolt

*Nem kell hozzá nagy jóstehetség
mi lesz a vállrándító tessék-*

*lássék riherongy ódzkodásból –
úgy vélte ájncvájban kigázol*

*a szittyós mocsárból – és persze
most se okul habár ezerszer*

*kigolyózták becsapták verték –
csárdásozik a lét a nemlét*

*iszonyában s van benne annyi
önáltatás: az onkli tanti*

*jóvoltából majd csurran-cseppen
s nem cibere de sertésflekken*

*kerül a terüljasztalkámra –
van gombja de hol a kabátja*

*az elvetett kocka is rávall
sőt házárdírozni se átalit*

*a kófic vakmerő ebadta
mindent föltett egyetlen lapra*

*és befuccsolt: a tizenhétre
tökászt húzott a szerencsétlen*

Álomidő

I.

Három suhanc gyűjtja föl a falu legszegényebb asszonyának házát; benne ég mind a négy gyermeke. A Jónás Gabi buszjárata még nem érkezett meg, nyolcasával állnak sorban az emberek, mintha az egész falu elutazni készülne valahová, örökre magukra hagyva a poros szobákat, vetetlen ágyakat, bontatlan asztalokat. Nyitva a kultúrház ajtaja, a teremben nincs senki, csak a tegnapi ping-ponglabda pattog még a sarokban; mindenáron a dromedár vaskályha alá gurulna. A tejcsarnok falába sülyesztett telefonos-szekrény mellől ellátni a lobogó házig, az utca teljesen kihalt, a gyereksírás is oly távolinak tűnik, mintha vattás meleg takaró alól hallatszana. A látvány lenyűgöző; ahogy a szálkás kerítéslécek sorra tüzet fognak; egyszerre több irányban parázslík, s veszélyben már a vén diófa. Arról faggat egy cigány ember, minek az ajtózáron a cylinder. A Kincsené szűk röpkében a gát felől jó, karján bebugyolált kisgyermekkel, és a mi házuk felé tart. A konyhánkban, papírdobozban, egy sárga tigris; nem mozdul, csupán álmosan pislog a dobozra feszülő fólia alatt.

A templom falánál nagy darab fehérköpenyes leányzó áll; hatalmas káposztafejet metél. Előbb hosszában bevagdossa, majd kenyérszeletként kanyarítja le. Így az egész máris széjjelpotyog, beborítva keléses lábfejét. Barna haja zsírosan fénylik, egyetlen éke: szép metszésű tatár szemé; arcán pattanás piroslik.

320-ért kínál egy ócska biciklivázat az az ember, aki mellett megállok a piacon. Jön egy idős asszony, megtapogatja a rozsdás vázat, gusztálja, neki pont ilyenre lenne szüksége, mondja, azazhogy nem is neki – az unokájának vinné, a beteg kisfiúnak, de mindössze 300 van nála. A szerkezet olyan ronda és mocskos, hogy ingyen se vinném el. A pofa közli az asszonnyal, hogy a 320 sem pénz ezért az antik portékáért, s hogy őnála mindennek fix ára van. Valahogy – talán mert túl közel állok hozzá – én szégyellem el magam. De neki, a néninek, kivételesen 300-ért is odaadja, mondja. Az asszony hálálkodik, fizet, le nem veszi a szemét az áruról, annyira örül. Hiába, őt már nem tudom megmenteni. Viszont az árusnak, mikor indulok el mellőle, nem állhatom meg, hogy oda ne szóljak: A szarodat mennyiért adod? – Óriási oszlopokkal teli csarnok, ahol vagyunk; kevés a stand, de kevés az érdeklődő is. Aztán valami tragacs-féle kerül elébem, mögöttem, csiptetőkön lógó ilyen-olyan szövetek, ezüstszerű zakók, bársonyból parókák.

II.

A kőbe egyetlen évszámot véstek: 1787. Tulajdonképpen olyan, mint egy örök virágtartó. Apám kézbe veszi; az udvarunkban állunk, hátul, a tyúkoknál – kézbe veszi, és teljes erőből maga mögé, a szomszéd góréján is túl hajítja. A kőedény, a letört peremű, iszonytató sebesen száll; mi már előre *halljuk* a becsapódás robaját; bizonyos, hogy ahová caffanni fog, ott porrá zúz mindent. S már halljuk is – tizedmásodpercnyi ideig – a szomszéd kiáltását; föltehetően őt találtuk telibe. Lopakodva, félve indulunk a helyszínre. De sem a szomszédnak, sem a kőedénynek nincs nyoma. Később gyanítjuk: azok, akik napok óta megfigyelés alatt tartják a házunkat, bizonyára ők tüntették el a nyomokat. Vajon mi a tervük, hogy egy gyilkosság nyomait is készek eltüntetni értünk? A félelem és a bűntudat elegye egyszerre jelentkezik bennünk a cinkos összejátszás csöppet sem fölszabadító mámorával. Ez nem igazán könnyebbség, tudjuk. Az az ember halott. A gyerekei, heten, benn a szobában várják. Semmit sem sejtene. Egy repülőgép közeledik, de már messze a magasban darabjaira hull szét. Szinte pilínckézve szállnak felénk a fődarabok. A titkos ügynökök tudják bűnünket. Pontosabban az apámét. Igaz, némi hajlandóság már munkál bennem, hogy apám helyett esetleg fölváljaljam tettét. Igen, vagy nem? Még várnom kell a döntéssel kicsit.

III.

Megnyugtatóan párás és kormosan piszkos időben érkezem a faluba; a régi üzlet udvarán temetőt találok. A sírok közt botorkálok, lehajló, göcsös ágak alatt. Mostanra érezhetően a csend lett a döntő, az időtlenség. Ahogy a por a már rég elfeledett aktákon, irodai asztalokon, székeken. A templom tulajdonképpen nincs messze, sőt, mondhatni, nagyon is közel van, de a közbeeső területen már sűrűsödik a fiatal erdő, sejthető majdani hatalmassága, zöldje.

Balról, az út mentén mély árok húzódik; nagyon mély, föltehetően ide zúdul majd le a víz, miután mindent elárasztva és elmosva végighömpölyög az elátkozott falun.

A porban sűrűn barázdált nyomokra lelek; arccal leborulok, úgy nézek a nyílegyenes vonalak irányába. Valameddig ellátok. Mindegyik vonal egy-egy utca.

Aztán mozielőadás kezdődik a szabad ég alatt, ahol egy régi ismerősöm marék gyógyszert kap be. Vele van felesége és gyermeke. Kissé elgondolkoztat ugyan, de nem teszem szóvá: hogyan, neki engedélyezték, hogy felesége és gyermeke elkísérje?!

Bebújok egy gipszből formált kerub-angyal mellett, mely fehér, ezüstös; a nyílás eltűnik mögöttem, de nem rettenek meg.

Egyik kriptá fedelén két mély, csillagszerű lyuk tátong. Bodri kutyánk lábnyma lenne; ahogy valamikor otthon, a gangon? Azt, hogy nincs már ő sem – tudom.

A szürkéségből apám ballag elő, de még nagyon-nagyon messze van; amíg ideér, gondolom nyugodtan leguggolhatok a gazfölverte sírok közt.

A fűben egy megkopott, repedezett övet találok, karikákkal; fölemelem; teljes erőből elszakítom; később keresem a kisebbik darabot, de már nincs sehol.

Ahogy megnyitom a Curi sírján a vízcsapot; vastag tömlő, fekete; a gombok rezonálnak, maguktól zárulnak el, mintha áram lenne bennük.

Iszom. Ittam.

Ez egy új sír; végigsimítom; fele leomlik; belátok. Az üreg tiszta és száraz, csak fölül nedves a maradék föld.

Mondja egy asszony, hogy ónáluk mindig az *ember* mondta meg, hogy *mikor* és *hogyan*. A sírház előtt szónokol; többen állnak körülötte, szintén asszonyok. Mintha csirkéket kopasztanának bakokra helyezett, nagy, ovális teknőkben. A szónokló asszonyság, amint észrevesz engem, dühödten megfenyeget: Ne nézz ide, te szemét! – kiáltja. – Ne nézz ide!

Ijedtemben máris eliszkolok; a szurdokon át a falu felé futok, szúrós hangját azonban a pocsarasból is hallani vélem.

Itt, a nyárfák alatt, a fatörzsek repedezett kérgét súrolva eszeveszett iramban egy félmeztelen, szőrös hátú nő trappol.

Olyan gyenge a fény, akárha befüggönyözték volna a napot. S lehet: ez már mindig így lesz. Mindegy, én azért elindulok, mondom; ha nem várnak is túl a hídon, ha nem mondják is majd: vesd le rongyos kabátod, megstoppolom – elindulok.

A kapuk közeledtemre elébem dőlnek hangtalanul; a zsebemből előhúzott két csonka gyertyát meggyújtom; magasan a fejem fölé emelem, hogy fényük az udvarokba is bevilágítson.

Néhol kis csoportokban ecetfák állnak, másutt törpe akácok, gyöngye kérgükön valami fluoreszkáló szivárog.

Aztán asszonyok, lányok, félrehúzódva a homályos utcában; állva kötögetnek a zsebükbe dugott színes fonálból, s csak az égre lesnek néha; úgy látszik, csillagtalán lesz az éjszaka.

Félénken előadom, mi járatban vagyok; a házunkat keresem, mondom, a sárga zsalugáteres ablakokat, a petúnia-ágyásos udvart... – Végig sem hallgatnak; összeborulva jól derülnek rajtam.

A volt feleségem is, látom, ott áll a sorban; sietve elindulok feléje; ő azonban ámulatomra nyelvet ölt rám; s fonalat, kötést hagyva eliszkol előlem.

Később, a töltés hátán újra látom; régi szeretőjébe karolva, kacarászva együtt szökkennek át a gát túlsó partjára.

A cipőmre nézek, amely sáros, és a nadrágom szára is, föl, majdnem a térde-mig. Nem tudom, hol kenhettem magam össze ennyire.

Egy keskeny közön, amolyan átjáró-félén kell tovább mennem; balról végenincs vályogfal emelkedik, jobbról viszont csak egyetlen porta van; tyúkok ülnek a gyöpp-be kapart gödrökben, közeledtemre is némák és mozdulatlanok maradnak, mintha alulról, a föld mélyéből felnyúlva egy erős kéz szorítaná a lábukat.

Aztán hosszú emelkedő következik, tele ökölnyi folyamkaviccsal, és fölülről is, oldalról is liánszerű behajlások. Az emelkedő közepén egy torony nélküli templom áll; belül, szorosan a fal mellett, magasba vivő lépcsősor vezet; nők ha-

ladnak rongyaikban fölfelé; legfölül – ezt most hirtelenjében *tudom* – egy titkos, hatalmas szoba van; csak belesni szabad a törött ablakon:

Víz és víz mindenfelé. Iszapos, poshadt. És gyökerek. Omladozó falakból, kifordult földtuskókból tépett erekként csüngő gyökerek.

S már este van, egészen este; vörösben, sárgában a hosszú nagy ég.

A gondolat, ahogy felfogom, érzem, egészen elnehezíti a szívem: nincs már tovább hová mennem; talán *megérkeztem* végcélomhoz – nem tudom.

Egy téren állok most – miként régen udvarunkban a fák – mozdulatlanul; körülöttem sötét arcú legények sűrögnek; hordják, halmozzák elem a venyigét; a fekete kátyúkkal teli téren végre felloboghat már a hideg máglyaláng...

Időm – rengeteg; elképzelhetem a bedőlt homlokzatú házak hosszú sorát. Az üres szobákat, ahonnan füst gomolyog majd elő. S máris látom ellobbanó testem fényénél a pudvás oszlopokat, amint szanaszétjel úsznak lefelé a vízen...

M A G Y A R

Napló

3 évf 33 Ft

AZ IRODALMI UJSÁG

MEGJELENIK KÉTHETENKÉNT

ÜRGÉK AZ ÜRGÉKNEK

Napló, vers, esszé, próza, kritika,
honi és európai tudósítások,
beszélgetések a kultúráról
és egyéb hiábavalóságok

Kulcsra zárja

*kulcsra zárja magát a város, de nem beszél itt senki
valaha volt vagy vágyott boldogságról, hülye szelek
miséznek csak szüntelen, mintha vége volna a mediter-
rán tombolásnak, s ha kellőképpen ügyes vagy, most
jelentős kedvezménnyel juthatsz a szédület maradéka-
ihoz, de ez nem is érdekes, hanem esténként már mesz-
szire hallatsz az órák ütése, a szobrok megremeg-
nek, hirtelen őszt lett vagy egyszerűen őszt lett, eny-
nyit mond csupán, ki óvatos, ezt is magának, míg az
avatottak összenéznek cinkosan, mint akik tudják, mi
jut a tű fokán át, a kövezett udvaron persze gyerkő-
cök játszanak még visongva, s jó kis zugokban pókok
dolgoznak boldogan*

Mint bolond álmodni tudók

*maholnap negyvenéves vagyok, s talán túlságosan is
elélikus, dehát hol van a délelőtt, mikor sikerült
néhány szál cigarettát szereznünk, melyek az izgalom
csöndjében füstölve körbejárhattak vagy a deszkakerít-
és mellett sorakozva összemértük tudásunkat, melyi-
künk pisil messzebbre a nyári ég alatt, bizony, nincs
az udvar, nagymama elment, ahogy magunk között mond-
juk, égi palacsintákat süt, de anyánk s apánk is vi-
rággá lett, nem gondoltam, hogy ily gyorsan szelelnék
majd el tétova telek és titokzatos tavaszok, nem hit-
tem, hogy egyszer csak, éppen az emberélet útjának
felén, nekem is mentenem kell magam, sürgető szavak
nélkül, de mégis magyaráznom, mire jutottam, mire vit-
tem, s mire vihettem volna, ha élek klasszikusan,
vagyis oktanul irigyelt, mert meg nem értett régiek
bölcsségével vitorlám levonva békés öbölben szállok
partra, s tőkéik vagy gyümölcsfák közt bíbelek önfeledt
örömmel, mint teszik más józanok, bár ki tudja, éltam
oly korádszt is, mikor suttogott még a szökökutak vi-
ze, s mint aki évek múltán tér haza, boldogan nyúltam
volna el a kaszálatlan fűben, ám nyugtalanítottak ak-
kor is misztikus vágyak, s szindbádi lázak gyötörték,
s mint bolond álmodni tudók, készültem nekivágni a már
sokszor megidézett tájnak*

Mintha elsiklana a tekintet, valahová mögénk

Szederkényi Ervin emlékének

Egy hónap múlva esni fog a hó. November végén mindig megjön az első hó, előtte már egy héttel betemetett az ég. „Remélem, soraim egészségben talál-
nak...” – meg ilyesmi levelet kap az ember. Az ablakokra mozdulatlan szürke-
ség telepszik, a szoba tárgyai tükröződnek benne. – Miért nem mondhatjuk
ilyenkor mindenkinek azt, hogy „te”?

A gyerek ott lenn az utcán egy régi fényképet vesz elő, próbál tájékozódni.
Felnéz az ablakokra. Mintha valami elveszettség venne rajta erőt, de mégis ki-
tart egy ház mellett, ahol az utcatáblának csak a nyoma maradt meg a falon. A
párkány alól egy madár röppen ki egyenesen felé, majd hirtelen felvág a levegő-
be s eltűnik. – *„Mint valami lyukon át.”*

Egyszer a Ferenciek templomában egy betévedt madár verte magát mindun-
talan a kupola festett égboltjának. „A kupola szeme” – mondta anyja –, de ő egy
hatalmas tojás belsejének látta, amire festve van a levegő.

Újból az ablakokat figyeli, majd a fényképet – *„itt kellett hogy lakjon az a kis-
asszony. Egy vékony kis híd vezetett a kapuhoz, nagy záporokkor átfolyt rajta a víz,
mintha alárejtették volna a hidat.”* Az árok egészen az Ötemető utcáig vitt, s ott el-
tűnt egy földalatti csatornában. Ősszel krizantémszagú volt az utca. Félt a kerít-
ésrácsokon átbújó krizantémfejekről, halottak-napja szaguktól.

Már járt abban az emeleti szobában. Kinn a szél szinte vízszintesen hordta a
havat, s félkaréjú fészkeket tapasztott az ablakszegletekbe. – *„Talán ilyen lehet a
csonttollú madár fészke.”* A szoba sarkában a zongora mögött egy bioszkóp állt.
Valami kirándulásról képeket lehetett benne látni. Nagyító üvegein nézve őket,
mintha ő is a képen járna. Sokáig időzött a jakabhegyi romok képénél, zárdista
lányok és hölgyek lehettek. Különösen a bal szélén álló kisasszonyt vizsgálta so-
káig. Térde fölött összefogja szoknyáját, a súlyos selyem redősen megtörik, mint
aki lehajolni készül. Lába előtt szöcskék pattanhatnak fel a sárga gazból, amin a
szoknya széle fennakad. Zsongító remegés ül a réten, mégis valami bánat szívá-
rog át. Kibomló hajfonat tolul elő a széles kalap alól, hogy majd a szőke haj arcát
lassanként eltakarja. A romok ívein a délutáni fény mint fátyolszárny lebeg.

Emlékszik, hogy zajt hallott akkor az ajtó felől, mintha valaki a küszöbre lép-
ne, aztán mégsem nyitott be. Szeme a sarokban álló tükörré tévedt, elszáradt
menyasszonyi csokrot tűztek a keretére. A falszegletben gyűlt homályban a ta-
péta mintái folytatódtak a tükörben.

Egy kutya tereli el figyelmét az ablakokról, orrát a földközélen tartva ide-

oda szaladgál a járdán. Aztán egy kis bemélyedésnél megáll. Alján olajos fényű folyadék csillog, száraz falevél ragadt a közepébe. Orrát szinte rátapasztva szaglássza a kutya.

Úgy érzi, hogy valami nyomja cipője sarkát, fölemeli lábát, ledörzsöli a sáros levélcsomót a járdaszegélyen. „Ne a küszöbbe töröld a lábad” – figyelmeztette mindig az anyja. A szobába érve kerek nyomokat hagyott a parketten, amiket lassan felszívott a meleg. Szerette nézni, ahogy a kis vizes körök a fényes lakkon egyre összébb húzódnak, míg egyszerre csak elpattannak.

A cipő csikorgására odafigyel a kutya. Szeretné megszagolni azt a csomót is, amit a járdaszegélyen hagyott, de elbizonytalanodik. Hátrálni kezd, hátha a kutya közelebb merészkedik, de az nem mozdul, hol őt, hol a sárcsomót lesi. Tompa reccsenés, kivágódik egy ablak az emeleten, csak a kezét látta valakinek egy pillanatra. A kutya még egyszer megszagolja azt a kis bemélyedést, aztán eltűnik a sarkon.

A gyerek végigsimít ujjával az ajkán, majd megáll egy sebhelyen. Még mindig megvan a nyoma annak az esésnek, amit a lépcsőn szerzett. Azon a fényképen még jól látszik, amin anyjával áll. Kezével próbálja eltakarni, de már elkatlant a gép, s ujjai elmosódnak, ahogy ajkához közelít. Olyan a kép, mintha széles messzeségből egy szobába nyitna az ember, kinn talán havat hord a szél, s ők ketten egy szegletben állnának. Ólmos-szürke háttér, az arcok zugaiban megreked az árnyék. Ő kissé oldalt fordítja fejét, de szeme a kamerába néz. Egyetlen kerek folt a pupilla és az írisz, csak egy piciny vizes fénycsík indul el feléje a szemek sarkából. Szembe néz, mégis mintha elsiklana a tekintet, valahová mögénk.

A bejáratnál, ezt eddig nem vette észre, sarokvasak csomkjai állnak ki a falból. Emlékszik, hogy súlyos, zsalus kaputáblák voltak rajtuk. Ha kihajtották őket, az üzletben kapható dolgokat lehetett olvasni. Eszébe jut egy rajzszöggel odatűzött cédula: „Irmánál lakom”.

Közelebb lép. A kaputáblák foltjai még kivehetők a falon. A szélei köré gyűlt por megőrizte lenyomatukat, mint annak a halott madárnak kiterített szárnyai, amit a kert végében talált. „Látod, itt hagytál” – eszébe jut a házinéni, ahogy a tornác kövére fektetett koporsó fölött áll szétvetett lábakkal. Hosszú szoknyája beakad a koporsó végébe, s mint valami sátor eltakarja ura alsótestét.

Megériinti a falat, s ujjá hegyével egy vonalat húz az érdes vakolatra tapadt porban. Az utca néptelen, s meglepődik ezért, amikor a háta mögül kapucsapódást hall. Megfordul. A szemközti házba nem ment be senki, és nem is jött ki senki. Visszafordul, az emeleti ablak függönyét valaki kissé félrehúzta, az az érzése, mintha őt lesnék. A fényképet már sokszor és tüzetesen átvizsgálta, s a sötét ablakszárnyak egyike mögött egy ablakot, pontosabban egy arcrészletet vélt felfedezni. A szobák belsejéből áradó sötétség rejtélyes mélységet adott az ablakoknak. De az az egy nem lehet a képzelet játéka, gondolta.

A függönyt visszaengedték, mégis úgy látta, hogy átszívároga rajta egy arc. És annak a kopár fának a koronája ugyanabban a szögben áll, ahogy a fényképen, kissé nekiér a ház falának, az egyik ágvégen elhagyott madárfészek, s még valami szövetdarab. Inkább kesztyűnek látja, az is, egy fél pár. Mintha az ágba kapaszkodna.

Amikor kicsi volt, mindig attól félt, hogy elvesztik szülei. Ő hallja kereső

hangjukat, de nem találják, és ő nem tud válaszolni. Ablakmélyedékes régi szobákban voltak még ilyen emlékei, vonzották ezek a hűvös hajlatok. Az asztal körül a felnőttek csevegtek erről-arról, számára érthetetlen dolgokról, míg egyszer csak észrevétlen elbújt a függöny mögé. Mint valami föld alóli ragyogás derengett át az ablakon a fény, s aranyló sárgán izzott a borospoharakon. Az arcok is szinte pergamenszerűvé váltak, a szavak távoli mormogássá, a szoba is távolodni kezdett. Úgy érezte, itt felejtették. Valaki rágyújtott egy szivarra, az éles fénnel felvillanó láng mintha elröppentette volna az arcokat.

Feltámad a szél, először nem érzi, melyik irányból, de mintha a háta mögül. Kissé begömbíti vállát, s ebben a takarásban figyeli a képet. Ezüstszerűkén cikkan rajta a fény, az a sötét folt is a kép sarkában egyszerre kifehéredik.

Egy falevél sodródik mellé. Rálép, hangja mint finom jégvártyaé a tócsán, ahogy egyet roppan. Lassan felemeli fejét, s hosszan nézi saját árnyékát a falon. Valahol az utca végén felugat a kutya. Engedve az enyhe szélnek, egy vízcsepp pottyán az ágról a fényképre. Avarszag csapja meg orrát, mint akkor.

Sűrűség

*Ahogy a háztetők fölé lépek
egyetlen lépés csak a szemem túl
és ott vagyok a ferde síkok ázott pirosában
ebben a szürke-pirosban amilyen
ez az őszi kézrátétel ez a homályosított
fénykép ez az „itt van újra”
és százas csomag papírzsebkendőt veszek
mert sokat fog esni az esendő*

*így estefelé (óraátállítás után)
könnyen lép ki az ember a háztetők fölé
nézni kicsit szokni a sötétségbe
való eltűnést ahogy „itt van újra”
és valami könnyű bűgást nem galambok
a közelben fúrnak vagy fűrészelnek
bele lehet szövődni olvadni
ebbe a kezdődő sűrűségbe
rész része részeg lehet lenni oly könnyen
ott állva elsötétedve kedveseim*

*egy-egy apró fény paca csak
hogyan valaha ilyenkor szoktam
visszatérni vasárnap estefelé
és zaj volt és olyan furcsa nem öröm
inkább nyugalom ha már itt a helyem
legyek is itt mindörökre (mint
ahogy ott is vagyok) mindenkinek
bőven volt rántott csirkecomb
és még meleg sütemény a szekrényében*

*az egyetlen pici pontba
összefutó távolságok fölfénylenek
és kópésan hunyorognak
ne félj csak lépegetsz tovább
a háztetők fölött*

Egy kicsit elgondolkodtam az életem

*Rendszeresen összegyűlik valami
a torokban nyelni kell vagy krákogni
egyik pillanat a másik után
mint a korai hópelyhek
a járda-tükörbe olvadva*

*A lépcsőházban fősóhajtanak
az elgémberegett korlátok kiegyenesednek
egy percre szecessziós tekergésükből
persze csak a régi lépcsőházak
tehetnek ilyet melyek méltóságát
már nem lehet jobban megtépezni*

*És kilincsek kilincsek mindenütt
súlyosan mint a szív vékony
fényszál levegőben tekerődző
plasztik kilincsek Bekopogni
„kedves vajaskenyér...”
vajaskenyér lábával harangozva
„aztán jó voltál-e máma?”
túlcsordulva az érintésektől
a kilincsek derékszögbe hajlanak*

*Odabenn (beljebb) a kispárna arca
egy nagy sóhajlás míg nyitva az ablak
az időt nem számolja
kavarognak benne az álmok
éjszaka úgyis minden újratörténik
fölébred fölül az ágyban
mint egy réges-régi kút
kiszáradt a torka*

Újraálmodni

Vékony, csiganyálas csönd.
Pókhálósan ráncosodik az arc,
a fej, ahogy fordul,
nyikordul az ablakkilincs.
A sétatálcát és a keménykalapot
az ura halála után odaadta
egy kedves korcsolyázó párnak.
Az ajtófélfából két kampó lóg ki,
itt hintázott valaki; a padláson,
a kiscső helyett leeresztett
gumilabda.
Nézegeti a röntgenképeket,
de nem látni sokat, pont mint mikor
égtek az olajkutak a tévében.
Múltkor már a csöngetést
sem hallotta meg, azt hitték
meghalt, rátörték az ajtót.
Meszesedés, reccsenés.
Éjjel, mikor némán morzsolja
a rózsafüzért vagy rátelepedik
a hideg karimájú bilire,
azt gondolja, jó lenne
mégis elaludni, újraálmodni
az életet.

Apró pletykák innen-onnan

A bepalizás története

*Amikor Pál apostol még
kisgyerek volt, és akkor bizony
nem lehetett tudni,
hogymint apostol lesz majd
egykoron
(a politikusoknál, sőt, még az
apolitikusoknál is ez már
általában így történik),
szóval, amikor kisgyerek volt még,
hát ez a fura dolog
esett meg vele:
az utcán játszott
és hasraesett.
Erre minden gyerek
megdöbbsent.
És ekkor Pali fölállt,
letörölte a térdét,
és úgy tett, mintha
mi sem történt volna.
Mindenki csak ámult.*

Buda halála

*Történt egyszer, hogy
Attila valahogyan
rosszul puhította meg
nyerge alatt a húst.
Amikor aztán szokásához híven
alaposan bezabált belőle,
persze erős hascsikarást
kapott, és felugrott, hogy
(gyalogosan) elrohanjon
arra a helyre.
Véletlenül éppen akkor
testvére, Buda is oda tartott.*

Attila vérben forgó szemekkel
elordította magát, hogy
„nem oda Buda!”, és
– mivel sürgős volt a dolga –
azzal a bizonyos karddal
kinyírta Budát.
Így már szabad volt az útja
az egyetlen bokor felé,
mely táboruk közelében
egyre csak nőtt és nőtt.

Shopping

Régen történt, de így,
utólag elemezve a dolgokat,
a história igaznak tűnik.
Lehel néhány társával
elhatározta, hogy kimennek
egy kicsit nyugatra
shoppingolni.
S így is lőn.
Augsburg városában betértek
egy supermarketba, hogy majd
ott körülnéznek egy kicsit.
Az üzletvezetőnek eleve gyanús volt
a kis csoport fura turista,
és figyelni kezdte őket.
Amíg néhány csip-csup dolgot
emeltek el, nem szólt semmit,
gondolta, belefér a rezsibe.
(Bulcsu kapitány például csupán
egy dezodort vitt volna el –
lova számára.)
De amikor Lehel
a legfelső polcról leemelt
egy kürtöt,
és bekecse alá dugta,
az üzletvezető szólt a biztonságiaknak,
hogy zárják le a kijáratokat.
Aztán személyesen akarta megmotozni
Lehelt.
Lehel eleinte szépen mondogatta,
hogy ő csak így meg úgy.
De az üzletvezető hajthatatlan maradt.
Lehel ettől úgy bedühödött,

*hogy hirtelen mozdulattal
előkapta a kürtöt,
s akkorát csapott vele a pimasz
üzletvezető fejére,
hogy a fej szétloccsant,
akár a Grand Canyonba
ejtett görögdinnye.
Mondogattak utána mindenfélét,
de tény, hogy a németek
jól megjegyezték a leckét:
azóta sem tartanak kürtöt
a szupermarketokban.*

Példabeszéd

*Amikor Assisi Szent Ferenc
elindult, hogy beszélgessen a madarakkal,
találkozott néhány jómadárral.
Ekkor azt mondta nekik,
hogy „csirip-csirip”, meg
egyáltalán: madárnyelven próbált
szólni hozzájuk.
A jómadarak, persze, nem tudták,
hogy Assisi Szent Ferenczel van dolguk,
ezért nem is értették a beszédét,
s kővel is megdobálták,
de Assisi Szent Ferenc nem dobott
vissza nekik kenyeret,
hisz’ nem ez volt a dolga
(és kenyér sem volt akkor éppen nála,
mert beszélgetni ment –
nem etetni).
A jómadarak betértek egy kocsmába.
Hát, be is piáltak, ha már
betértek.
Amikor kijöttek végre,
kezüket lóbálva fölrepültek, és
csak azt mondogatták ott fönn:
csirip-csirip.
Assisi Szent Ferenc véletlenül
ott álldogált éppen,
s csupán annyit mondott:
„lám,
megtanultátok a madarak nyelvét!”*

Se ablak, se ajtó

Örökhomályú termeken
ha fagy üszkösül, ha vakít a nyár,
könyörtelen tükröknek foglya,
utam örökös körbe róva.
Se ablak, se ajtó a palotán.

Fölragyog

Emléked lobban, kigyúl, fölragyog.
A gyász fekete tündöklése.
Utolsó ünnep. Szertartás-este.
Omlik a sötét, havazó pernye.
Zuhognak rád a kihűlt csillagok.

Pőrén, lélektelen

Ott majd a nevenincsen parkban,
amely a múltban s látomásban él,
ott leszünk együtt mély alkonyatban,
hol jövőt s múltat kavar a szél.
Mároányszobor: király, királynő:
a kőbe dermedt nyugalom. A jel,
hogyan meddő mind a hatalom, dicsőség.
Ragyogunk pőrén. – És lélektelen.

AZ ÖTÉVES 2000 PÁLYÁZATA A SZÁZÉVES NEW YORK TISZTELETÉRE

A 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi Lap jelíges pályázatot hirdet második otthona, a századik születésnapját ünneplő New York Kávéház tiszteletére.

Pályázni lehet eddig meg nem jelent, maximum 25 flekk terjedelmű prózai írással, vagy 6 versből álló ciklussal.

A prózai műben elő kell forduljon a „New York Kávéház” kifejezés, a versek legalább egyikében pedig a „New York” helységnév. Az első díj 49.999 forint.

Második díj egy négyszemélyes pezsgős vacsora, a kávéházban.

Harmadik díj 20 ezer forint (3 darab). A pályaművet és a jelíge feloldását tartalmazó zárt borítékot „New York pályázat” címen, legkésőbb

1994. MÁJUS 30-IG

kell elküldeni a szerkesztőség címére: 1117 Budapest Karinthy Frigyes út 11.
Díjkiosztás a szeptemberi 2000-bálon.

„A METAFIZIKA JOGTALAN KÖVETELŐDZÉSÉNEK VISSZASZORÍTÁSA”

*Metafizikakritika Schleiermacher Dialektikájában **

„Régtől fogva azt gondoltam, hogy a filozófia fel fogja zabálni önmagát. – A metafizika ezt részben már meg is tette.”

(Georg Christoph Lichtenberg)

A filozófia antimetafizikus túláradásának korában nincs mit csodálkozni azon, hogy újra és újra hangot kap a metafizika visszaszorításának kíváncsága. Ugyanakkor a természeti jelenség formájában fellépő antimetafizikus áradat látványa szinte megbénít minket, és teljesen bátortalaná tesz; többnyire szorongva fordulunk el még attól a filozófiai tradíciótól is, amely egykoron éppen antimetafizikus igénnyel lépett fel. Szokás szerint megfélemedeznek arról, hogy az elképzelt és vágyott teljes kritikai meghaladás és legyőzés (überwinden) ellenében mi csak legfeljebb időleges kilábalásra (verwinden) vagyunk képesek. Időlegesen felépülünk a rajtunk eluralkodott mértékvesztett metafizikából. „A legyőzés csak annyiban méltó a megfontolásra, amennyiben kilábalásként elgondolt.”¹

Ezért kiváltképpen fontos, hogy berendezzünk effajta kilábalást és felépülést biztosító helyeket a kevésbé fertőzött filozófiai tradíció számára, ahol egyidejűleg gátat vethetünk az antimetafizikus meghaladás és megújítás lázas igyekezetének. Ellátogatva egy effajta felépülést nyújtó helyre, közelebb kerülünk ahhoz, hogy mai tényleges antimetafizikus gondolatki-sérleteinket jobban megértsük, és egyben mélyebben értsük meg a teljességgel soha le nem győzhető filozófiai hagyományunkat. A következőkben azt ajánlanám Önöknek, hogy tartanak velem egy ilyen felépülést ígérő helyre – ez lenne Schleiermacher *Dialektikája*.

Heidegger korai, a húszas évek elején elhangzott hermeneutikai előadásainak új tájékozódást biztosító megjelentetése után Schleiermacher *Hermeneutikáját* és *Dialektikáját* is jobban és másként érthetjük meg. Tudnunk kell, hogy ebben a másként értésben nélkülözhetetlen szerepet játszott Dilthey Schleiermacher-értelmezése és a heideggeri visszanyúlást követően az őhöz kapcsolódó gadameri hermeneutika. Gadamer számos írásban utalt rá, hogy hermeneutikája elképzelhetetlen lett volna a görög filozófia heideggeri újraértelmezése nélkül. „Mégis éppen a fiatal Heidegger az, miként a Heidegger-összkiadás új kiadványaiból felismerhető, aki az antik platonizmuson, Plótinoszon és Augustinuson végigjutva, a *Theaitétoszról* és *A szofistáról* szóló előadásában utánament az »a-letheia« fogalmának, amely mind Platónt, mind pedig Arisztotelészt egészen más fényben mutatja, mint ahogy a középkori »esszencializmusban« és az újkori idealizmusban meg-

* Előadásként elhangzott a *Grundlinien der Vernunftkritik seit der Aufklärung* című konferencián, Bad Homburgban, 1993 szeptemberében.

1 M. Heidegger: *Überwindung der Metaphysik*, in: M. H., *Vorträge und Aufsätze*, Neske V. 1978. 75. o.

jelentek nekünk. A jellemzéshez elégségesnek tűnik a saját munkám kiindulását képező pontra és arra utalnom, ami megvitatandónak tűnt nekem. Itt elsősorban a hermeneutikai fordulatra gondolok, amely, úgy tűnik nekem, kiiktathatatlanul összekapcsolódott a platóni dialógusok tanulmányozásával. Bizonyos módon már ezzel a követelménnyel lépett fel a német romantika is, Schlegel és Schleiermacher, akik felfedezvén a dialóguselvét, első ízben állították fel mint az igazság megismerésének metafizikai alapsémáját.”²

A romantika által végrehajtott visszafordulás a görögség dialogikus-dialektikus filozófiájához „az igazi dialektika” (Fr. Schlegel) újrafelfedezését jelentette, nevezetesen a közlés (Mitteilung), másokkal osztott nyelvi tapasztalat nem-fogalmi dialektikáját.³ Ez a dialektika a tudás soha be nem teljesülő nyitottsága a még elgondolandó irányában. Schleiermacher a *Dialektika* legkorábbi változatában (1811) már megfogalmazta a dialektikához történő visszafordulás, valamint a metafizika által kiüresített tudás-terület visszaszerzésének alapvető programját. Éppen ez lesz a valóságos tudás felé tájékozódó filozófia legnagyobb feladata; azaz a metafizikai fogalmi masinéria által üressé tett világ tapasztalat által történő telítése, amelytől elválaszthatatlan, hogy a lehető legtovább tartsunk ki egy be nem teljesülő tudás körében. „Az, amit az újabb korban metafizikának és logikának neveztek, nem volt egyéb, mint a dialektika egymástól izolált két része, és amely egyben tulajdonképpen elevenségétől is megfosztotta; így aztán nem lehetett átjutni a metafizikától a fizikához és az etikához; ez által teremtetődött meg a hiba, amit transzcendens névvel illetünk; ebben az elválasztásban a metafizika valami teljességgel rögzíthetetlen volt. Éppily üres és a semmibe tartó volt másfelől a logika, és így, ebből az elválasztásból született a *filozófia halála*.” (Kiemelés tőlem – B. B.)⁴

Kissé előreszaladva, tézisszerűen szeretném kiemelni, hogy mindkét hermeneutikai-dialektikus megújulás a XIX. és a XX. sz. elején a legszorosabban összekapcsolódott a görög filozófia újraértelmezésével. Mindkét esetben egyértelműen felléptek a filozófiára nézve halálosan veszélyes „világtalanítással” (Entweltlichung) szemben. Friedrich Schlegel a visszafelé megteendő lépésnek a szűkségességét a következőképpen fogalmazta meg: „Igen jelentős a görög elnevezés: *dialektika*. Igazi művészet (nem látszat, mint Kantnál), hanem az igazságot közölni (mitteilen), elbeszélni, közösen keresni, *cáfolni* és *elérni* az igazságot...”⁵ Persze rögtön kínálkozik egy ellenvetés, miszerint túlértékelem a romantikus megújulást, minthogy például Herdernél (*Vom Erkennen und Empfinden der menschlichen Seele*) vagy az idős Kantnál (*Vom einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie*) hasonlóan más beállításban mutatkozott már a görög filozófia. Legutóbb Gunter Scholtz mutatott rá a metafizikakritika előkészületére Herdernél, és felhívta a figyelmet rá, hogy Herder és Schleiermacher között egy benső összetartozás munkál. „Ezért (minthogy Herder ontológiája nem a tisztán magába zárt gondolkodás birodalma, mint Hegelnél – B. B.) Herder közelsége Schleiermacher *Dialektikájához* nagyobb. Ebben ugyanis tudatossá válik a logika és metafizika arisztotelészi elválasztásának ismételt feloldása. Schleiermacher – Kanttal ellentétben – a kategóriákat nem választotta el a »Ding an sich« -től, lehetetlenné téve így egy ontológiát; de ugyanakkor nem tételezte Hegel módján a gondolkodás és lét identitását. Hanem inkább a lét és a gondolkodás formáit megfeleltetési viszonyba hozta.”⁶

Schleiermacher a *Dialektikához* írott bevezetőjében egyértelműen szembefordult az erejét veszített újkori, a görög agonalitást felejtő filozófiával, és „a valós szeretete” (Liebe zum Realen) jelszavával a rég elhagyott útra próbált visszatérni. „Elég kézenfekvőnek tűnik, hogy megkíséreljünk előrehaladni az ellentétes úton. Nevezetesen, ahelyett, hogy

2 H.-G. Gadamer: *Platos Denken in Utopien. Ein Vortrag vor Philologen*, in: H.-G. G., *Griechische Philosophie III. Plato im Dialog*, G. W. Bd. 7. Mohr V. 1991. 273. o.

3 v.ö. Fr. Schlegel: *Philosophische Lehrjahre* (1796-1806) Schöningh V. 1963. Kiad. E. Behler 76. o., 532. o.

4 F. E. D. Schleiermacher: *Dialektik* (1811), Meiner V. 1986. Kiad. A. Arndt 6. o.

5 Schlegel id. mű 509. o.

6 G. Scholtz: *Herder und die Metaphysik*, in: G. Sch., *Zwischen Wissenschaftsanspruch und Orientierungsbedürfnis. Zu Grundlage und Wandel der Geisteswissenschaften*. Suhrkamp 1991. 101. o.

felállítanánk a tudás tudományát abban a reményben, hogy ezáltal a vita magától berekesztődik, inkább arról lenne szó, hogy megteremtjük a vitázás művészetét, így remélve, hogy a tudás közös kiindulópontjához jutunk. Kétségtelenül ez az az álláspont, amelyből az ókor filozófiája egyszer már kiindult, de amit, úgy tűnik, időlegesen elhagyott.”⁷ Schleiermacher a későbbiekben újra és újra meghirdetett dialektika-előadásaiban mind bátrabban haladt ezen az újra felfedezett régi úton, és ennek álláspontjáról, illetve útirányából nézve fordulhatott szembe, szoríthatta vissza a kiüresedett, pusztá absztrakcióvá vált metafizikát. „A legutóbbi korszakban a tudásnak mint saját tudás elveinek a tudománya a metafizika neve alatt tűnt fel, amely azonban teljesen formálissá vált, s minthogy az egyes tudományok oly kevéssé voltak kidolgozva, semmi ösztönzőerővel nem bírt a tudás összefüggésének konstrukcióját illetően. De minthogy a kettő összetartozik, egy új tökéletlenség lépett fel: a kombinációs törvények a maguk formalitásában minden tudás elébe lettek állítva...”⁸ Tehát a jövődő filozófia, amely vissza akarja szorítani a metafizika jogtalan követelődését,⁹ szükségképpen kerülni fogja az elvek előrebocsátását mint a reális tudástól elszakított kombinatorikát. Schleiermacher *Dialektikájában* a reális tudás felé fordul, és a mértékevesztett ész-kombinatorika mérséklésén fáradozik. Az eszes, ésszel bíró lény önmérséklésének témája a következő időszak jelentős gondolkodóinál, Kierkegaardnál, Nietzschénél, Heideggernél és például Bollnownál rendre visszatér. „A jogtalan metafizikai követelődés” tehát az ész által magát előre, egy kiokoskodott jövőbe hajtó szubjektivitást rejt magába, e szubjektivitás az újkori metafizika embere, a maga „világvesztő és világtalanító programjával” (Husserl, Arendt) pedig megfontolás nélkül magát tartja „minden dolgok mértékének a képzetalkotás/maga elé állítás (Vorstellen) korlátja vesztett jogtalan követelődésének értelmében”.¹⁰ Az újkori mértéknélküliséget magyarázva a következőképpen fogalmaz Heidegger: „De amennyiben az ember mint önmagában létező, a lét tervében-kivetülésében tartózkodik és a létezőről alkotott igazságban áll, akkor vagy a létezőről alkotott igazságot kell hogy önmaga-léte mértékéül vegye, vagy önnön létéből kiindulva kell mértéket adjon a létező igazságának.”¹¹ Az elbizakodott jogtalan követelődés szavának (Vermessen) etimológiájához visszanyúlva megértjük, hogy itt valami alapvetően helytelenül, hamisan felmért (falsch messen): tehát az ember egy magára koncentrált, önző módon felvázolt és így hamisan felmért „világ”-ban él, és magát, valamint projiciált „világ”-át saját mértékfeletti normája szerint „érti meg”. Schleiermacher, aki Platón dialógusait németre fordította, a *Theaitétosz*hoz írott bevezetőjében megemlíti, hogy a látszólag a legnagyobb felszabadulással járó ráhagyatkozás „az érzéki benyomásokra” annak lehetőségétől fosztja meg az embert, hogy a megszerzett tudást másokkal közölje és mint közöset megossza: azaz a legnagyobb korlátozottság közé kerül, „a személyes tudat szűk határai közé”.¹²

A *Dialektika* rendkívüli jelentőségét tehát úgy is megfogalmazhatjuk, hogy benne a szerző megkísérelte, hogy a modern és a görög filozófia között hidat verjen. Schleiermacher nem fogadja el „tudás izolációját”, és ezzel szembehelyezkedik a vitát, az *agonalitást* kiiktatni akaró újkori filozófiával. A platonikus lét-dialektika alapján gyakorol kritikát az abszolút tudomány felett, azaz „a fogalom és tárgy identitásaként értett abszolút lét eszméjén”.¹³ Az effajta tudományban már sohasem találunk valami még „rögzítendő”, va-

7 Schleiermacher: *Dialektik*, Wiss. Buch. G. 1976. Kiad. R. Oderbrecht 43. o.

8 Uo. 88. o.

9 Vö. uo. 89. o.

10 Heidegger: *Nietzsche*, II. kötet, Neske 1961. 172. o.

11 Uo. 204. o.

12 Schleiermacher: *Einleitung zu Theaitetos*, in: *Platons Werke*, G. Reimer V. 1856. 120. o.

13 Vö. Schleiermacher: *Dialektik* (1814-15), Meiner V. 1988. Kiad. A. Arndt 32. o.

lami olyasmit, ami tudásra méltó, tehát szükségessé válik a fordulat a dialektikához, mely mindig „az egész ismeretének szuplementuma”.¹⁴

Schleiermacher ugyanakkor rámutat a dialektika és a hermeneutika összetartozására, ugyanis az át nem fogható – csak „esztétikailag összerendezett” (Dilthey) – egész helyett csakis az állandóan kiegészítésre szoruló tudáshoz juthatunk el. A nyelvi approximációhoz kötött tudás képezi *Dialektikájának* és *Hermeneutikájának* a közös alapját. Schleiermacher közös tudásról beszélt, „amelytől minden lehetséges gondolathoz eljuthatunk.”¹⁵ Tehát gondolkodásunkkal egy nyelvileg már előzetesen rögzített körben mozgunk, mely magában foglalja a gazdagodás lehetőségét, azaz nem várt gondolatok megsejtését és rákövetkező felépítését engedi. Egyidejűleg, vagy helyesebben mondva, éppoly eredendően, ez a nyelvileg már előzetesen rögzített kör rászorít és korlátoz a már elgondoltra, és nem engedi a gondolkodás bővülését. Az igazság konszenzuselmélete teljességgel elfogadhatatlan Schleiermacher számára, minthogy a konszenzus kizárólag előfeltételét képezi az emberi gondolkodásnak. „A gondolkodásnak a nyelvben rögzített identikus konstrukciója nem szavatolja teljességgel a gondolkodás helyességét. (...) Tehát a nyelvben tévedés és igazság is van; egy helytelen gondolkodás is közössé válhat, úgy, hogy a gondolkodás nem hangzik egybe az elgondolttal. (...) A dolgot azonban egy másik oldalról is szemügyre kell vennünk. A tudás egy elemeként felfogott gondolkodás konstrukciójában rejlő azonosság csak a nyelvben manifesztálódik. *Csak hogy nincs általános nyelv, és éppígy a konstrukció általános azonossága sincs. Tehát ez a jellegzetesség soha nem realizált és nem is kerül majd realizálásra. Minden törekvés egy általános nyelv elérésére zátonyra fut; minthogy a megértetés magát az általános nyelvet illetően az egyedi nyelveknek van alávetve.*”¹⁶ (Kiem. tőlem – B.B.) A nyelvileg adekvátan reprezentálható lét felfogását tagadó schleiermacheri filozófia, mint Manfred Frank kiemelte, egy paradigmaváltás előkészületét jelenti, a dialektika a megértés kerülő útján keresztül értelmezi a mindig az értelmező más és más vonatkozásában időlegesen megjelenő értelmezendőt.

Amennyiben jól ítélem meg a helyességgént (orthotes) felfogott igazságot tagadó schleiermacheri logosz-dialektikát, akkor ezzel a görögséghez történő visszafordulással mintegy előkészíti a heideggeri Platón-interpretációt, melyben Dilthey kiemelt szerepet játszott. Mint ismeretes, Dilthey mélyrehatóan értelmezte Schleiermacher filozófiáját, és nagyra értékelte azt a nyitottságot, mellyel az élet soha be nem teljesülő megközelítését emelte a filozófia centrumába. Dilthey volt az, aki a számunkra itt alapvető jelentőségű tényt felismerte, nevezetesen, hogy minden zárt metafizikai rendszer méltatlanul kitér az eleven, a *létet soha nem uraló gondolat elől*. „Így az abszolút rendszerek filozófiájukat mint előfeltevésmentest és abszolútot eloldják a gondolatösszefüggéstől.”¹⁷ Ezzel az eloldódással az így koncipiált filozófia sajátos szofisztikává válik, mellyel szemben Platón alapvető ellenvetésekkel élt. A szofisták ugyanis a „fogalmi-általános” álláspontjáról a tévest, az egyedit mint nem-létezőt próbálták megmagyarázni. „Így akarták a szofisták a tévedést elhárítani. Amennyiben a vitatkozók valami közösre bukkannak, úgy ennek látszólag meg kell előznie a tévedést; ebből a közös pontból kiindulva lehetségesnek tűnt a téves helyes beállítása. De hogyha van meg nem vitatott-tagadhatatlan tévedés, akkor a vitatkozásnak ez a módszere nem szavatol bizonyosságot.”¹⁸ A szofista dialógus értelmezése – mint arra Dilthey, Heidegger, Gadamer és Scholtz utalt – alapvetően formálta a schleiermacheri *Dialektikát*. Vele közelebb kerültünk a heideggeri logosz-kritika nem általános érvényű, nem-fogalmi nyelvelfogásához. Utalnunk kell a sokszor idézett gada-

14 Schleiermacher: *Dialektik* (1811), id. kiad. 6. o.

15 Schleiermacher: *Dialektik*, 7. jegyzetben idézett kiadás 96. o.

16 Uo. 374. o.

17 W. Dilthey: *Lebens Schleiermacher*, Vandenhoeck & Ruprecht 1966. Kiad. M. Redeker 90. o.

18 Uo. 164. o.

meri szöveghelyre, miszerint „a platóni dialektika schleiermacheri tárgyszerű értelmezése valóban zseniális”, Schleiermacher ugyanis eljutott „a logosz relacionális struktúrájának felismeréséhez”.¹⁹ A közösként már előfeltételezett „igazság” disputaművészete akaratlagosan nem foglal magába semmit a dolognak abból az egyedülálló lehetőségéből, hogy változni képes, és hogy más létezőkkel sokrétű kapcsolatra léphet. Alapjaiban jogosult Schleiermachernek az a gondolata, hogy a *tévedés teljességgel elkerülhetetlen, az igazság elkerülhetetlenül kitett a tévedésnek*.²⁰

Heideggernek *A szofistát* értelmező előadásaiban az „igazságnak ez a hanyatlástörténete” egyértelművé vált. Hiszen amikor beszélünk, vagy valamit utána mondunk, legtöbbször eltávolodunk attól, amit korábban mint *igazat* mondtak ki, s ily módon az igaz mindinkább elmosódik.²¹ Nincs időn kívüli, a tévedést örökre elkerülő igazság, hanem fel kell lépünk a mindenkor megjelenő „szofisztika” ellen. Ám nem feledhetjük, hogy nem áll rendelkezésünkre egy általános nyelv a nyelvi elfedő tendencia ellen, vagyis a nyelvben magát elfedő dolognak ezzel a természetével szemben lépünk fel, hogy a dolgot valamiként értelmezve hozzásegítsük időleges kontúrmentes mutatkozásához. A következőképpen fogalmazta ezt meg Heidegger Platón-értelmezésében (*A szofista*, 218c 5-6): „...ami döntő, »hogy megegyezés alapján, a másikkal ugyanazt mondjuk, hogy ugyanazt gondoljuk, mint a másik, magának a dolognak a tekintetében«, tehát ugyanazt a dolgot gondolni és azonos értelemben érteni, mint a másik, mégpedig *dia lógon*, a dolog felfedettként való birtoklása alapján, a dologgal való igazi szembesülésen átmenve, ez az, ami fontos, nem pedig »a szó tekintetében való megegyezés«, mely »nélkülöz minden tárgyszerű érvet«. Így lemondunk a szavak általi üres tudásról.”²²

Gadamer éppen ezt, a logosznak az emberi egzisztenciát mindenkor másként megvilágító relationalitását emelte ki, ami a lehető legtávolabb áll a bármiféle formában megjelenő szubsztancia-filozófiától. Schleiermacher *Dialektikáját* teljességgel áthatja ez a felfogás. A dialektika számára éppen hogy nem a szavak általi üres tudás, hanem ténylegesen megkísérel a *nyelvi hagyománnyal és annak ellenében a gondolkodás útján a léthez visszajutni*.²³ Az így felfogott dialektika mint valós vita nem önmagában, hanem „a sokrétűen kimondandó léttel” való összhangkeresés jegyében bomlik ki. „A dialektikának az egyedi vitatottá váló gondolkodással van dolga. S amennyiben ezen beteljesíti működését, a gondolkodók különbsége megszűnik, miközben a vita feloldását követő nyelvben rögzítetté váló gondolkodás csak a gondolkodó lét azonossága, ebben a nyelvi körben, s az elkövetkezőkben is, kifejezést nyer.”²⁴ Másokkal osztott (és közlések útján megosztott) létünknek a jobb megértésért folytatott vita során megszüntethetetlenül áthágjuk a minket környező világnak ezt a provizórikus, nyelvileg rögzített azonosságát. Másokkal osztott egzisztenciám mint együttes-világ „már a gondolkodás által meghatározott”, de „az emberi létnek a másik lét iránti nyitottsága által”²⁵ ez a látszólag egy-értelmű meghatározottság feloldódik, és az *ekleptikus magunkon-kívül-lét folytán a még meg nem zabolázott lét nyitottságában állunk*. A dialektika és hermeneutika sorsszerűen együvé tartozik, amiből talán kihallható Schleiermacher válasza a metafizika jogtalan követelődzésére.

19 Gadamer: *Schleiermacher als Platoniker*, in: *Neuere Philosophie II.*, G. W. Bd. 4. Mohr V. 1987. 381. o.

20 Schleiermacher: *Dialektik*, 7. jegyzetben idézett kiadás 334. o.

21 Vö. Heidegger: *Platon: Sophistes* (1924-25), Kiad. I. Schüssler G. A. Bd. 19. Klostermann V. 1992. 25. o.

22 Uo. 258. o.

23 Vö. Schleiermacher: *Dialektik*, 7. jegyzetben idézett kiadás 34. o.

24 Uo. 36. o.

25 Uo. 140. o. és 153. o.

A NYELV ESETLEGESSÉGE*

Hozzávetőleg kétszáz évvel ezelőtt Európa képzeletét azon eszme kezdte foglalkoztatni, hogy az igazságot inkább létrehozzuk, mint megtaláljuk. A francia forradalom megmutatta, hogy a társadalmi viszonyok egész szótára és a társadalmi intézmények egész spektruma szinte egyik napról a másikra újjal helyettesíthető. Ez a példa az értelmiség körében az utópikus politikát inkább szabállyá, mint kivétellé tette. Az utópikus politika félreteresi az Isten akaratával és az ember természetével kapcsolatos kérdéseket, és arról álmodik, hogy a társadalomnak eddig ismeretlen formáját hozza létre.

Ezzel többé-kevésbé egyidőben a romantikus költők megmutatták, hogy mi történik, ha a művészetet többé nem utánzásnak, hanem inkább a művész önkitaljesítésének tartjuk. A költők azt a helyet követelték meg a művészet számára a kultúrában, amelyet hagyományosan a vallás és a filozófia foglalt el, azt a helyet, amelyet a Felvilágosodás a tudománynak követelt. A precedens, amelyet a romantikusok alkottak, kezdeti plauzibilitást adott követelményüknek. Az a tényleges szerep, amelyet a regények, költemények, színpadi játékok, festmények, szobrok és épületek játszottak az elmúlt másfél évszázad társadalmi mozgalmában, még kézenfekvőbbé tette ezt.

Mostanra ez a két tendencia egyesítette erőit és kulturális hegemoniára tett szert. A legtöbb kortárs értelmiségi számára a céloknak mint az eszközök ellentéteinek kérdései – olyan kérdések, hogy miként adjunk értelmet az egyedi életnek, vagy egyedek közösségének – inkább a művészet és a politika kérdései, vagy mindkettőé, mint a vallásé, a filozófiáé vagy a tudományé. Ez a fejlődés szakadáshoz vezetett a filozófiában. Egyes filozófusok hűségesekek maradtak a Felvilágosodáshoz, és továbbra is azonosították magukat a tudomány ügyével. Úgy gondolják, hogy tovább tart a régi harc a tudomány és a vallás, a ráció és az irracionalizmus közt, most éppen olyan formában, hogy az értelem azokkal az erőkkel küzd a kultúrában, amelyek az igazságról azt gondolják, inkább létrehozzák azt, mint megtalálják. Ezek a filozófusok a tudományt paradigmatisz ember aktivizálásaként fogják föl, és hangsúlyozzák, hogy a természettudomány inkább felfedezi, mint megtalálja az igazságot. Úgy tekintik az „igazság létrehozását”, mint metaforikus és teljesen félrevezető kijelentést. A politikáról és a művészetről azt gondolják, hogy ezeken a területeken az „igazságnak” nincs helye. Más filozófusok, felismerve, hogy a világnak a fizikai tudományok által való leírása nem ad morális tanítást, nem kínál spirituális enyhületet, arra következtettek, hogy a tudomány nem több, mint a technológia szolgálóleánya. Ezek a filozófusok magukat a politikai utópisták és az újító művészek mellé helyezték.

Míg az első fajta filozófus a „kemény tudományos tény” szembeállítja a „szubjektívvel” vagy a „metaforával”, addig a második a tudományban csupán egy további emberi tevékenységet lát, és nem egy olyan helyet, ahol az ember a „kemény” nem-emberi valósággal találkozik. E nézet szerint a nagy tudósok a világ olyan leírásait találják föl, amelyek alkalmasak a történések előrejelzésére és ellenőrzésére, akárcsak a költők és politi-

* Richard Rorty *Esetlegesség, ironia és szolidaritás* (*Contingency, irony and solidarity*, Cambridge University Press, 1989, 3-22. pp.) című könyvének első fejezete. A könyv magyarul 1994-ben jelenik meg a Jelenkor Kiadónál.

kai gondolkodók, akik más célok érdekében a világ más leírásait adják. De nincs semmiféle olyan értelem, amelyben e leírások *bármelyike* is a magában való világ pontos leírása lenne. Ezek a filozófusok egy ilyen leírás eszményét értelmetlennek tartják.

Ha az első fajta filozófus lett volna az egyedüli – amelyiknek hőse a természettudós –, akkor valószínűleg soha nem lett volna egy olyan autonóm diszciplínánk, amelyet „filozófiának” nevezünk, azaz egy olyan diszciplína, amely éppannyira különbözik a tudományoktól, mint a teológiától vagy a művészetektől. Ilyen diszciplínaként a filozófia nem idősebb kétszáz évnél. A német idealisták azon törekvéseinek köszönheti létét, hogy a tudományoknak megadják a maguk helyét, és hogy világos értelmet adjanak annak a bizonytalan eszmének, mely szerint az emberi lények inkább létrehozzák az igazságot, mint felfedezik. Kant a tudományt a másodrendű igazságok tartományába akarta sorolni – a fenomenális világról való igazságokéba. Hegel úgy akart gondolkodni a természettudományokról, mint az önmaga szellemi természetével kapcsolatban még nem teljesen tudatos szellem leírásáról, és ezáltal a költők és a politikai forradalmárok által kínált igazságfajtaát akarta az első helyre emelni.

A német idealizmus ugyanakkor rövidéletű és elégtelen kompromisszum volt. Kant és Hegel ugyanis csak az út felét tették meg annak az eszmének a visszautasításában, hogy az igazság „ott kint” van. Készek voltak arra, hogy az empirikus tudományok világát létrehozott világnak tekintsék, az anyagot a tudat által konstruálnak, vagy mint olyant, amely abban a tudatban áll fenn, amely nincs eléggé tudatában saját mentális jellegének. De továbbra is kitartottak amellett, hogy úgy tekintsenek a tudatra, a szellemre és az ember mélységeire, mint aminek van belső természete – olyan, amelyet meg lehetne ismerni egy filozófiának nevezett nem-empirikus szupertudomány által. Ez azt jelentette, hogy csak az igazság fele – az alsó, a tudományos rész – az, amely „létrehozott” igazság. A magasabb igazság, a tudatról való igazság, amely a filozófia tartománya, továbbra is inkább felfedezés, mint teremtés tárgya volt.

Arra volt szükség, és ezzel az idealisták képtelenek voltak számolni, hogy bármi olyan eszményt vissza kellett utasítani – tudat vagy anyag, „önmaga” vagy a világ –, aminek kifejezhető vagy reprezentálható belső természete lett volna. Az idealisták összekeverték annak eszményét, hogy semminek sincs ilyen természete, azzal, hogy a tér és az idő nem reálisak, és hogy az emberi lények okozzák a tér-idő világ létezését.

Szükség van arra, hogy különbséget tegyünk azon állítások között, hogy a világ ott kint van, valamint hogy az igazság van ott kint. Azt mondani, hogy a világ ott kint van és nem a mi teremtményünk, józan emberi ésszel annyit jelent, hogy a legtöbb dolog térben és időben olyan okok eredménye, amelyek nem tartalmazzák az ember tudatállapottait. Azt mondani, hogy az igazság nincs ott kint, egyszerűen azt jelenti, hogy ahol nincsenek mondatok, ott nincs igazság, hogy a mondatok az emberi nyelvek elemei, és az emberi nyelvek az ember teremtményei.

Az igazság nem lehet ott kint – nem létezhet az emberi tudattól függetlenül – mivel a mondatok nem tudnak így létezni, vagy kint lenni. A világ ott kint van, de a világ leírásai nincsenek ott. Csak a világ leírásai lehetnek igazak vagy hamisak. A világ magában – az ember leíró aktivitásai nélkül – nem lehet az.

Az a gondolat, hogy az igazság, akárcsak a világ, kint van, annak a kornak az öröksége, amelyben a világot úgy tekintették, mint egy olyan létező teremtményét, amelynek saját nyelve van. Ha felhagyunk azzal a kísérlettel, hogy értelmet adjunk egy nem emberi nyelv eszményének, akkor nem lesz kísértésünk olyan közhelyek összetévesztésére, hogy a világ okozhatja számunkra, hogy igazoltnak tekintsük egy mondat igazságába vetett hitünket, és hogy a világ a saját kezdeményezésére mondatok által formált darabokra osztódik, amelyeket „tényeknek” nevezünk. De ha valaki ragaszkodik az önmagában fennálló tények fogalmához, akkor könnyű elkezdni az igazság szót nagybetűvel ír-

ni, és úgy kezelni, mint ami Istennel vagy az Isten által tervezett világgal azonos. Akkor például valaki azt fogja mondani, hogy az Igazság nagy és uralkodni fog.

Ezt az összeolvasztást megkönnyíti az egyedi mondatok felé irányuló figyelem, amely nem veszi figyelembe a teljes szótárát. Ugyanis gyakran hagyjuk, hogy a világ döntsön az alternatív mondatok versenyében (pl. a „vörös borok” és a „fekete borok” vagy a „főkomornyik tette” és a „doktor tette” között). Ilyen esetekben könnyű egyaránt érvényesnek tartani a tényt, hogy a világ tartalmazza azokat az okokat, amelyek által mi igazoltak tartunk egy vélekedést, és azt az állítást, hogy a világ bizonyos nem-nyelvi állapotot az igazság egy példája, vagy hogy bizonyos ilyen állapot a neki való „megfelelés” által „igazza tesz egy hitet”. Ám ez nem olyan egyszerű, ha egyedi mondatoktól szótárrakhoz mint egészekhez fordulunk. Ha alternatív nyelvi játékok példáit tekintjük – a régi athéni politikát Jeffersonéval szemben, Szent Pál szótárát Freudéval szemben, Newton zsargonját Arisztotelészével szemben, Blake idiómáját Drydenével szemben –, akkor igen nehéz azt gondolni a világról, hogy valamelyiket ezek közül jobbá teszi a többinél, vagy hogy a világ dönt köztük. Ha a „világ leírása” fogalom elmozdul a nyelvi játékokon belüli kritériumok által kormányzott mondatok szintjéről a nyelvi játékok mint egészek szintjére, olyan játékokéra, amelyek közt nem kritériumokhoz való referenciák alapján döntünk, akkor nem adhatunk többé világos értelmet az eszmének, hogy a világ dönt arról, mely leírásokat tartunk igaznak. Nehéz lesz azt gondolni, hogy a szótár már valahogy kint van, és arra vár, hogy fölfedezzük. Az individuális mondatokkal szemben a szótárak iránt tanúsított figyelem (azon fajtája, amelyet a Thomas Kuhnhoz és Quentin Skinnerhez hasonló eszmetörténészek tápláltak) tudatosítja velünk, hogy például a tény, hogy Newton szótára könnyebben lehetővé teszi a világ viselkedésének megjósolását, mint Arisztotelészé, nem jelenti, hogy a világ newtoniul beszél.

A világ nem beszél. Csak mi beszélünk. A világ okozhatja azt, hogy miután beprogramoztuk magunkat egy nyelvvel, bizonyos hiteket fenntartsunk. De képtelen számunkra egy olyan nyelvet javasolni, amelyet beszélhetünk. Ezt csak más emberek tudják megtenni. Annak tudatosítása, hogy a világ nem mondja meg nekünk, melyik nyelvi játékot játszunk, nem vezethet bennünket arra, hogy azt állítsuk, a döntés, hogy melyiket játszunk, véletlenszerű vagy valami bennünk levő mélynek a kifejezése. A tanulság nem az, hogy a szótár választásának objektív kritériumát szubjektív kritériumokkal váltsuk föl, az értelmet az akaratra vagy az érzésre cseréljük. Sokkal inkább az, hogy a kritérium és a választás (beleértve a „véletlen” választás) fogalmai nem lényegesebbek többé, amikor egyik nyelvi játékról egy másikra való váltás bekövetkezik. Európa nem *döntött*, hogy a romantikus költészet, a szocialista politika, vagy a Galilei-féle mechanika idiómáját fogadja el. Az ilyen fajta eltolódás épp annyira nem akarati aktus volt, mint ahogy érvelés eredménye sem. Inkább azt mondhatjuk, Európa fokozatosan elvesztette azt a szokását, hogy bizonyos szavakat használjon, és fokozatosan hozzászokott más szavak használatához.

Amint Kuhn a *Kopernikuszi forradalom* című művében kifejti, nem bizonyos teleszkopikus megfigyelés vagy valami más alapján döntöttünk úgy, hogy a föld nem a világegyetem középpontja, hogy a makroszkopikus viselkedést a mikrostrukturális mozgás alapján lehet elmagyarázni, és hogy az előrejelzésnek, valamint az ellenőrzésnek kell a tudományos elméletek fő céljának lennie. Inkább úgy száz év következtetlensége és zűrzavara után az európaiak egy olyan beszédmódban találták magukat, amely ezeket az egymással összefonódó téziseket elfogadottnak tartotta. Ilyen mértékű kulturális váltás éppoly kevésbé ered kritériumok alkalmazásából (vagy „önkéntes elhatározásból”), mint az, hogy egyének istenhívők vagy ateisták lesznek, vagy az egyik házastárstól vagy baráti körről egy másikra váltanak, ami lehet ugyan kritériumok alkalmazásának eredménye, de lehet *indokolatlan cselekedet* (*actes gratuits*) is. Ilyen ügyekben a döntési kritériumokat éppen úgy nem magunkban kell keresnünk, mint ahogy a világban sem.

A kísértés, hogy kritériumokat keressünk, azon általánosabb kísértés fajtája, hogy a világról és az emberről úgy gondolkodjunk, mint aminek belső természete, lényege van. Másszóval, ez annak a kísértésnek az eredménye, hogy a sok nyelv közül azt az egyet privilegizáljuk, amellyel szokás szerint leírjuk a világot vagy magunkat. Amíg úgy gondoljuk, hogy vannak olyan kapcsolatok, mint „megegyezni a világgal” vagy „kifejezni az én valódi természetét” – ezeket tartalmazhatják szótárak mint egészek, vagy éppen hiányozhatnak belőlük –, addig továbbra is folytatni fogjuk a kritériumok utáni hagyományos filozófiai kutatást, amelyből megtudjuk, hogy mely szótáraknak van meg a kívánt természete. De ha valaha ki tudnánk egyezni az eszmével, hogy a valóság legnagyobb része közömbös a róla való leírásaink iránt, és hogy az emberi én-t inkább a szótár használata teremti, mint az, hogy megfelelően vagy nem megfelelően van kifejezve egy szótár által, akkor végül feldolgoznánk azt, ami igaz volt a romantikus eszmében, hogy az igazságot inkább létrehozuk, mint megtaláljuk. Ebben az állításban az a lényeg, hogy a *nyelveket* inkább létrehozuk, mint találjuk, és az igazság a nyelvi entitások, mondatok sajátja.¹

Újraleírva összefoglalom, hogy hova jutottak szerintem két évszázad forradalmárai és költői. A tizenennyolcadik század végén sejtették, hogy újraleírással bármit meg lehet változtatni, hogy valami jól vagy rosszul néz ki, fontos vagy nem, hasznos vagy haszontalan. Amit Hegel úgy ír le, mint a szellem fokozatos saját belső természetének tudatára ébredése, jobb leírást kap, amikor azt az európai nyelvi gyakorlatok növekvő sebességű változásaként írják le. Hegel azt a jelenséget írja le, hogy soha nem látott mértékben egyre több ember egyre több dologról nyújt egyre radikálisabb újraleírást, hogy fiatal emberek a felnőtt kor elérése előtt féltucat spirituális alakváltáson mennek át. A romantikusok állítása, miszerint a legfontosabb emberi képesség inkább a képzelet, semmint az ész, annak tudatosítása volt, hogy a kulturális változás fő eszköze inkább a másként való beszéd képessége, mint a jó érvelés. A francia forradalom óta a politikai utópisták nem azt érzékelték, hogy a „természetellenes” vagy „irracionális” társadalmi intézmények egy tűrő, lényegi emberi természetet nyomtak el és fojtottak el, hanem inkább azt, hogy a nyelv és egyéb társadalmi gyakorlatok megváltoztatása olyan embereket hozhat létre, amilyenek korábban még nem léteztek. A német idealistákban, a francia forradalmároknak és a romantikus költőkben közös volt az a homályos érzés, hogy azok az emberek válnak újfajta emberekké, akiknek nyelve abban az értelemben változott meg, hogy többé nem úgy beszélnek magukról, mint akik nem emberi hatalmaknak tartoznának felelősséggel.

A hozzám hasonló filozófusoknak, akik szimpatizálnak ezzel a javaslattal – és akik magukat inkább a költő, mint a fizikus társának tartják –, az a nehéz feladatuk, hogy elkerüljék azt a benyomást, miszerint ez a javaslat tisztázna valamit, hogy az általam művelt filozófia megfelel annak a módnak, ahogy a dolgok valóban vannak. A megfelelésről való beszélgetés ugyanis éppen azt a filozófiát hozza vissza, amelytől a magamfajta filozófus meg szeretne szabadulni, azt az eszmét, hogy a világnak vagy az énnek belső természete van. A mi nézőpontunk szerint a tudomány sikerének vagy a politikai liberaliz-

1 Nincs kritériumom a különböző nyelvek vagy szótárak egyedi elkülönítésére, de nem vagyok biztos benne, hogy szükségünk van rá. Filozófusok sokáig használtak olyan mondatokat, mint „az L nyelvben”, anélkül, hogy különösebben nyugtalankodtak volna amiatt, hogy miképp lehet megmondani, hol végződik egy természetes nyelv és hol kezdődik a másik, vagy hol végződik a „tizenhatodik század tudományos szótára” és hol kezdődik az „Új Tudományé”. Nagyjából egy ilyen törés akkor történik, amikor földrajzi vagy kronologikus különbségek esetén „fordításról” kezdünk beszélni a „magyarázat” helyett. Ez mindig akkor következik be, amikor inkább megemlítünk, mint alkalmazunk szavakat – kiemelve az emberi gyakorlatok e két halmaza közti különbséget azáltal, hogy idézőjeleket teszünk ezeknek a gyakorlatoknak az elemeihez.

mus kíváncsiságának olyan jellegű elmagyarázása, hogy a „világgal való megegyezésről” vagy az „emberi természet kifejezéséről” lenne szó, olyan, mintha azt magyaráznánk, hogy az ópiumtól azért leszünk álmosak, mert altató ereje van. Azt állítani, hogy Freud szótára az emberi természetről való igazságot ragadja meg, vagy Newtoné az égről valót, nem magyaráz meg semmit. Csupán üres bókók – amelyeket hagyományosan azon írók felé szórunk, akiknek új zsargonját használhatónak találtuk. Ha azt állítjuk, hogy nincs olyasmi, mint belső természet, ezzel nem azt állítjuk, hogy a valóság belső természetéről eléggé meglepő módon kiderült, hogy az valójában külső természet. Inkább arról van szó, hogy érdekesebb volna nem használni a „belső természet” fogalmát, hiszen ez olyan kifejezés, amely több zavart okozott, mint amennyit az egész megért. Amikor azt állítjuk, hogy el kell vetnünk a felfedezésünkre váró „ott kint” levő igazság eszméjét, nem annak felfedezését jelenti, hogy ott kint nincs igazság.² Meg kell emlétenünk, céljainknak jobb szolgálatot tenne, ha többé nem úgy tekintenénk az igazságra, mint valami mély dologra, mint a filozófiai érdeklődés tárgyára, vagy mint az „igazság” fogalmára, „elemzésre” érdemes”. „Az igazság természete” nem olyan téma, amely hasznot hozna, és ebben a vonatkozásban hasonló az „ember természetéhez”, az „Isten természetéhez” és különbözik a „pozitron természetétől” vagy az „Ödipusz-komplexus természetétől”. Ám másfelől a relatív hasznosság ezen állítása éppen az a javaslat, hogy mi tényszerűen keveset *mondunk* ezekről a témákról, és megnézzük, hogyan tudunk boldogulni.

A filozófia általam ajánlott szemlélete szerint a filozófusoknak nem érveket kellene keresni például az igazság korrespondencia elmélete, vagy a „valóság belső természetének” eszméje ellen. Ismert és hagyományos szótárak elleni argumentumokkal az a baj, hogy azt várják el tőlük, hogy éppen az adott szótárban legyenek megfogalmazva. Azt várják el tőlük, hogy megmutassák, ezen szótár központi elemei „saját szavaikban következtelenek” vagy „magukat dekonstruálják”. De ezt *soha* nem lehet megmutatni. Minden olyan érv, hogy megszokott szavak megszokott használata következtelen, vagy üres, vagy zavaros, vagy bizonytalan, vagy „pusztán metaforikus”, szükségszerűen következtelen és megkérdőjelezhető. Mivel az ilyen használat tulajdonképpen a koherens, értelmes, szó szerinti beszéd paradigmája. Az ilyen érvek mindig azon az igényen élőködnek, és annak az igénynek a rövidítései, hogy rendelkezésre áll egy jobb szótár is. Érdekessé filozófia ritkán egy tétel pro-jának és kontra-jának a vizsgálata. Általában olyan küzdelem ez, amely, kifejezetten vagy sem, két olyan szótár közt zajlik, ahol az egyik ellenszenvenné vált és pozícióját rejtetten őrzi, a másik pedig csupán félig megformált, új, és homályosan nagy dolgokat ígér.

A filozófia utóbbi „módszere” ugyanaz, mint az utópikus politika vagy a forradalmi tudomány „módszere” (amit szembehelyezünk a parlamentáris politikával vagy a normális tudománnyal). A módszer az, hogy rengeteg dolgot új utakon újra leírunk, míg egy olyan nyelvi viselkedési mintát alkotunk meg, amely arra fogja csábítani a felnövő generációt, hogy elfogadja azt, ezáltal azt a hatást váltva ki náluk, hogy a nem-nyelvi viselkedés megfelelő új formáit keressék, például egy új tudományos felszerelés elfogadását vagy új társadalmi intézményekét. Az ilyenfajta filozófia nem apránként haladva

2 Nietzsche sok zavart okozott azzal, hogy „az igazság nem a valóságnak való megfelelés ügye” mondatból azt a következtetést vonta le, hogy „amit mi 'igazságoknak' nevezünk, azok csupán hasznos hazugságok”. Ugyanazt a konfúziót találjuk esetenként Derridánál, aki abból, hogy „nincs olyan valóság, amelyről a metafizikusok remélték, hogy megtalálják”, arra következtet, hogy „az, amit mi 'valóságnak' nevezünk, valójában nem valós”. Az ilyen zavarok Nietzschét és Derridát vádolhatóvá teszik, hogy nem következtetek önmagukhoz (self-referential inconsistency) – nevezetesen, hogy igényt tartanak arra, hogy tudnak valamit, amiről maguk állítják, hogy nem lehet tudni.

dolgozik, fogalmat fogalom után vizsgálva, vagy tételeket lépésenként tesztelve, hanem inkább holisztikusan és pragmatikusan. Olyasmit mond, mint „így próbál meg gondolkodni” – vagy specifikusabban, „próbál meg nem venni tudomást a nyilvánvalóan eredménytelen hagyományos kérdésekről azáltal, hogy a következő új és talán érdekes kérdésekkel helyettesítéd azokat”. Nem kelti azt a látszatot, mintha jobb várományosai lennének azon régi dolgok megtételére, amelyeket akkor tettünk, amikor még a régi módon beszéltünk. Inkább azt sugallja, hogy nem kellene többé azokat a dolgokat tennünk és valami mást kellene csinálnunk. De ezen javaslat mellett nem olyan korábbi kritériumok alapján érvel, amelyek közösek a régi és az új nyelvjátékokban. Ugyanis amennyiben az új nyelv valóban új, annyiban nem lesznek ilyen kritériumok.

Saját tételemmek megfelelően, nem fogok érveket kínálni azon szótár ellen, amelyet helyettesíteni szeretnék. Ehelyett meg fogom próbálni az általam előnyben részesített szótárat vonzóvá tenni azáltal, hogy megmutatom, hogyan lehet különböző témák leírására használni. Pontosabban, ebben a fejezetben megpróbálom Donald Davidsonnak a nyelv filozófiájában végzett munkáját úgy leírni, mint azon szándék megjelenését, mely elveti a „belső természet” eszméjét, mint azon szándékát, mely szembesül az általunk használt nyelv *esetlegességével*. A következő fejezetekben azt próbálom bemutatni, hogy ezen esetlegesség elismerése miként vezet a tudat esetlegességének elismeréséhez, és hogy a két elismerés miként vezet az intellektuális és morális fejlődés olyan képéhez, amely inkább az egyre használhatóbb metaforák története, mint annak egyre jobb megértése, miként vannak a dolgok.

Ebben az első fejezetben a nyelv filozófiájával kezdem, mivel ki akarom mutatni állításaim – csupán mondatok lehetnek igazak – következményeit, valamint azt, hogy az emberek hozzák létre az igazságokat azáltal, hogy nyelveket hoznak létre, amelyekben mondatokat fogalmaznak meg. Davidson munkáját veszem alapul, mivel ő az a filozófus, aki a legtöbbet tett ezen következmények vizsgálatáért.³ Davidson igazság-vizsgálata a nyelv tanulással és a metaforával kapcsolatos vizsgálatba illesztett, ezáltal hozva létre a nyelv olyan első rendszeres tárgyalását, amely *teljesen* szakít a nyelvnek mint olyannak a fogalmával, amely adekvát vagy inadekvát lehet a világgal vagy az énnel kapcsolatban. Davidson szakít azzal a nézettel, mely szerint a nyelv *közeg* – a reprezentáció vagy a kifejezés közege.

Hogy mit értek közeg alatt, azt úgy tudom magyarázni, hogy az emberi állapot hagyományos képe szerint az ember nemcsak meggyőződéses és vágyak hálózata, hanem inkább olyan lény, akinek meggyőződésai és vágyai *vannak*. A hagyományos szemlélet szerint az énnak magja van, amely meggyőződéseire és vágyaira tekint, választ köztük, használja azokat és kifejezi magát általuk. Továbbá, ezek a meggyőződéses és vágyak nemcsak azáltal ítélték meg, hogy milyen módon képesek egymással összefüggeni, hanem azáltal is, hogy miként vonatkoznak valamire, ami a hálózaton kívül van, amiben a szálak vannak. A meggyőződéses és vágyak akkor kritizálhatók ebben az értelemben, ha nem felelnek meg a valóságnak. A vágyak pedig akkor, ha nem felelnek meg az emberi én lényegi természetének – mivel „irracionálisak” vagy „természetellenesek”. Ezáltal van egy olyan képünk, ahol a meggyőződéses és vágyak hálózatának egyik végén ott van az én lényegi magva, a másikon pedig a valóság. Ebben a képen a hálózat a kettő közti köl-

3 Meg kell jegyezmem, hogy Davidson nem tehető felelőssé azért az interpretációért, amelyet én végez az ő nézeteivel kapcsolatban, sem azokért a további nézetekért, amelyeket ezekből extrapolálok. Részletesebb ismertetést erről az interpretációról ld. az én *Pragmatism, Davidson and Truth* írásomat, Ernest Lepore (ed.), *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Oxford: Blackwell 1984. Davidson reakcióját erre az interpretációra ld. az ő írásában, *Afterthoughts to A Coherence Theory of Truth and Knowledge*, Alan Malachowski (ed.), *Reading Rorty*, Oxford: Blackwell, 1991.

csönhatás eredménye, amely hol az egyiket fejezi ki, hol a másikat reprezentálja. Ez a hagyományos alany-tárgy kép, amelyet az idealizmus sikertelenül próbált meg helyettesíteni, és amelyet Nietzsche, Heidegger, Derrida, James, Dewey, Goodman, Sellars, Putnam, Davidson és mások próbáltak meg helyettesíteni anélkül, hogy maguk belebonyolódtak volna az idealista paradoxonokba.

Ezen helyettesítéssel kapcsolatos erőfeszítések egyik szakasza az a próbálkozás, hogy az „ész” vagy „öntudatot” a „nyelvvel” mint olyan közeggel szubsztituálják, amelyből meggyőződések és vágyak konstruálódnak, és amely harmadik, közvetítő elem az én és a világ közt. E nyelv felé való fordulást haladó, természetelvű mozgásnak gondolták. Azért tűnt így, mivel könnyebbnek látszott oksági magyarázatot adni a nyelvhasználó organizmusok evolúciós emergenciájára, mint az öntudatnak az öntudatlanból való metafizikai emergenciájára. De ez a helyettesítés örmagában hatástalan. Ugyanis amennyiben ragaszkodunk a nyelvnek közegként való felfogásához, mint ami az én és azon nem-emberi valóság közt helyezkedik el, amellyel az én kapcsolatot keres, annyiban nem fejlődünk. Továbbra is alany-tárgy képet használunk, és megrekedünk a szkepticizmussal, idealizmussal és realizmussal kapcsolatos témaköröknél. Ugyanis a nyelvvel kapcsolatban ugyanolyan kérdéseket tehetünk föl, mint az öntudattal kapcsolatban.

Ezek olyan kérdések, mint: „Az én és a valóság közti közeg összeköt vagy szétválaszt?” „A közeget elsősorban mint a kifejezés közegét kell tekintenünk – annak artikulációját, amely az én mélyében helyezkedik el? Vagy inkább az ábrázolás közegeként – megmutatva az énnel, hogy mi van rajta kívül?” A tudás idealista elméletei és a képzelet romantikus fogalmai sajnos könnyen áttehetők az „öntudat” zsargonjáról a „nyelv” zsargonjára. Ezen elméletekre való realiztikus vagy moralisztikus reakciók szintén könnyen átalakíthatók. Így a romanticizmus és a moralizmus, az idealizmus és a realizmus közti hullámozó harcok mindaddig folytatódni fognak, amíg vannak, akik úgy gondolják, van remény arra, hogy értelmet adjunk a kérdésnek, vajon az adott nyelv „megfelel-e” egy feladatnak – vagy annak a feladatnak, hogy megfelelően kifejezze az emberi nem természetét, vagy hogy megfelelően ábrázolja a nem-emberi valóság struktúráját.

Ki kell szabadulnunk ebből az ingadozásból. Davidson segít, hogy ezt megtegyük. Ő ugyanis a nyelvet nem a kifejezés vagy ábrázolás közegének tekinti. Ezáltal érvényteleníteni tudja azt az eszmét, mely szerint az énnel és a valóságnak belső természete van, amely ott kint arra vár, hogy megismerjük. Davidson nyelvszemlélete sem nem redukcionista, sem nem expanzionista. Nem szándékozik – mint analitikus filozófusok időnként – olyan szemantikai fogalmak reduktív definícióit adni, mint „igazság” vagy „intencionalitás” vagy „referencia”. Nem hasonlít Heidegger azon kísérletére sem, hogy a nyelvet egyfajta istenséggé tegye, amelynek az ember pusztán emanációja. Amint Derrida figyelmeztetett bennünket, a nyelv ilyen apoteózisra pusztán a tudat idealista apoteózisának átalakított változata.

Davidson Wittgensteinhez hasonlít abban, hogy elkerüli a redukcionizmust és az expanzionizmust. Az alternatív szótárakat mindkettő inkább alternatív eszközként, mint egy összerakós játék darabjaiként fogja föl. Ha egy rejtvény darabjaiként fogjuk föl őket, az annyit jelent, hogy föltételezzük, minden szótár rendelkezésünkre áll, vagy más szótárakra redukálható, vagy egyesíthető egy nagy egyesített szuper szótárban. Ha elkerüljük ezt a föltételezést, akkor nem hajlunk olyan kérdések föltételére, mint „Mi az öntudat helye a molekulák világában?” „A színek függetlenebbek, mint a súlyok?” „Mi az érték helye a tények világában?” „Mi az intencionalitás helye az okság világában?” „Mi a köznapiság tudat szilárd asztala és a mikrofizika nem-szilárd asztala közti viszony?” vagy „Mi a nyelv és a gondolkodás közti viszony?” Egyáltalán nem kellene ezen kérdések megválaszolásával próbálkoznunk, mivel ez a redukcionizmus nyilvánvaló hibáihoz, vagy az expanzionizmus rövidéletű sikereihez vezet bennünket. Olyan kérdésekre kellene szo-

rítkoznunk, mint „Vajon ahogy ezeket a szavakat használjuk, útjába áll-e annak, ahogy azokat a szavakat használjuk?” Ez a kérdés arra vonatkozik, hogy vajon eszközhasználatunk hatástalan-e, és nem arra, hogy vajon meggyőződéseink ellentmondásosak-e.

A „pusztán filozófiai” kérdések – mint Eddingtoné a két asztalról – kísérletek arra, hogy mesterséges vitákat keverjenek olyan szótárak között, amelyek bebizonyították, képesek békésen egymás mellett élni. Az általam főntebb idézett kérdések mind olyan esetekre utalnak, mikor a filozófusok nem megfelelő nevet adtak tárgyuknak, nehézségeket látva ott, ahol senki más nem látott. De ez nem jelenti azt, hogy szótárak soha ne kerüljenek egymás útjába. Ellenkezőleg, a művészetekben, a tudományokban, a morális és a politikai gondolkodásban tipikusan akkor történnek forradalmi események, ha valaki rájön, hogy szótáraink közül kettő vagy több interferál egymással, és afelé halad, hogy olyan új szótárat találjon föl, amely mindkettőt helyettesíti. Például a hagyományos arisztotelészi szótár útjába került annak a matematizált szótárnak, amelyet a tizenhatodik században a mechanika tudósai fejlesztettek ki. Továbbá a késő tizennyolcadik század fiatal német teológiai hallgatói – mint Hegel és Hölderlin – úgy találták, hogy az a szótár, amelyben Jézust imádták, annak a szótárnak az útjába került, amelyen a görögöket imádták. Vagy pedig a Rosetti-féle szóképek használata útjába került annak, ahogy a fiatal Yeats a Blake-féle trópusokat használta.

Egy új, harmadik szótár – az a fajta szótár, amelyet olyan emberek fejlesztettek ki, mint Galilei, Hegel vagy a későbbi Yeats – „próba-szerencse” által való fokozatos megalkotása nem annak a felfedezése, hogy régi szótárak miképp illenek össze. Ezért nem is lehet levezéssel eljutni hozzá – vagyis azáltal, hogy régi szótárakban megfogalmazott premisszákból indulunk ki. Az ilyenfajta alkotások nem úgy történnek, hogy egy rejtvény darabjait fokozatosan összeillesztik. Nem a jelenségek mögötti valóságra vonatkozó felfedezések, nem egy egész kép töretlen látványának felismerései, amivel a részek rövidlító látványát helyettesítik. A megfelelő analógia az új eszközök feltalálása és a régieknek ezekkel való helyettesítése. Előállni egy ilyen szótárral inkább olyan, mint kiselejtezni az emelőrudat és az éket, mivel valaki feltalálta az emelősigát, vagy kiselejtezni a gipszet és a temperát, mivel valaki kitalálta, hogyan lehet megfelelően enyvezni a festővásznat.

A szótárak és szerszámok közti wittgensteini analógiának van egy nyilvánvaló hátulütője. A mesterember már rendszerint tudja, hogy milyen munkát kell elvégeznie, még mielőtt a szükséges szerszámokat kiválasztja vagy feltalálja. Ezzel szemben az olyan ember, mint Galilei, Yeats vagy Hegel (a „költő” abban a tág értelemben, ahogy én használok e fogalmat – abban az értelemben, hogy „valaki, aki újjá teszi a dolgokat”) rendszerint képtelen pontosan megvilágítani azt, hogy mit akar tenni, mielőtt kidolgozná azt a nyelvet, amellyel sikerül véghezvinnie azt. Új szótára teszi lehetővé először, hogy saját célját megformulázza. Ez a szótár eszköz arra, hogy megtegyen valamit, amivel nem lehetett számolni azon leírások partikuláris halmazának kidolgozása előtt, amelyeket éppen ez a szótár segít biztosítani. De egyelőre nem fogok tudomást venni az analógia ezen hiányáról. Egyszerűen csak meg akarom jegyezni, hogy az alternatív szótárakkal kapcsolatban az ellentét az összerakós játék és az „eszköz” modell között azt az ellentétet tükrözi, amely – Nietzsche némileg félrevezető fogalmaival – az igazság akarása és az önmagunkon való túllépés közt van. Mindkettő annak az ellentétnek kifejeződése, ami azon próbálkozások közt van, hogy valami olyant ábrázoljunk vagy fejezzünk ki, ami már megvolt, és hogy megpróbáljunk valami olyant létrehozni, amiről még soha nem álmodott senki.

Davidson azáltal fejt ki az implikációkat, amelyeket Wittgensteinnek a szótárakat eszközként való felfogása rejt, hogy kifejezetten kételkedik azokban a feltevésekben, amelyek a tradicionális, Wittgenstein előtti nyelvfelfogást jellemzik. Ezen felfogások szerint van értelme az olyan kérdéseknek, mint „A jelenleg általunk használt nyelv a ‘he-

lyes' nyelv-e – megfelel-e feladatának, hogy a kifejezés és az ábrázolás közege legyen?" „Nyelvünk átlátszó, vagy homályos közeg?" Ezek a kérdések feltételezik, hogy vannak olyan viszonyok, amelyekben a nyelv a nem-nyelvi valósághoz viszonyul, mint pl. az olyan relációk mint „megegyezni a világgal” vagy „megfelelni az én valódi természetének”. Ezek a feltételezések együttjárnak azzal a feltevessel, hogy „nyelvünk” – a nyelv, amelyet most beszélünk, az a szótár, amely a huszadik század művelt embereinek sajátja – valahogyan egység, egy harmadik dolog, amely bizonyos meghatározott kapcsolatban van két másik valósággal – az énnel és a valósággal. Mindkét feltételezés eléggé természetes, ha elfogadjuk az eszmét, mely szerint vannak olyan nem-nyelvi dolgok, amelyeket „jelentéseknek” nevezünk, és amelyeket kifejezni a nyelv feladata, akárcsak azt az eszmét, hogy vannak olyan nem-nyelvi dolgok, amelyeket „tényeknek” nevezünk, amelyekkel kapcsolatban a nyelvnek ábrázolási feladata van. Mindkét eszme őrzi a nyelvnek mint közegnek a fogalmát.

Davidson polémiája a „tény” és „jelentés” fogalmainak hagyományos filozófiai használatára ellen és az ellen amit őa gondolkodás és a kutatás „séma-tartalom” modelljének tart, egy átfogóbb polémia része, amely azon eszme ellen folyik, mely szerint a nyelvnek rögzített végrehajtandó feladata van és egy olyan entitás ellen, amelyet „nyelvnek” vagy „a nyelvnek” vagy a „mi nyelvünknek” neveznek, amely vagy hatékonyan, vagy nem hatékonyan teljesíti ezt a feladatot. Davidson kételkedése egy ilyen entitás léteben párhuzamban áll Gilbert Ryle és Daniel Dennett azon kételkedéseivel, hogy vajon van-e valami olyan, amit „tudatnak” vagy „öntudatnak” nevezünk.⁴ A kételyek mindkét halmaza az én és a valóság közötti közeg fogalmának hasznosságában való kételkedés – egy olyan fajta közegében, amelyet a realisták annyira átlátszónak, a szkeptikusok pedig annyira homályosnak látnak.

Davidson egy újabb írásában, melynek kedves címe *A Nice Derangement of Epitaphs* (Sírfeliratok kedves zűrzavara),⁵ Davidson megpróbálja aláaknázni a nyelvek mint entitások fogalmát azáltal, hogy kifejleszti azt, amit „köztes elméletnek” (*passing theory*) nevez azokkal a zajokkal és inskripciókkal kapcsolatban, amelyeket jelenleg hoz létre egy embertársunk. Gondoljunk egy ilyen elméletre, mint egy szélesebb „köztes elmélet” részére, amely ezen személy teljes viselkedésével kapcsolatos – találgatások halmaza azzal kapcsolatban, hogy milyen körülmények közt mit fog tenni. Egy ilyen elmélet köztes, mivel állandóan javítani kell, hogy számításba vegyen motyogásokat, nyelvbotlásokat, idegen szavak elferdített használatait, metaforákat, ideges szokásokat, dührohamokat, pszichotikus szimptomákat, ordító butaságokat, zseniális ötleteket és hasonlókat. Hogy könnyebben érthetővé tegyük, képzeljük el, hogy egy egzotikus kultúra bennszülöttjének jelenlegi viselkedéséről alakítok ki egy ilyen elméletet, amely kultúrába most érkeztem meg váratlanul, ejtőernyővel. Ez az idegen személy, aki engem valószínűleg hasonlóan idegennek talál, velem egyidőben azzal lesz elfoglalva, hogy az én viselkedésemmel kapcsolatban alakítson ki egy elméletet. Ha valaha sikerül nekünk könnyen és sikeresen kommunikálnunk, akkor ez azért lesz, mert az ő találgatásai azzal kapcsolatban, hogy mit fogok a következő pillanatban tenni, beleértve, hogy milyen hangokat fogok a következő pillanatban kibocsájtani, és az én elvárásaim, hogy mit kell tennem vagy mondanom bizonyos körülmények közt, többé kevésbé meg fognak egyezni és mert ez fordítva is igaz. Úgy küzdünk egymással, mintha óriáskígyókkal küdenénk – arra törekszünk, hogy ne érjen bennünket meglepetés. Azt mondani, hogy egy nyelvre jutottunk, David-

4 Ezen kételkedések részletes kidolgozását ld. tőlem *Contemporary Philosophy of Mind*, Synthese 53 (1982), 332-348. Dennett kételkedését az én vele kapcsolatos interpretációmról ld. tőle *Comments on Rorty*, 348-354.

5 Ez az esszé megtalálható Lepore, ed., *Truth and Interpretation*.

son feltételezése szerint annyit jelent, „hajlunk arra, hogy köztes elméleteink konvergáljanak”. Davidson tétele, hogy ha „két ember beszéd által akarja megérteni egymást, akkor szükségük van arra a képességre, hogy köztes elméleteik mondatról mondatra konvergáljanak”.

Davidson elmélete a nyelvi kommunikációval kapcsolatban megvan egy olyan nyelv képe nélkül, amely az én és a valóság közt harmadikként lépne közbe, és megvan különböző nyelvek képe nélkül, amely korlátként jelenne meg személyek és kultúrák között. Ha azt mondjuk, hogy egy korábbi nyelv nem volt megfelelő arra, hogy a világ bizonyos részével foglalkozzunk (például a csillagos éggel odafönt, vagy a változó érzelmekkel idebent), akkor azt állítjuk, hogy valaki most, miután megtanulta az új nyelvet, képes arra, hogy a valóság adott részletével foglalkozzon. Ha azt mondjuk, hogy két közösség azért boldogul nehezen egymással, mivel az általuk használt szavakat annyira nehéz egymásra lefordítani, akkor pontosan azt mondjuk, hogy egy közösség tagjainak nyelvi magatartását, miként egyébfajta magatartásait is, a másik közösség tagjai nehezen tudják előre megmondani. Amint Davidson mondja, „Tudatosítanunk kellene, hogy nemcsak a nyelv szokásos fogalmát vetettük el, hanem eltöröltük azt a határt, ami egy nyelv tudása és általában a világban való eligazodásunk közt volt. Ugyanis nincsenek szabályok, melyekkel működő köztes elméletekre juthatnánk ... Nincs több esélyünk ezen folyamat szabályozására vagy tanítására, mint azon folyamatok szabályozására vagy tanítására, amelyek az új adatokkal való megbirkózás érdekében új elméleteket hoznak létre – hiszen ez a folyamat éppen ezeket az adatokat involválja. (...) *Nincs olyan valami, mint a nyelv*, ha a nyelv alatt olyasmit értünk, amit a filozófusok legalábbis feltételeztek. Ennél fogva nincs olyan dolog, amit meg kellene tanulni vagy el kellene sajátítani. Fel kell adnunk egy olyan világosan definiált megosztott struktúra eszméjét, amelyet a nyelv használói elsajátítanak és aztán esetekre alkalmaznak ... Fel kellene adnunk azt a kísérletet, hogy konvenciókra hivatkozva világítsuk meg, miként kommunikálunk.”⁶

A nyelvről való ilyen gondolkodás analóg a Ryle-Dennett nézettel, mely szerint ha mentálisztikus terminológiát használunk, akkor egyszerűen hatékony szótárat használunk – arra jellemző szótárat, amit Dennett „intencionális hozzáállásnak” nevez –, hogy megjósoljuk, mit fog egy szervezet nagy valószínűséggel tenni vagy mondani, különböző körülményhalmazok fennállása esetén. Davidson a nyelvvel kapcsolatban ugyanúgy nem-reduktív behaviorista, amiként Ryle az értelemmel kapcsolatban. Egyikük sem óhajtja a behaviorista ekvivalenseket megadni a meggyőződésekről vagy referenciákról való beszéd érdekében. De mindketten mondják: Ne úgy gondold a „tudat” vagy a „nyelv” fogalmára, mint az én és a valóság közti közegre, hanem egyszerűen mint jelzőzászlóra, amely jelzi annak kíváncsiságát, hogy bizonyos szótárat használjunk, ha bizonyos fajta organizmusokkal akarunk boldogulni. Azt mondani, hogy egy adott organizmus – vagy éppenséggel egy adott gép – tudattal rendelkezik, éppen azt jelenti, mint ha azt mondjuk, hogy bizonyos célok érdekében hasznos lehet azt gondolni, hogy meggyőződéseink és vágyaink vannak. Azt mondani, hogy az adott szervezet nyelvet használ, pontosan azt jelenti, hogy az általuk kiadott jelek és zajok összevetése az általunk kiadottal használható taktikának fog bizonyulni abban, hogy előre jelezzük és ellenőrizzük jövődöbeli viselkedését.

A Ryle és Dennett által tudatokra és Davidson által nyelvekre kifejlesztett ezen wittgensteini attitűd naturalizálja a tudatot és a nyelvet azáltal, hogy bármelyiküknek az univerzum többi részéhez való viszonyának kérdését *oksági* kérdésekké teszi, mint ami szemben áll az ábrázolás vagy a kifejezés megfelelőségének kérdéseivel. Teljesen értelmes megkérdezni, hogyan jutunk el a majom relatív tudatalanságától az ember kifejtett

6 *A Nice Derangement of Epitaphs*, Lepore, ed., *Truth and Interpretation*, 446. Kiemelés tőlem. R.R.

tudatosságáig, vagy a neandervölgyi nyelvtől a posztmodern nyelvig, ha ezeket mindvégig oksági kérdésként fogalmazzuk meg. Az első esetben a válasz a neurológiába és aztán az evolúciós biológiába visz bennünket. De a második esetben egy, a metaforák történeteként felfogott esmetörténetbe visz bennünket. E fejezet végén azzal foglalkozom, hogy az intellektuális és morális haladás olyan vázlatát adom, amely összhangban van Davidsonnak a nyelvről alkotott fölfogásával.

Ha a nyelv, és ennél fogva a művészetek, a tudományok és a morális érzék történetét úgy tekintjük, mint a metafora történetét, akkor elvetjük az emberi tudat, az emberi nyelvek azon felfogását, mely szerint egyre jobban alkalmazkodnak azon célokhoz, amelyekre Isten vagy a Természet rendelte őket, például, hogy egyre több jelentést tudnak kifejezni, vagy egyre több ténytet tudnak ábrázolni. Ha egyszer a nyelv mint közeg ezméje eltűnik, akkor az az eszme is eltűnik, hogy a nyelvnek célja lenne. Az a kultúra, amely mindkét eszmét visszaütásítja, a modern gondolkodás azon irányainak győzelmét jelen-téné, amely kétszáz évvel ezelőtt kezdődött, azon irányokét, melyek közösek a német idealizmusban, a romantikus költészetben és az utópikus politikában.

Az eszmétörténet nem-teleologikus szemlélete, beleértve a tudomány történetét is, azt teszi a kultúra elméletével, mint amit a természetes kiválasztás mendeli mechanisztikus szemlélete tett az evolúciós elmélettel. Mendel úgy látta velünk az értelmet, mint ami csupán megtörtént, és nem úgy, mint ami az egész folyamat célja volt. Davidson úgy gondolta velünk a nyelv és ennél fogva a kultúra történetét, amint Darwin tanította nekünk, hogy miként gondolkodjunk a korallzátony történetéről. A régi metaforák folyamatosan kihálnak és szó szerinti jelentéssé válnak, hogy aztán új metaforák alapjául és anyagául szolgáljanak. Ez az analógia lehetővé teszi, hogy „saját nyelvünkéről” úgy gondolkodjunk – azaz a huszadik századi Európa tudományának és kultúrájának nyelvéről –, mint valami olyanról, ami nagy számú merő esetlegesség eredménye. Nyelvünk és kultúránk ugyanannyira esetlegesség, ugyanannyira sokezer, a maga helyét megtaláló kis mértékű mutáció eredménye (miközben mutációk milliói nem találtak helyet), mint az orchideák vagy az emberszabásúak.

Hogy ezt az analógiát elfogadhassuk, Mary Hesse nyomán a tudományos forradalmakat inkább a természet „metaforikus újraleírásaként” kell gondolnunk, semmint a természet belső természetébe való belátásokat.⁷ Továbbá ellen kell állnunk azoknak a kísértéseknek, hogy a valóságnak a kortárs fizikai és biológiai tudományok által nyújtott újraleírásai valamilyen módon közelebb lennének a „dolgokhoz magukhoz”, kevésbé lennének „értelemről függők”, mint a történelemnek a jelenkori kultúrkritika által nyújtott újraleírásai. Szükségünk van arra, hogy a DNS-ről vagy az ősrobbanásról való beszédet létrehozó oksági erőket hasonszőrűnek tekintsük azokkal, amelyek a „szekularizációról” vagy a „későkapitalizmusról” való beszédet létrehozták.⁸ Ezek a különböző konstellációk olyan véletlen tényezők, amelyek számunkra bizonyos dolgokat a beszélgetés tárgyává tettek, másokat viszont nem, bizonyos projekteket lehetővé és fontossá tettek, másokat viszont nem.

Megtoldhatom az ellentétet azon eszme, mely szerint a kultúra történetének van *telo-sza* – mint az igazság felfedezése, vagy az emberiség emancipációja –, valamint az általam felvázolt nietzschei és davidsoni kép közt azzal a megjegyzéssel, hogy ez utóbbi kép összeegyeztethető az emberi lények és a világegyetem többi része közti kapcsolat szigo-

7 Ld. *The Explanatory Function of Metaphor*, in Hesse, *Revolutions and Reconstructions in the Philosophy of Science*, Bloomington: Indiana University Press, 1980.

8 Bernard Williams könyvében vitatja ezt az összevonást, Davidson és az én nézeteimnek tárgyalásakor, *Ethics and the Limits of Philosophy*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985, 6. fejezet. Williamsnak részben válaszoltam az én *Is Natural Science a Natural Kind?* című írásomban, Ernan Mc Mullin, ed. *Construction and Constraint: The Shaping of Scientific Rationality*, Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1988.

rúan mechanikus leírásával. Ugyanis a vak, esetleges és mechanikus erők világa is képes eredeti újdonságokat létrehozni. Gondoljunk az újdonságra mint egy olyan fajta dologra, ami például akkor történik, ha kozmikus sugárzás összezavarja az atomokat egy DNS-molekulában, ezáltal bocsátva útra a dolgokat az orchideák vagy az emberszabásúak irányába. Mikor eljött az idejük, az orchideák nem voltak kevésbé újak vagy csodálatosak azért, mert létük szükséges feltétele merő esetlegesség volt. Hasonlóan, amennyre tudhatjuk, vagy legalábbis törődnünk kellene vele, Arisztotelész metaforikus *ousia* használata, Szent Pál metaforikus *agape* használata, és Newton metaforikus *gravitas* használata olyan kozmikus sugárzások hatásai voltak, amelyek összezavarták agyukban bizonyos fontos neuronok finomszerkezetét. Vagy még hihetőbben, bizonyos sajátságos gyerekkori epizódok eredményei voltak – bizonyos sajátságos traumák által ezekben az agyakban hátrahagyott rögeszmés hóbortok. Alig számít, hogyan történt a trükk. Az eredmények csodálatosak voltak. Soha korábban nem léteztek ilyen dolgok.

Az eszmétörténet ezen felfogása összhangban van Nietzsche definíciójával az „igazságról”, miszerint az igazság „metaforák mozgó hadserege”. Összhangban van azzal a leírással is, amelyet olyan emberekről nyújtottam, mint Galilei, Hegel és Yeats, olyan emberekről, akiknek tudatában új szótárak alakultak ki, olyan eszközökkel látva el őket, amelyekkel meg tudtak tenni olyan dolgokat, amelyeket korábban, ezen eszközök felfedezése előtt nem is lehetett előre látni. De ahhoz, hogy elfogadjuk ezt a képet, látnunk kell a betű szerinti és a metaforikus megkülönböztetését, ahogy Davidson látja: nem mint kétfajta jelentés közti különbséget, sem kétfajta interpretáció közti különbséget, hanem mint zajok és jelek megszokott és szokatlan használatát. A zajok és jelek szó szerinti használata olyan használat, melyet azzal kapcsolatos régi elméleteink szerint kezelhetünk, hogy mit fognak az emberek mondani különböző feltételek közt. Metaforikus használatuk viszont arra serkent bennünket, hogy új elméletet alakítsunk ki.

Davidson azáltal fejezi ezt ki, hogy azt mondja, nem úgy kell gondolkodnunk a metaforikus kifejezésekről, mintha azok jelentése eltérne a betű szerintitől. Jelentéssel rendelkezni annyit jelent, mint helytel rendelkezni egy nyelvi játékban. A metaforák definíciójuk szerint nem rendelkeznek ezzel. Davidson tagadja, „a tételt, amely a metaforával kognitív tartalmat kapcsolt össze, amelyet szerzője közvetíteni akart és amelyet az interpretálónak meg kell ragadnia, ha meg akarja érteni az üzenetet.”⁹ Nézete szerint egy metaforát bevetni a beszélgetésbe annyi, mint hirtelen megszakítani a beszélgetést egy grimasz erejéig, vagy kihúzni egy fényképet a zsebből és megmutatni azt, vagy a környezet valamely különösségére rámutatni, vagy arculcsapni azt, akivel társalgunk, vagy megcsókolni. Egy metaforát a szövegbe vetni olyan, mint dőlt betűt, illusztrációkat, vagy egyedi központozást, egyedi betűformákat használni.

Mindezek arra való, hogy hatást gyakoroljunk a beszélgetőpartnerre vagy az olvasóra, de nem egy üzenet közvetítésének útjai. Egyikük sem alkalmas arra, hogy válaszoljunk arra a kérdésre, „Mit akarsz pontosan mondani?” Ha valaki mondani akart volna valamit – ha valaki egy jelentéssel rendelkező mondatot akart volna mondani – akkor feltehetőleg azt tette volna. De helyett valaki azt gondolta, hogy célját más eszközökkel tudja elérni. Az, hogy valaki inkább használ szokatlan módon megszokott szavakat, mint arculütéseket, csókokat, képeket, gesztusokat vagy grimaszokat, nem azt bizonyítja, hogy amit mondott, annak jelentéssel kell bírnia. Egy jelentés megállapítására való kísérlet az lenne, hogy megkísérelnénk egy ismert (azaz betű szerinti) szóhasználatot találni – egy olyan mondatot, amelynek már megvan a helye a nyelvi játékban – és azt állítani, hogy éppen *azt* akarták kifejezni. De az, hogy a metaforáról nem lehet parafrázist írni,

9 Davidson, *What Metaphors Mean. Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford University Press, 1984, 262.

éppen minden ilyen ismert mondatnak arra való alkalmatlanságát fejezi ki, hogy megfeleljen a metaforát kimondó céljainak.

Kijelenteni egy mondatot úgy, hogy annak nincs rögzített helye a nyelvi játékban annyi – amint azt a pozitivisták helyesen mondták –, mint kimondani valamit, ami nem is igaz és nem is hamis – valamit, ami Ian Hacking kifejezésével nem tarthat igényt igazság-értékre (*truth-value candidate*). Azért van így, mert ez olyan mondat, amelyet nem lehet igazolni vagy cáfolni, mellette vagy ellene érvelni. Valaki csak érezheti az ízét vagy kiköpheti. De ez nem jelenti, hogy idővel ne tarthatna igényt igazság-értékre. Ha inkább az ízét érzékelték, mint kiköpték, akkor a mondatot megismételhetik, felkaphatják, használhatják. Ezekután fokozatosan szokványos használatot, a nyelvi játékban meghonosodott helyet fog magának követelni. Ezáltal megszűnik metafora lenni – vagy ha így megfelelőbb, halott metaforává válik, mint nyelvünk legtöbb mondata. A nyelv eggyel több, szó szerint helyes vagy helytelen mondata lesz. Másszóval, embertársaink nyelvi viselkedéséről való elméleteink elégségesek lesznek ahhoz, hogy ugyanúgy gondolkodás nélkül megbirkózzunk a mondat kiejtésével, mint ahogy a többi mondat esetében is.

Davidson állítása, hogy a metaforáknak nincs jelentése, tipikus filozófusi szócséplésnek tűnhet, pedig nem az.¹⁰ Része annak a kísérletnek, mely arra vezet bennünket, hogy a nyelvről ne mint közegről gondolkodjunk. Ez viszont azon átfogóbb kísérlet része, hogy megszabaduljunk az „emberiről” való hagyományos filozófiai képtől. Davidson felfogásának fontossága talán akkor látható a leginkább, ha a metaforáról való értekezését összehasonlítjuk egyrészt a platonistákéval és a pozitivistákéval, másrészt a romantikusokéval. A platonista és a pozitivista osztozik a metafora redukcionista szemléletében. Úgy gondolják, hogy a metaforák vagy parafrázálhatók, vagy haszontalanok a nyelv komoly célja, nevezetesen a valóság ábrázolása szempontjából. Ezzel szemben a romantikus nézete expanzionista. A metaforát idegennek, misztikusnak, csodálatosnak gondolja. A romantikusok a metaforát egy titokzatos képességhez rendelik, amelyet képzeletnek neveznek, egy olyan képzeletnek, amelyről feltételezik, hogy az én valódi középontjában van, a lélek legmélyén. Míg a platonisták és a pozitivisták számára a metafora, addig a romantikusok számára a betű szerinti tűnik irrelevánsnak. Az első ugyanis azt gondolja, hogy a nyelv lényege egy rajtunk kívüllevő valóság ábrázolása, a második pedig úgy, hogy célja a bennünk levő rejtett valóság kifejezése.

A kultúra pozitivista története ennél fogva úgy látja a nyelvet, mint ami fokozatosan igazodik a fizikai világ körvonalaihoz. A kultúra romantikus története pedig a nyelvet úgy tekint, mint ami fokozatosan Szellemet visz az öntudatba. A kultúra nietzschei története, és a nyelv davidsoni filozófiája úgy látják a nyelvet, ahogy mi ma az evolúciót látjuk, amint az élet új formái állandóan kipusztítják a régi formákat – nem azért, hogy egy fölsőbb célt beteljesítsenek, hanem vakon. Miközben a pozitivista úgy tekint Galileire, mint aki felfedezést tett – végre előlépett azokkal a szavakkal, amelyek szükségesek voltak, hogy megfelelően alkalmazkodjanak a világhoz, olyan szavak, amelyek nem voltak meg Arisztotelésznek – a davidsoni úgy tekint rá, mint aki olyan szerszámmá bukkant, amelyről kiderült, hogy jobban dolgozott bizonyos célok elérése érdekében, mint bármely más korábbi eszköz. Míhelyt rájöttünk, hogy mit lehet tenni a Galilei-féle szótárral, senki sem volt többé érdekelt abban, hogy bizonyos dolgokat a korábbihoz hasonlóan az arisztotelészi szótárral tegyünk (és amiről a tolmisták úgy gondolják, hogy ma is úgy kellene tenni).

Hasonlóképpen, míg a romantikusok úgy látják, hogy Yeats eljutott valahova, ahova előtte senki nem jutott, kifejezett valamit, ami régóta érlelődött a kifejezésre, a davidsoni úgy tekinti őt, mint aki rábukkant bizonyos eszközökre, amelyek képessé tették őt olyan költemé-

10 Davidson további védelmét a szócséplés vádjával kapcsolatban, és további egyéb vádakát ld. az általam írt *Unfamiliar Noises: Hesse and Davidson on Metaphor*. Proceedings of the Aristotelian Society, supplementary vol. 61 99 (1987), 283-296.

nyek írására, amelyek nem csupán elődei költeményeinek a variációi voltak. Mihelyt kezünkbe kerültek Yeats későbbi költeményei, kevésbé érdeklődtünk Rossetti költeményeinek olvasása iránt. Ami érvényes a forradalmi erőteljes tudósokra és költőkre, az érvényes az erőteljes filozófusokra is – olyan emberek, mint Hegel és Davidson, olyan fajta filozófusok, akik abban érdekeltek, hogy az örökölt problémákat inkább feloldják, mintsem megoldják. Ezen szemlélet szerint, a bizonyításnak mint filozófiai módszernek a dialektikával való helyettesítése, vagy az igazság korrespondencia elméletétől való megszabadulás, nem a „filozófiának” vagy „igazságnak” nevezett eleve adott entitás természetéről való felfedezés. Csupán a beszélgetés módjának megváltoztatása, és ennél fogva annak megváltoztatása, hogy mit akarunk tenni és mit gondolunk arról, hogy mik vagyunk.

De a nietzschei szemlélet szerint, amely elveti a valóság-látszat megkülönböztetést, annak megváltoztatása hogy miként beszélünk, annak megváltoztatása is, hogy a magunk céljaira mik vagyunk. Nietzschevel állítva hogy Isten halott, azt jelenti, hogy nem magasabb célokat szolgálunk. A felfedezésnek az önteremtéssel való nietzschei helyettesítése az éhes, egymás által letaposott generációk képével helyettesíti az emberiség olyan képét, amely egyre közelebb jut a fényhez. Egy olyan kultúrában, ahol betű szerint vennék a nietzschei metaforákat, elismernék, hogy a filozófiai problémák ugyanannyira ideiglenesek, mint a költői problémák, hogy nincsenek olyan problémák, amelyek a generációkat az „emberiségnek” nevezett egyetlen magától értetődő nemmé kötik össze. Az emberi történelem olyan felfogása, amely az egymásra következő metaforák története lenne, a költőt általános értelemben új szavak létrehozójának tekintené, új nyelvek alakítójának, a species avantgardjának.

Ezt az utolsó gondolatot a második és harmadik fejezetekben fogom kifejteni, Harold Bloom „erős költő” (*strong poet*) fogalma szerint. De az első fejezetet azzal fejezem be, hogy visszatérek ahhoz az állításhoz, mely központi szerepet játszott abban, amit mondtam: a világ nem lát el bennünket egyetlen olyan kritériummal sem, amely alapján az alternatív metaforák között választhatunk, továbbá a nyelveket vagy metaforákat csak egymással, nem pedig valami „ténynek” nevezett nyelven kívülivel tudjuk összehasonlítani.

Az egyetlen mód, hogy ezen állítás mellett érveljünk, az, hogy úgy teszünk, amint Goodman, Putnam, Davidson és hasonló filozófusok tettek: kimutatjuk azon próbálkozások meddőségét, amelyek olyan kifejezéseknek akarnak értelmet adni, mint „a világ létezésének módja”, vagy „a tényekkel való megegyezés”. Az ilyen erőfeszítéseket helyettesíteni lehet olyan tudományfilozófusok művével, mint Kuhn és Hesse. Ezek a filozófusok magyarázatát adják annak, miért nincs mód arra, hogy a tényt, mely szerint a Galilei-féle szótár jobb előrejelzésekre tesz bennünket képessé mint az Arisztotelész-i, azzal magyarázzák, hogy a természet könyve a matematika nyelvén íródott.

A nyelv és a tudomány filozófusainak ilyenfajta érveit eszmetörténeteszek munkáinak előterében kell látnunk: olyan történészek, mint Hans Blumenberg, megpróbálták felvázolni a hasonlóságokat és a különbözőségeket a Hit Kora és az Ész Kora közt.¹¹ Ezen történészek azt hangsúlyozták, amit én korábban említettem: az eszme, hogy a világnak vagy az ének belső természete van – olyan, amelyet a fizikus vagy a költő sejtett – azon eszme maradványa, hogy a világ isteni teremtés, olyan valaki műve, akinek volt valami szándéka, aki Maga beszélt egy nyelvet, amelyen Ő leírta a Sajat tervét. Csak ha ilyen kép van a tudatunkban, a világ olyan képe, amely vagy maga személy, vagy egy személy által teremtetett, akkor tudunk értelmet adni az eszmének, hogy a világnak „belső természete” van. E mondat voltaképpen azt állítja, hogy bizonyos szótárak más szótáraknál jobb reprezentációi a világnak, és ez szemben áll azzal a felfogással, hogy bizonyos célok érdekében bizonyos eszközök jobban alkalmazhatók a világra, mint mások.

¹¹ Ld. Hans Blumenberg, *The Legitimacy of the Modern Age*, transl. Robert Wallace, Cambridge, Mass.: MIT Press 1982.

Ha elvetnénk a nyelv mint ábrázolás eszméjét, és a nyelvhez teljesen wittgensteini módon közelítenénk, akkor de-divinizálnánk a világot. Csak ha megteesszük azt, amit korábban javasoltam, akkor tudjuk elfogadni ezt az érvet – az érvet hogy mivel az igazság mondatok tulajdonsága, mivel a mondatok létükben szótáraktól függenek, és mivel a szótárakat emberi lények hozták létre, így az igazságokat is emberi lények hozzák létre. Ugyanis ameddig úgy gondoljuk, hogy „a világ” valami olyant nevez meg, amit tisztelnünk kell és amivel boldogulnunk kell, valami személyszerűt, amelynek van egy előnyben részesített leírása, addig ki fogunk tartani amellett, hogy az igazság valamennyi filozófiai tárgyalása védelmezi azt az „intuíciót”, mely szerint az igazság „ott kint” van. Ez az intézmény arra a bizonytalan érzésre vezet, hogy *hübrisz* lenne részünkről elvetni a „tényeket tisztelő” és „objektív” nyelvet – hogy kockázatos lenne, és istenkáromló, ha a tudóst (vagy a filozófust, vagy a költőt, vagy *valakit*) nem úgy tekintenénk, mint akinek papi funkciója van, mint aki egy emberen túli világgal teremt kapcsolatot számunkra.

Azon nézet szerint, amelyet én javaslok, az állítás, hogy egy „adekvát” filozófiai elméletnek helyet kell adnia az intuícióknak, csupán reakciós jelszó, olyan, amely bizonyítottanak veszi a kérdést.¹² Az én nézetem szerint ugyanis lényeges az, hogy nincs nyelvelőtti tudatunk, amelyhez a nyelvnek adekvátnak kell lennie, a dolgok állásának nincs mélyebb értelme, aminek a nyelvi formába való öntése a filozófusok feladata lenne. Amit tudatként írnak le, az pusztán elődeink nyelvének használatára való képesség, az a képesség, hogy imádjuk metaforáik hulláit. Hacsak nem szenvedünk attól, amit Derrida „heideggeri nosztalgiának” nevez, nem fogunk úgy gondolni „intuícióinkra”, mint ami több lenne, mint közhely, több, mint kifejezések bizonyos készletének szokásos használata, több, mint régi eszközök, amelyeknek még nincs meg a helyettesítőjük.

Nagy vonalakban összefoglalom a történetet, amelyet olyan történészek, mint Blumenberg mesélnek elmondva, hogy egyszer az időben szükségét éreztük, hogy imádjunk valamit, ami a látható világ fölött van. A tizenhetedik századtól kezdődően megpróbáltuk helyettesíteni az Isten szeretetét az igazság szeretetével, úgy tekintve a tudomány által leírt világot, mint kvázi istenséget. A tizennyolcadik század végével megpróbáltuk helyettesíteni a tudományos igazság szeretetét önmagunk szeretetével, saját mély spirituális vagy poetikus természetünk imádatával, amelyet mint egy újabb kvázi istenséget tekintettünk.

A gondolkodásnak az az iránya, amely közös Blumenberg, Nietzsche, Freud és Davidson esetében, sugalmazza, hogy próbáljunk meg elérni arra a pontra, ahol többé nem imádjunk *semmit*, ahol *semmit* nem akarunk kvázi istenségnek tekinteni, ahol *mindent* – nyelvünket, öntudatunkat, közösségünket – az idő és a véletlen termékének tartunk. Ennek a pontnak az elérése Freud szavaival annyi lenne, mint „a véletlent méltónak tartani arra, hogy meghatározza sorsunkat”. A következő fejezetben azt állítom, hogy Freud, Nietzsche és Bloom azt teszik az öntudattal, mint amit Wittgenstein és Davidson a nyelvvel, nevezetesen, megmutatják pusztá esetlegességét.

BOROS JÁNOS fordítása

12 Ezen felfogás egyedi esetre való alkalmazásához ld. diszkussziómat az intuícióhoz való folyamodról, amelyet Thomas Nagelnek a szubjektivitással kapcsolatos nézetében, és John Searle-nek a „belső intencionalitás” elméletében találtam, *Contemporary Philosophy of Mind*. Kettejük velem harmonizáló további kritikájához ld. Daniel Dennett, *Setting Off on the Right Foot és Evolution, Error, and Intentionality*. In: *The Intentional Stance*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1987.

KÖZVETVE: IGEN

Kísérlet Petri György Sár című kötetének „humanisztikus értelmezésére”

(„...most már
tudom: közvetve sem.”
P. GY.)

Petri György költészetében az *Azt hiszik* című kötete óta egy sajátosan radikalizálódó nyelvhasználat és rezignált hangütés figyelhető meg. Noha művészetének ugyanazon témáit fogalmazza újra, de már az emlékező-lemondó, alapjaiban magányos férfi-lírikus szerepében. Legújabb kötetében, a *Sárban* ez a bizonyos mértékig hagyományosnak mondható lírai tendencia még hangsúlyosabbá válik, hiszen a „letisztult-lekoszlott” élet-érzés koncentráltan tematizálódik a halálélményben és a nem tragikus (tehát nem vég-szónak szánt) ironikus „öregkori lírában”. Sajátos aspektusa néhány költeménynek a múlt idő távolító-leértékelő használata, így például a korábbi versekben hangsúlyos politikum és indulat kontúrvessztésében: *„Visszatérve: lehettem volna. / Az egész etikettet gyerekjáték / lett volna elsajátítanom. Dehát / a gyerekkorból már gyerekkoromban kinőttem, / és különben sem játszani születtem. / Mondhatjátok, hogy kívülálló vagyok...”* A jelen horizontja pedig szinte kizárólag a meghívott halálélményre összpontosul, és így tágitja ki Petri költészetének terepét a végső egzisztenciális kérdések tömör újfogalmazásának irányába.

De adhat-e a *Sár* verseinek szituáltsága új szempontokat Petri költői világának értelmezéséhez? Mi lehet a mélyebb jelentése annak, hogy a halál, ami az első kötetekben témaként, szerepként bukkant fel (mint például az *Egy öngyilkos naplójában*), most megszilárdult pozícióvá válik, egyfajta végleges szereppé? Petri művészetének alkotóelemei átrendeződnek, a korábbi történetek és epizódok helyett szinte kizárólag az „*elégia*” és az „*értekezés*” lesz uralkodóvá. Erre a váltásra utalhat a szonettformák viszonylagos gyakorisága – a jelen kötetben három található, így a nyitó és a befejező, címadó költemény. Petri új verseskötetvének egész-voltát erősíti bizonyos szavak gyakorisága, a fogalomhasználat egysége, ami a világnézet, illetve a világnézet hiányának érzékletesen precíz megfogalmazását biztosítja; ilyen szavak például: „hiány”, „soha”, „sehol”, „hiába”, „helyett”, „semmi”, „valami” és egyéb határozatlan névmások. A szavak hálójában nem leír és meghatároz, csak árnyal, újra- és újfogalmaz: *„...kizárólag niancaiban élt ez a nemtelenzet: / a szókincs numerus clausus / (zárt szám) folytán az előfordulási / gyakoriság volt az egyetlen üzenethordozó.”* – Ez a törvény pedig kisugárzik a költői nyelv használatára is. Mivel a *Sár* című kötet – „*az elmúlástól tettenérten*” – pontosító rálátást ad Petri egész lírájára, talán egy kissé más szögből tehetők fel azok a kérdések, amelyek a szerző művészetének mikéntjét célozzák.

A verseskötet világa elsősorban Petri lefokozott, köznapi nyelvhasználatában tárul fel. Költészetében radikalizálódik újabb magyar líránknak az a vonulata, amelynek megszületését talán Kosztolányi *Hajnali részegségének* nyitásához köthetjük. Ez a lírai hagyomány még klasszikus formában jelentkezik például Vas Istvánnál, noha a formát már fesszegeti egy attól elütő tapasztalat. A forma és a világértelmezés egysége sejlik fel a kései

Kálnoky és Tandori művészetének köznyelvi karakterében. Az új, depoetizált beszédmód három élesen elhatárolható dimenzióját figyelhetjük meg Pilinszky, Petri és Tolnai Ottó költészetében. Pilinszky szikár nyelvhasználata teológiai-metafizikai jelentésszűrőben hajlik át egy kegyelmi alapon nyugvó lírai jelrendszerré. Petri viszont a szövegvilágon túli dimenziók híján megteremt – Pilinszky szűkszavúságával ellentétben – egy bőbeszédű (de nem mellébeszélő) értelmiségi köznyelvet, amely, szemben Tandori művészetével, elismer bizonyos határokat, és szinte teljesen mentes az újrafogalmazásoktól és az önisméltástól, de nem mentes az állandó árnyalástól és pontosítástól. Talán ez is költészetének alapmozgása a *Magyarázatok M. számára*-tól a *Sárig*: „...Igyekszem pontos lenni.” Egy másik helyen azonban így vall a szerző: „Csak ismételni tudom önmagam...” – De ez a közlés is jelentéshordozó, része a Petri-líra bővülő-átértelmező tendenciáinak. Tolnai verseit nem az értelmiségi köznyelv, hanem egy önfeledtebb, vizionárius-csevegő beszéd uralja, amely a *Wilhelm-dalok*ban a legkidolgozottabb, formáját és terjedelmét tekintve a legnyitottabb a három költő művei közül. (Más nyelvi és világképi meghatározottsággal, de hasonlóan széles formakincessel dolgozik Tandori Dezső is.) A felszíni vonásokban némi rokonságot mutató három beszédmód mögött egyaránt egy lecsupaszított lírai szituáció rejlik (Pilinszky szavaival: „Összeomlásunk mindent befalaz... A vánkos keményebb lesz, mint a szikla / és testünk szemétdombnál súlyosabb.”), amelynek artikulálása és további differenciálódása ugyanakkor oly eltérő irányokba és formai megoldásokra indítja az említett szerzőket. Petri költeményeinek világa a hétköznapiak, a test, a betegség, a tárgyak, a mindennapi emberi kapcsolatok és kisszerű helyzetek mindig más és mégis hasonló konstellációja, a politika betörése a magánszférába, majd lassú kihátrálása és elhalványulása, valamint az elmúlás és pusztulás egyre erősödő, minden életmozgást kitöltő jelenléte.

Petri művészetében ez idő szerint egy párhuzamos mozgást figyelhetünk meg: *váltást és megerősödést*, amelyek új lehetőségek felé nyitottá, folytathatóvá teszik az életművet. Ehhez azonban azt kell elfogadnunk, hogy a korai kötetekben a hagyományos lírai tartalmak kifejezőeszközei jelentősen leszűkültek, és a személyes dimenziók formaalkotó szerepe helyett a politikai-szociális meghatározottság vált jellegadóvá, aminek szélsőséges formája volt az indulatok politikai költészet. Ennek a tovább nem fokozható tendenciának a *változását* hozták az utóbbi kötetek ártékelő gesztusai, így a *Sárban* a beszélő pozícióját szinte kizárólag a pusztuló test (a tárgyiasított létező) *egyre erősödő* élményköre határozza meg. Erről a pontról jelenlegi tapasztalataink alapján két út nyílhatna Petri művésze előtt. Vagy a Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes által létre hozott költészet, amelynek fő „története” a tárgyiasult létezők megnyílása. Ez a kevésbé valószínű lehetőség. De elmozdulhat Petri költésze egy új személyesség irányába is, amit már nem a személytelenné bomlasztó haláltudat jelentene, hanem – talán – a benne és általa megnyilatkozó szerelmi líra. Hiszen a költeményekben kiépülő beszélő problémaköreinek kidolgozása talán épp ezeken a pontokon a legdrámaibb. Furcsa, Petri költészetétől ezig idegen feloldást hozhatna az ilyen értelemben vett „szerelmi líra” megerősödése, ami – tegyük hozzá – semmiképpen nem valami romantikus, „szentimentális nyavalygás” lenne, ahol „...szerelmünk program, nem probléma volna...”, hanem egy olyan tapasztalat, amelyben az érettség és tisztánlátás karöltve jelentkezne a szelídséggel, ami a szeretet *tudása*, tárgyak és lehetőségek beismerése árán szerzett tudás. Jelenleg azonban a Petri-művek jelentéshordozója a pusztuló test, a „minden testnek útja”, amit a szerző nem úgy általánosít és személytelenít, hogy közben klasszicizálja a formát és ekképpen az elmúlásnak egy hagyományosabb értelmet tulajdonít, mint ahogy azt Vas István az idézett versében teszi. Petri helyett egy sivár, individuális és általános értékektől egyaránt megtisztított terepet hoz létre; de ennek részletezésére csak később kerülhet sor. Mindezek

előtt ugyanis egy, a költemények olvasása során megmutatkozó, az értelmezést megelőző, és azt meghatározó problémát szeretnék ismertetni.

Petri költeményeiben hallatlan *súlya van a személyiségnek*. (Nem a műben megszólaló, hanem a művet létrehozó személyiségnek.) Ebben az értelemben egy úgynevezett „erős” líráról beszélhetünk, amelynek keserű őszintesége és hajlíthatatlansága átsugárzik a minőségileg gyengébb költeményekre is. A személy sivár hétköznapijainak, az őt körülvevő tárgyakkal és a magukba forduló emberi viszonylatoknak a megfestése az első és legkézenfekvőbb értékelhető tényezője a Petri-lírának. Vonzza és /vagy taszítja az olvasót. De a vers talán több, mint a benne megszólaló egyén privát élményeinek általánosító rögzítése. Legalábbis hallottunk arról, hogy a megélt tapasztalat megírása során új minőségeket vesz magára, vagyis irodalommal stilizálódik. Azonban Petrinél az élet eseményei papírra vetésük után még köznapibbnak, még „olyanabbnak” tűnnek. De talán – első észrevételeinken túllépve – mégis csak eltérőnek bizonyulhat a szövegben megnyilatkozó tapasztalat. De vajon mitől? Mit jelent Petrinél az, hogy „valamit megírni”? Talán csak leírást, rögzítést, az élet eseményeinek papíron történő újrajátszását, esetleg tapasztalatösszegző folytatását? A kettő lényegében ugyanaz. Akadhat-e valami mégis a versekben, ami több a látszólagosnál, ami minőségileg más és nyitott? Szakítsuk ki talán a műveket a szerző saját, kiforrott világlátásából? Megtehetjük, hiszen a vers (a megírt szöveg) születése pillanatától kezdve szabad és lekötötlen. Hivatkozhatunk Rilkére is, noha ez valószínűleg nem lesz meggyőző a Sár írójának, de nem is ez a célunk: „...Vesd ki a térbe, amelyet / lélegzünk, az irt a karodból: s észleli tán, hogy / tágabb tőle a lég, repesőbb a madár repülése.”

Hogy elejét vegyük fokozódó tanácstalanságunknak, először talán nézzük meg a szerző versformáló tapasztalatait, közvetlenül, egy hosszabb idézet segítségével:

*Az áhított tökélyt elérni nem fogom.
A kritériumaim szerint
elismerhető igazságnak
közelébe sem férközhetek.
Szépség, boldogság: ilyesmivel ifjan sem
kecsegtettem magam; illetve igen
(hogy még ilyen vénen is hazudok!):
erre ment rá, pazaroltatott el
az említett ötven év;
de azt tényleg nem gondoltam,
hogy közvetlenül
elérhetőek ezek a „-ságok”, „-ségek”,
most már
tudom: közvetve sem.*

Ami tehát közvetlenül elérhető Petri számára, az – leegyszerűsítve – a fizikai létezés távlatlan sivársága, így például a szervi élmények pontos rögzítése: „...Az undor inkább a gyomorra megy, / az ún. gastrointestinális rendszert / veszélyeztetni közvetlenül, / fekély, „táplálkozási negativizmus”, / bélbolyhok károsodása / – undor sajt- és sajtótermékektől, / közvetve: mindent / – hipochondriánk szerint.” Mit jelenthet vajon az idézet egyik utolsó szava, a „közvetve”? Mi az, ami Petri költészetében közvetve adott? Egyáltalán, mi közvetít, és mi az, ami közvetítet? Vajon a közvetítés „előtti” és „utáni” ugyanaz-e? Abban talán megegyezhetünk, hogy az „előtti” Petri közvetlen világérzékelése, a hazugság- és illúziómentes közeg, a sár. Ezt a létérzést és élményt közvetíti a forma, amely így már az „utáni” foglalja magába. De mintha Petrinél a közvetlen világérzékelés – különösen a fenti

kép esetében – teljesen átsugározna a formába, ami ezáltal látszólag nem különbözik az őt létrehívó élménytől, a testi létezés elcsorbult szerkezetétől. Ezen a ponton versolvasásunk egyik döntő dilemmájával állunk szemközt: miként értelmezzünk egy költeményt, ha az, köznyelvi alapkarakteréből kifolyólag, pusztán az individuumba leszűrődő valóság minimálisan stilizált rögzítésének tűnik? Jelen esetben a leszűrődő valóság maga a minden lehetséges dimenziójától megfosztott anyag, a pusztaság, „*esőre várva por*”. Vagy mégis rejt magában a forma más értelmezési lehetőségeket, ami már független a költő szándékaitól, a sokszor nyomasztóan súlyos személyiségétől? Talán rajta kívüli elemek, törvényszerűségek is alakíthatják a formát, a közvetetett? Mint például a könyv olvasója? A mű és annak formája csak egy tágabb összefüggésben magyarázható, ami már nem csupán a lírai szubjektum világa, és ami a *megértés/félreértés* során folyamatosan átértékelődik. Így Petri költészetének hiányai, sokak számára talán „bántó” jelenségei egy bizonyos határon belül kitölthetők és továbbgondolhatók. Igen ám, de a *Sár* egyik költeménye ellentmond ennek a feltevésnek, miközben leválasztja a művet az alkotói énről: „*És Vas Istvánból mi maradt? / Már úgy értem, hogy a művein kívül, / de most éppen nem a műveiről / szólnék. Hová és mivé lett az az emberi alak?*” A mű anyagi létezőkön túli szerkezetének a tagadása azonban, paradox módon ellentmondva saját magának, egy irodalmi műalkotás (saját maga) strukturáló erejévé válik ebben a darabban. A vers független, nyitott és más tehát. Attól, ami akart lenni. Petri művészetében a közvetítendő létélmény és a közvetítő közeg csak látszólag ugyanaz. Az olvasó – akinek legalább annyi köze van a műhöz, mint a szerzőnek – teheti ezt nyilvánvalóvá. Párbeszéd kezdődhet. Ezáltal a vers közvetlen élményei (például a gyomorműködés vagy a szerelmi csömör) máris közvetetté válnak, de csak Petri saját kirekesztő olvasatához képest, hiszen ekkor már ő is csak egy olvasó, aki a maga élményeit és tapasztalatait „mártja” meg a tőle elidegenedett műben. Az olvasó számára azonban éppen a megértés folyamán lesz a közvetett forma *közvetlen*, élményszerű. Így különül el egymástól a szerző és a befogadó, de ezt mégis a közös tény teszi lehetővé: a közvetítő közeg, a vers maga, a megformált terep. Amelynek egyik oldalán az író (Petri) áll és azt mondja: *Nem*, míg a másik oldalon álló feltételezett olvasó (talán e sorok írója) – az értelmezési lehetőségek kihegyezésének kedvéért is – azt mondja, hogy: *Igen*. A *Sár* című kötetnek ezt a „humanisztikus” olvasatát igyekszem most bemutatni, aminek végső és mindent elsöpítő tétje maga az irodalom, jelen esetben Petri költészete, amely azzal, hogy *van*, máris *több és más*, mint a benne megnyilatkozó negatív léttapasztat. Igen. És ezáltal talán mélyebb értelmet nyerhet Petri művészetének talányosan riasztó karaktere. Vizsgálódásom további tárgya tehát a közvetett, a szerzőtől elidegenített forma lesz, beleértve az ily módon szintén elidegenített személyiséget, a versekben megnyilatkozó „beszélőt”.

(Gondolatmenetem e pontján egy tovább nem halogatható kitérőt kell tennem. Petri költészetének politikai-közösségi tartalmairól szólnék, valamint versei egyértelműnek tűnő értelmezési irányáról. Fodor Géza kiváló monográfiájában Petri költészetének első és legdöntőbb szituáltságát a közös nemzedéki élményhez, ’68-asságukhoz köti. Éppen emiatt, számára megnyílhat a Petri-művek markáns és hiteles olvasásának az útja. De ami számára adottság, számomra csak probléma. És ez néhány fontos kérdést indukál. Többek között azt is, hogy lehetnek-e nemzedéki-politikai élménykörtől független, sőt annak ellenére érvényes és szabad esélyei a személyes életproblémák művészi terepen való kibontakozásának? Vajon a Fodor Géza által pontosan rögzített, illúziókat oszlató tapasztalat „szemléleti módosulásai” milyen mértékűek lehetnek, túlérhetnek-e a ’68-as nemzedék „elvont radikalizmusán”? Talán összefügg ez a kérdés Fodor Géza egy másik állításával, miszerint „...a Petri költészetében – ha nem is kizárólagos, de mindenképpen – domináló „negatív stilizáció” [Csűrös Miklós] alapja egyfajta alapvetően negatív beállítottság, negatív viszony a világhoz, s ez alkati sajátosság, egyéni diszpozíció, számunkra: elfogadandó adott-

ság...” Valóban „elfogadandó adottság” számunkra „az alapvetően negatív beállítottság”? De ki számára? Nem csak a maga generációjáról beszél, beszélhet Fodor Géza? És akkor hol vagyunk „mi”, jóval fiatalabb, Petri költeményeit szerető, olvasó és értelmezni vágyó „többiek”? Fodor Géza állításai mentén azonban mégis felvázolhatunk egy alternatívát, ami az előző idézet kirekesztő olvasatához képest a Petri-művek horizontját vagy az élet-pályán belüli *alapvető* hangsúlyeltolódásban [amit egyébként Fodor Géza értelmezése is magába foglal], vagy egy újabb nemzedék meg- és félreértésében jelölheti meg. Talán Petri művészetének változása abban áll – többek között –, hogy a bénító nemzedéki tapasztalatokkal való végső leszámolás után a lírai én már nem tudja a politikumtól és a [nem létező] közösségtől független alapvető kérdéseit máshol feltenni, csak a végletesen lecsupaszított személyesség terepén. – Ha már valami külső, akkor miért ne a halál szikársága és hívószava? Persze az üresen hagyott terep – a megformált és saját élet – ugyanaz marad, ugyanazon kötöttségekkel és emlékekkel. És valóban, ebben az értelemben igaza van Fodor Gézának – *számára* [számukra]: *elfogadandó adottság*.)

Ha a fentiek értelmében nézzük Petri kötetét, akkor leglényegesebbnek tűnhet e versek revelatív pozíciója; ez a korábbi Petri-könyveknél jóval stilizáltabb, mondhatni „klasszicizált” lírai beszéd. A versek visszaemlékező, (le)értékelő-lemondó és halált tematizáló jellege meghatározza a kötet helyét az indulattól és politikától egyre távolodó, szemmel láthatóan egyre személyesebbé váló, rezignált és lehűlő életműben. A halál egyre több versnek válik központi témájává, méghozzá jóval rendhagyóbb értelemben, mint a korábbi költeményekben, ahol a szerző az elmúlás homályos előérzetét még vagy (a korai műveiben) áttételesebb módon, vagy (az utóbbi kötetekben) egy közvetlenebb „vallomással” evokálja. A halálra tudatosan készülő személyiség és az őt körülvevő világ rendhagyó viszonyának kiélesítését segítik a kötetben fellelhető üzenetek, melyeknek korábbi előképe volt a Hajnóczy Péter halálára írt költemény. A hunyt költőket megszólító művek sajátos folyamatosságot és átjárhatóságot sejtetnek a síron inneni és túli világok között, de mindeközben a szakadék végleges realitásnak bizonyul, a tudás-érlelő dialógus lehetetlen. Ezt a kötődő-távolodó ambivalens viszonyt Petri igen finoman artikulálja pontos fogalomhasználatával, például egyik verse zárszavában: *„Választ nem várva / síron inneni híved / Petri György”* (Hommage à Wittgenstein).

A haláltudat hagyományosabb jelentéskörei is hiánytalanul fellelhetők Petri verseiben, így például az otthonosnak vélt földi viszonyok megsemmisülése, távollatlansága. A halálélményben elsikló létezők helyett a költő számára semmiféle bizonyosság nem marad, a halál csak egy esemény, *valaminek* a vége. Az elmúlás leírása és minősítése inkább az értékmentes, lezárt élethez kapcsolható, semmint valamely azon túlihoz, a halál nem nyitány, hanem keserű és tömör finálé: *„...sírkövünk nem / süpped majd dús talajba. Mint bevágott / kocsmaajtó mögött, izzad, pállik, zümmög / ételszagban és füstben a világ.”* Marad a pusztuló test, a semmi, még a költőelőd, Vas István esetében is. A közösségi értelemben vett túlvilági hit euforikus megéneklése helyett Petri költeményei a kínzó őszinteséggel egybekötött általánosító önbírálat evilági viszonyokra koncentrááló hangfekvéseit szövegezik meg: *„Az Általános Halálbank / mindent fedez. / Így a szaldónk mindig / erkölcsi nulla.”* Az új Petri-kötet megelőző művek közvetlen halálélménye a Sárban „általános léttapasztalattá” objektiválódott, amelynek átfogó módszere nem a szubjektumon túli örök emberi viszonyok megszólaltatása, hanem *a rideg személyesség radikalizmusából fakadó* személytelen, pontos és illúziómentes helyzetjelentés. Ez a fordulat egyben problematikussá teszi Petri költészetének utóbbi években kiküzdött személyességét, valamint ennek – Fodor Géza által kitűnően bemutatott – témaköreit, mindenekelőtt a szerelmet. Az *Azt hiszik* című kötet óta kibontakozó pályaszakasza megejtő bensőségességét a Sárban már egy bölcs és rezignált, magát tárgyként (esetenként bonctani példatárként) kezelő öregedő költő újfajta, felszíni vonásaiban klasszikusnak mondható „vallomásos-

sága” váltja fel. Amelynek legfőbb problémája továbbra is: a *másik*. Petri korábbi szerelmes verseinek csodálatos részletei, ritka gyöngyszemei ebből a kiemelt pozícióból újra a mélybe hulltak, a tárgyiasított férfi-lélek üresen kongó mélyébe. Talán e gyöngyszemek újbóli kihalászása és végleges megtisztítása lenne a szerző soron következő kötetének egyik fontos feladata?

A verseskötet illetén olvasatának tanulságai tehát nem vezethetnek túl Petri műveinek azon értelmezési körén, amelynek legelső fokmérője – Radnóti Sándor egykori szavaival – „*az el nem fordult tekintet*” élessége. De talán ha a szerző tekintetének élességét kölcsönvesszük, hogy vele támogassuk a jelen tanulmány provokálóan humanisztikus kísérletét, akkor talán a versek szövegének horizontján megszerveződhet valami, ami már nem pusztá vágy és üres hipotézis, a Petri-művek hiteles olvasatán túlra sikló köz-helyes szólam.

A kötet tradicionális olvasatának fontos elemei lehetnek Petri szonettjei, már amennyiben „*szonettethetnéje van*” a költőnek. De kötelezheti-e a forma az alkotót? Vagy az alkotó kötelezi a formát? Jelenthet-e a klasszikus szonettforma megidézése próbát, kihívást a költő számára? Úgy tűnik, hogy a kihívás csak „szakmai” értelemben értendő, illetve kifigurázandó: „...terjedni *sem tudok, mint pl. a pestis / (a fenti „pl.” kimondhatatlan, // mert a szótagszám terebélyesednék, / messze túl-túl a megengedhetőn...*” (A nem szakmai értelemben vett kihívásról még a későbbiekben szót ejtek.) Petri szonettjei inkább *Elégia* és *értekezés* sajátos kevercsei, semmint a tradicionális forma újjáélesztései. A klasszikus keret választása nem bírhat önálló jelentéstöbblettel Petri lírájában, helyzeti energiája csak a kötet teljes összefüggésrendszerében bomlik ki, óhatatlanul is részben átminősítve a már-már új szonettpoétikát teremtő költeményeket. (Az irodalom évszázadok óta működő üzem, amit elég csak „bepöccinteni”, például egy úgynevezett „szonett-kóddal” ellátni, következményei máris beláthatatlanok. Még a szerzőre nézvést is. Teszem azt, kézen fogja őt és hazavezeti. Már aki megérdemli. Már ha elég jó verseket ír. Petri pedig *elég* jó verseket ír.)

A *Sár* színvonalas és értelmezhető irodalmiságához járulnak hozzá az elmés és pontos szóteremtések, például: „*tétovahovább*”, „*halálnem-haláligen*”; a kristálytisza, éles kijelentések, például: „...*Igaz, nem is remélek, fejszesuhanás, / ebben egyezünk*.”; „*A halálvágy a kompromisszumkészség szinonimája*.”, vagy a felettebb érzékletes leírások és képek, például: „*Maréknyi fagyos, / szétpergő homokot / hullajtottam képzetes sírgödörbe, / a lyuggatott fekete bakelit-fedlapon át / fiam fülébe*.” A formálás nagy igényű mesterét ismerhetjük fel a költemények ellentétező szerkezeteiben, kapcsolat- és motívumrendszereiben, a parafrázált idézetekben, és a Petrire oly jellemző zárójelezés szemantikájában. A Vas István hasonló című költeményét megszólító „*Ötven felé*”-ben például a tradicionális lírai beszéd tartományai zárójelbe kerülnek, de ezáltal *mégis* ott vannak a szövegben: „*(Bár néha-néha esik, / van úgy is, hogy nem süt, / hol északi, hol délszaki szél fú, / májusban havazik, / novemberben rügyezik: / és mégis, mégis ezek a túlzások folyton! / A költőket be kéne tiltani.)*” Petri verseiben a zárójel, a folyamatos mellérendelés logikáját követve, *mégis* kiemel, sajátos értelemformáló eszköz. Önismerete és következetessége arra kényszeríti a szerzőt, hogy bizonyos elemeket felfüggeszsen, zárójelbe tegyen, – szemérmes vallomás ez, óhaj, megtört vágy, amely elfojtottságában mégis feltételezi a meg-nem-szólítottat. Mondhatjuk talán, hogy Petri verseiben párhuzamos erők és vágyak működnek, amelyek a forma részegységeiben nyílnak meg, így a költő csakis áttételesen, *viszonylatokban* értékelhet, csupán árnyalatokban vallhat színt: „...*És ezt magyarázatként mondom, / semmiképp sem mentségemül*.” Elejtett, magányos utalásai messzire vezethetnek: „...*ez a bosszú. Büntetés / valami egész másért*.”

De talán a fentebb említett eljárásokkal Petri valami egyebet, valami sokkal személyesebb titkot, problémát „mismásol” el. A nyelvre, a nyelvben megnyíló személyiségre,

saját (vagy mások) hibáira (esetleg a szertelen és kiszámíthatatlan létezésre) hárítja lírájának – nagyfokú koncentrátságból fakadó – kérdéseit és megoldatlanságait. Ez így logikailag helyesnek tűnik, de a szerző egy értékelő gesztusa számomra problematikus és továbbgondolhatóvá teszi ezt az álláspontot. Petri költeményeinek modalitása ugyanis *is eleve lemondó*, *„lesajnáló”* („*Elfogadandó adottság*”). Gondolhatunk itt az effajta hangsúlyos közbevetésekre: *„no igen”, „na ja”,* vagy az oly gyakori *„már csak”* szókapcsolatra. Petri költészetének játéktérében nincs igazi *kihívás*. Zárt rendszerek állnak szemben egymással: a fizikai, testi létezés végessége és az *eleve elutasított* „metafizikai” világ. Átjárás közöttük pedig – úgy tűnik – nincs. A szerző saját világán belül megnevez, ítél, beismer, megbán, szeret – vagy nem szeret, de inkább nem szeret. Őszinte, pontos, kegyetlen. És kiváló verseket ír. Csak egyvalamit nem tesz meg. Nem hívja meg az olvasót, annak saját világával együtt. Mint már említettem, egy roppant erős és magabiztos lírával állunk szemben, amely elkápráztat, elkésérít, elgondolkodtat, esetleg felháborít, egyszóval hatással van ránk. Saját kész olvasatát nyújtja. Olyannyira egész költészet, hogy olvasása közben elfelejtjük kérdéseinket, esetleges problémáinkat, különbözőségeinket. Úgy olvassuk a verseket, ahogy a szerző írta azokat. Nehéz feladat ilyenkor kérdéseinket úgy megfogalmaznunk, hogy azok szövegszerűen helyet kapjanak magukban a költeményekben. Esetleges kritikái észrevételeinket, olvasói ábrándjainkat azonban csak ekképpen tudjuk a mű saját, belső problémájává avatni.

Talán járható út, ha az imént hiányolt kihívás jelleget mégis megelőlegezzük a kötet egyes jelenségeinek, félretéve előző megállapításunkat, amit egyébként a szerző is megerősít: *„Csak ismételni tudom önmagam.”* Hiszen éppen arról van szó, hogy saját olvasatunkban el szeretnénk távolodni Petri hasonlóan erős, sokkoló és lezáró kijelentéseitől. Mint olvasók, emancipálni akarjuk magunkat. Úgy olvasni, ahogy már régen nem szoktunk. Nem tudunk. Mert már nincsenek *olyan* művek. Amelyeket gyermeki önfeledtséggel vennénk a kezünkbe. Pont Petrié lenne ilyen? Talán igen. Rajtunk múlik, az olvasókon. (A szerző és műve viszonyáról ebben az összefüggésben nem beszélek, fogadjuk el jóhiszemű előfeltevésként, hogy Petri *olyan* költő, akinek a verseivel érdemes foglalkozni.) (Nemzedéki élményeim és meghatározottságaim – tegyük hozzá: tapasztalatlanságom – alapján szükségszerű, hogy más lesz az olvasatom, mint – mondjuk – Petrié. Vagy Fodor Gézáé, aki nemzedéke közös örökségének tartja az emberi kapcsolatok [például a szerelem] törvényszerű megromlását, és az ezen az áron kivívott magányt. Talán a mi generációnk is hasonló jövő előtt áll. Azonban én ezt *nem akarom* elhinni, elfogadni. Ennek fényében tehát egészen mások az irodalmi művekkel szemben támasztott elvárásaim, olvasásom módozatai. Naivitásom Petri könyvére is vonatkozik.)

Kihívást jelenthetne a költő számára például a saját múltja, ha nem utasítaná el azt, eloszlatva a személyes idősíkok párbeszédének a legcsekélyebb esélyét is: *„...Hatvanvalahányban; utóbb alaposan / (gyökeresen, tövestül – mondhatni) / leszámoltam ezzel a korszakommal.”* A közölhetőség, a párbeszéd és a megértés egyébként is alapvető nehézsége a versekben megnyíló szubjektumnak: *„...Nem arra gondolok, amire te nem. / Jaj, el se kezdjük! Édes Istenem!...”* – Az esetleges kommunikációt eleve reménytelenné teszi a meg nem gondolt, meg nem lévő gondolatok és tények tagadása, ami kitérés a lehető lehetséges elől. Mi lehetne hát az ennyire redukált mozgástérrel induló beszélgetések esélye? Ki válhatna a versek megszólítottjává? A művekben megnyilatkozó beszélő alaphangoltsága mintha kizárná azt a lehetőséget, hogy bármely rajta kívüli aktív létező belépjen a versek nyelvi-grammatikai terébe: *Utálok várni.* De ha nem lenne elég világos a vers címe, a lábjegyzet még pontosabb és kíméletlenebb: *„Kivált, ha van kire.”* (A szubjektumon túli, de rá vonatkozó tényezők formaalakító szerepéről később, a szerző úgynevezett „szerelmes versei” kapcsán még szót ejtek.) De talán a költemények írójának magabiztossága, az ily módon értendő személyesség súlyából fakadó jelentéstöbblet és vonzerő, „delej”

lényeges hozadéka lehet a versalkotó alanyra redukált Petri-műveknek. A szerző azonban ezt a jelentésképző mozzanatot is visszavonja, és a lehetséges személyiséget pusztán élettani funkciókká minősíti: „Beszélük, hogy sokszor „kiadom magam”. / Pedig az egész, amit csinálok, / nem valami fajde személyes. / Ellenkezőleg: a legszemélytelenebb, / legmindközősebb, / mint az emésztés, / mint az endokrin funkciók.” A saját múltjáról, a párbeszédben való létezés esélyeitől és a személyiség értékalkotó vonzataitól egyaránt megfosztott beszélő önjellemzése kimerítő, nincs mit hozzátennünk:

*Leginkább és végsősoron
önmagammá csökkennék.
(Magamba csödülok. Összemegyek.)
Se közösség, se párt, se testület, se kaszt.
Csak adni magam: ami vagyok, azt.
Sőt még inkább: adódni. Lenni a
dobókocka bármely oldala.
Nem fordulhat, csak perdülhet.
Legyen! Puffanjon úgy, ahogy esik.
Mindenkori Gerade-so Seinemet
úgy fogom fel, mint magamagam aleteit.*

Az individuum esetleges aletein túl Petri nem nevez meg semmiféle állandót, az egyetlen rajta túli princípium, a „kockavető” is ki van zárva a vers grammatikai teréből: „...adódni... nem fordulhat, csak perdülhet...”. A nyelvben megnyíló létező csak elszenved, „sor-sa” minduntalan beteljesül, de a léépülés folyamatának előidézője, vagy az állandó hiány eredete nincs jelölve: „A dolgok történnek velünk, / az események, na ja, az események, / ők meg: megesnek.” A versteret és a benne mozgó szubjektumot birtokló és irányító előfeltevés nem más, mint a teremtő funkciókat is ellátó nyelv. Az irodalmi alkotás rendszerén túli, de azt mégis életre hívó általános elv helyét a nyelvhasználat veszi át: „...Mintha egy rejtett birtokos eset / fejlene ki a többes számból, jöllehet / azt sem tudhatni, ki az alanya / a mondatnak. Aki szól? Akiről szól? / A nyelv hatalmasabb használóinál...”. A költészet mozgásterét létrehozó eszmények helyett Petri műveiben egy úgynevezett *nyelvi relativizmus* működik. Értékek helyett a középpontnélküliség. Petri nyelvhasználatában minden egyneművé válik, a test tárggyá és a tárgy testté, mindkettő pedig sárrá, vagyis a személyiségét egy személytelen közegben megtaláló beszélővé. A költemények tárgyai, helyzetei, metaforái és szereplői egyaránt a sík tereppé bomló lírai én megjelenési formái, a célját veszített létező versképző egységei, egy rosszhangulatú Isten engedetlen képmásának tárgyasulásai: „...kézfemre tévesztette a tenyerét...; / nem húztam el a kezem, néztem / a lakkozott körmű ujjait: / öt rúzsos csikket / egy emberbőr-színű / hamutartóban.” (Az ékes irodalmi hagyományokkal rendelkező gasztronómia is ennek a létértelmezésnek az egyik gusztagustalanul megejtő metaforájává válik: „...egy igen híg, mócsingokat is / csak módjával úsztató / badella-gulyást látok magam előtt, / amiben néhány fagyos, / szétfőzhetetlen, édeskés-üveges / burgonyahasáb bukdos le-föl...”).

Petrinél tehát az erőteljes vonásokkal megrajzolt, redukált létszerkezeten túli minőségek nem válhatnak közvetlen versformáló tényezőkké. Hiányuk mögött csak újabb hiányok tárulhatnak fel, és „...egy igazi hallgatás az nem olyan, ami mögött / valami van.” A hiány pedig magából az ily módon tárgyasuló személyiségből fakad: „...ahogy az évek telnek-múlnak, ez / (mármint a hiányzás) előbb-utóbb / képességemmel leend. A jelennemlét.” A költemények nyelvi közegében nem kaphat helyet kifejtve a hiányt indukáló egykori meglet: „Amit írtam: / körülírásai a semminek.” Ezek alapján Petri több évtizedes pályája a semmi változatos körüljárásának bizonyul, ahelyett, ami nem mutatkozhatik meg közvetle-

nül. De – tegyük fel utoljára legfontosabbnak látszó kérdésünket! – milyen hagyományosan megalapozható értéképzet lehet a költemények tárgya – *közvetve*? Néhány példa – végső nekifutás – talán sejtetheti a lehetséges válaszokat.

A költemények folytonos tagadó, „lezárási” módozatai mentén esetleg nyitott utakra lelhetünk, olyan értelmezési irányokra, amelyek viszonylag szabadon és viszonylag tág határok között továbbgondolhatók. Hiszen maga Petri tárja fel a – számára használhatatlan, de mégis formát kínáló – lehetőségeket, például: „*És ez a legnagyobb felelősség: / el nem kezdeni. / Ilyenkor még annyi támpont van –*”. A Sár írója számára a költészete, vagyis életének summája „...csak egy szám a számegyenesen, / folytonosság, monotónia, megbízhatóság, / pozitív egész szám...”, véletlen életkora éppen – ennél többet lényegében nem állít. Sejtet azonban olyan dimenziókat, amelyek számára járhatatlanok, megfogalmazásuk hiába-való, lehetetlen. Itt a szerző kénytelen kilépni versei szemantikai teréből, és eldöntetlen, bizonytalan szituációt hagy maga után, magára hagyja az olvasót, rábízva a további értelmezést. A le nem zárt és jelentésadásra kész, a szerző által nem értékelt elemek döntő jelentéshordozói Petri költeményeinek. Így például az eloldottságában provokálóan semlegesítő verszáró önmeghatározás, amely számos behelyettesítési lehetőséget kínálhat fel az értelmezőnek: „...És semmi. Mindig semmi. / Ismétlődő, értelmetlen jelek. / Krónikus üzemzavar? Kétségbeesett üzenet? / Ki tudja? Én mindenesetre így / leszek mindentől, / ha nem is szabadabb, / mentesebb.” – Az elbizonytalanított versbeli pozíció egy bizonyos határon belül leköthető. A kötet több pontján érzékelhető az a cinikus, groteszkre hajló nosztalgia és hiányérzet, ami feltételezi a végeredményt, a szerző jelenét, de mindennek az okát már nem tudja pontosítani. Vagyis felvázol egy viszonyrendszert, aminek csak az egyik vége rögzített, például: „...sodródó tetemeiket / látnak, felpuffadt hasú / őzet, disznót, egeret – / ez a bosszú. Büntetés / valami egész másért. // Tavaszodik.” Hasonló térbeli mozgást és viszonyokat tapinthatunk ki ezeken a helyeken, mint Pilinszky egyes meghatározásaiban: „Vonzások közt, de hívás nélkül, ...” (Vonzások közt); „Valójában két szót ismerek, / bűn és imádság két szavát. / Az egyik hozzám tartozik. / A másik elhelyezhetetlen.” (Az ember itt). De már a keresés és megérkezés vágya nélkül. Ehelyett az el nem kötött gondolatokat köz-helyszerű vagy „pragmatikus” kijelentések zárják le Petri egyes költeményeiben, például: „...Hát ez. Tanulság: nuku. Csak / üdvözlét és kézcsókom.” (El nem küldött levél). A „zárójelbe tett” megjegyzésen átsugárzó édes-keserű „talány” válik az *Opciók* című darab mozgásterének kiszélesítő elemévé: „És marad Mari. Van még, ha nem is / mindenesetre. Bár csak részéről ewig, / objektíve vitathatatlanul weibliche. / Talányos lényé éltet.” A *Veszedés után* című vers megnyugvásba csillapuló lezárása pedig a maga feltételes és megengedő voltában meghívja a költemény grammatikai terébe a másikat: „...Elég, ha megbékéltem rámtekintesz. / Ha te is, én beérem ennyivel.” Ilyen értelmű történet még azokban a művekben fordul elő, amelyeknek egyes vonatkozásai a beszélőn túli valósághoz, a másikkhoz, a nőhöz kapcsolhatók. Petri verseinek lehetséges horizontja éppen ezekben a darabokban tárul a legszélesebbre, sejtetve egy személyességen túli, a tárgyiasított alany végső meghatározhatóságát elősegítő, és csak abban fellelhető szerelmi líra esélyeit. Ez lenne talán a zord és taszító közeg, a sárrá objektivált költő újbóli megnyílásának az útja? De tegyük zárójelbe kívánczoló válaszukat, miként Petri teszi ugyanezt szerelme tárgyával A lírai én meg amit zárójelbe tett című versében: „(...A szomszéd szobában / egy nő számítógéppel, / akit szeret... ő meg ő / vagyis ők. / Egy nő. Egy férfi.)”.

Az új Petri-kötet – folytonosságot és folytathatóságot sugalló – szemléleti pozícióját végezetül egy szereplehetőséggel szeretném megvilágítani, amely a *Kívül* című versben található:

...Igazatok van. De ez egy megteremtett KÍVÜL.
Csendet kell teremtenem. Némi nyugalmat,

*meleget, még mielőtt testem kihűl.
És ezt magyarázatként mondom,
semmiképp sem mentségemül.
Arra nem szorulok.
Egészen máshol szorul a hurok.*

A közösséghez és a politikumhoz képest önmagát meghatározó-megmagyarázó, de attól lassan eltávolodó beszélő a „...kritériumai szerint elismerhető igazságnak közelébe se férkőzhet...”, legvégső esélyként számára így csak az egyéni elvárásokon és előfeltevéseken túli *beszélgetés* marad; az „*opció*” két érintettje: a szerelmes versekben megszólítható *másik* és/vagy az *olvasó*. Az elbizonytalanított lírai szituációk szerepköreiből kihátráló „főhős” tehát új szereplehetőségeket teremt, új utakat kínál fel – még nem a *másiknak*, a versek világán belül, hanem az *olvasónak*, a *megértésben*.

A halállal személyesen számotvető, tárgyasított önmagára végletesen rákérdező, azt már tovább nem tematizáló, de új témákra nyíló Petri-kötetben – túl azon, hogy a tekintet élessége és könyörtelensége is értékképző lehet – talán fellelhetők hagyományosabb, „humanisztikus” jelentésverziók is. Noha mindezt a kötet egésze tagadni látszik. Valóban, közvetlenül ilyesmit semmiképpen nem állít, de talán közvetve: igen. (*Jelenkor*, 1993)

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai e hónapban is,
tehát április 28-án,
a hónap utolsó csütörtökén, 16 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó ügyes-bajos dolgai
iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.) teázójában.

MÁS/VILÁG

Tar Sándor: A te országod

Tar Sándor válogatott és új novelláit tartalmazó kötete jelentékeny recepcióval kitüntetett mű. A *Holmitól a Nappali Házon* át a *Hitelig* húzódik az ív, ahol Tar kötetét méltatták, s amely ív csomópontjai olykor különbözőképpen rajzolják ki a jelenkori irodalom térképét (ha van ilyen); ezért is bizonyul nehéz feladatnak tudomásul venni, esetleg ignorálni a korábban megszólaló ítések bírálatait – a kalandos bonctan legkisebb vágya nélkül akár, de megmagyarázhatatlan kényszerűséget érezve bizonyos külső/belső eredetű penzumok teljesítésére. A szubjektív ízléspreferenciára való tekintettel e sorok írója számára a kötetnyi recenzió közül az alábbiak bírálatai emelkedtek ki: Mészáros Sándor *Mit jelent szegénynek lenni?* (Alföld, 1993/9); Károlyi Csaba „*Hirtelen csend lesz és semmi*” (Nappali Ház, 1993/4); Závada Pál *Föltárás és teremtés* (Nappali Ház, 1993/4); és Szilágyi Márton *De profundis...* (Holmi, 1994/1) című írása. Elemző-érzékeny alaposággal járják körül – ki-ki vérmérséklete szerint – azt a kötetet, amelynek novellái „véletlenül sem állnak kapcsolatban a jelenkori próza alakulásfolyamataival” – írja Károlyi; és amely kötet szerzőjéről Szilágyi Márton úgy nyilatkozik, hogy „novellisztikájában úgy teremtette meg a kortárs próza egyik legnagyobb teljesítményét, hogy látszólag korszerűtlen maradt”. (Nem áll szándékomban a Tar-recepció sem metakritikai, sem befogadástörténeti elemzését elvégezni, szövevényes jelenségeket lehetne rekonstruálni általa, de a bírálatok egyes, a továbbiakban említendő szempontjai megkerülhetetlen kérdéseket vetnek fel.) A korszerűség/korszerűtlenség problematikáját nem érdemes *pro* vagy *kontra* értékelni, Károlyi Csaba sem ezzel a szándékkal tárgyalja, s abból az esetleges következtetésből sem célravezető kiindulni, valamiféle negatív bizonyítási eljárással élve, hogy *A te országod* létezése merő anakronizmus volna – fogadtatása amúgy egyértelmű elismerés.

Mészáros és Károlyi is a *szegénységet* nevezi meg, mint azt a szövegformáló poétikai elvet, amelynek nyomán Tar írói világát, ábrázolt közegét, elbeszélői módszerét alakítja. Szilágyi Márton pedig a „szegénység állapotának kiterjeszthetőségét és általánosítását” tartja olyan további írásalkotó és -formáló lehetőségnek a szerző számára, amely lehetőséget a *Miért jó a póknak?* valamint *A te országod* novelláiban a kritikus beteljesedni lát. A majd minden recenzióban tárgyalt neuralgikus pont a tényirodalom/szépirodalom létező vagy nem létező oppozíciója. Van, aki szívós igyekezettel menti Tar ide vonatkozó írásait az ideologikumtól nem mentes tényirodalom besorolása alól (a kifejezés, mely magában rejtje az irodalom szót, valószínűleg nem alkalmas kimerítően az irodalom fogalmának negatív meghatározására sem, lásd erről T. Eagleton bevezetését a *Literary Theory*-ban), van, aki szemérmesen, van, aki határozott kontúrokkal rendelkező irodalomszemléletéből következően kísérel meg eltekinteni azokról az írásokról, melyek szociográfia-gyanúsak, ám a kísérlet nem sikerül, minduntalan zavarba kerül a recenzens. (Nem utolsósorban Tar Sándor „hibájából”.) A tényirodalom, szociográfia, dokumentarizmus, mélyinterjú fogalmai, műfaji keretei amúgy is zavaros egymásrataltságbán mutatkoznak meg. Závada Pál „kis műfajelméleti” gondolatmenete termékeny bizonytalanságot eredményez: egyrészt nem rekeszti ki a tényirodalom, szociográfia körébe sem egyértelműen utalható írásokat – „Itt áll tehát előttünk Tar Sándor – legalábbis műfaj-bi-

zonytalan és minden bizonnyal »manipulált« – »másképpen-mintha« szociográfiája (?)” –; másrészt a fenti eszmefuttatását továbbgondolva (Kísérlet a „tényformák” összezevarására – az előbbi citátum innen származik) felveti annak kérdését, hogy hol különíthető el a *valódi* a *kitalálttól*.

Belegondolva a lehetőségbe, miszerint feltétlenül non-fiction alapúnak kell-e tekintenünk azokat a Tar-műveket, amelyek szerkesztésmódjukban, nyelvi megformáltságukban szembetűnően (szándékosan) valóságreferenciákat mutatnak fel, s eltekintve – ki tudja megtenni? – attól a ténytől is, hogy Tar Sándor egy gyár aktív dolgozója, emellett, saját bevallása szerint, életformája nem engedi meg, hogy a „magyar író” szerepkörét gyakorolja, tehát ezen tények figyelmen kívül hagyásával vajon kielégítő magyarázatot kaphatunk-e, adhatunk-e a kötetbe válogatott művek helyiértékén túli (esztétikai) értékeire? Előzetes ismereteink, amelyek a szemlélet korlátaira éppúgy rámutatnak, mint esetleges alkalmazhatóságukra, nem engedik ignorálni a deklarált szerzői szándékot: „Azt gondolom, hogy a nyelv egy bizonyos tartalomhoz illő forma része. A téma bennem van, körülvesz, ellep, ezzel nincs semmi teendőm. A forma az, ami megdolgoztat, benne a beszédmóddal”. (Részlet Budai Katalin Tar Sándorral készített interjúból; *Magyar Napló*, 1990. márc. 20.)

Az írások alaposabb ismeretében sem tudnék, bár szívesen megkísérelném, eltekinteni a közismert tényektől, éppen ezért lehet tanulságos az új kötet tizenöt, vagy annál is több évnyi termését együtt, egymás mellett, vagy egymással szemben összehasonlítani.

A *te országod* tartalmazza az 1981-ben közreadott *A 6714-es személy*, valamint az 1989-ben megjelent *Miért jó a póknak?* című kötetek anyagának tetemes részét. Az előbbi könyv tíz írásából öt került be az 1993-as válogatásba, míg az utóbbiból mindössze kettő maradt ki (*Vasforgácsok*, *A lehetőség* – ez az NDK-beli magyar vendégmunkásokról szóló, „annak idején” betiltott mű). *A 6714-es személy* színesebb minőségű kötet, mint a *Miért jó a póknak?*, amely azonban a ciklusbarendezés halvány esélyeit mutatja fel, részint tematikai, részint elbeszéléstechnikai közelítéseivel. Az első és a második fejezet szövegei, immár az új kötetben, változatlan formában jelentek meg újra. Az első fejezet (*A 6714-es személy*-ből) valamennyi elbeszélője harmadik személyben szólal meg – itt még nem jelenik meg az a jellegzetes Tar-monológ, amely majd a második kötet domináns beszédmódja lesz, s öröklődik tovább újabb jegyeket felmutatva a „vadonatúj” novellákban. Az első fejezetben sem ítélkező-távolságtartó, omnipotens Ó-forma mutatja be az eseményeket, hanem a rejtett elbeszélő „csoporton belüli”^{*} pozíciójából kísérli meg a számára közeli világ jól ismert figuráinak, sorsmorzsáinak leírását. A klasszikusan zárt szerkesztésű, a kezdet és a vég hangsúlyos pontjai közé helyezett novellákban, mint a *Téli történet*, *Celofánvirágok*, *Dáliák*, ahol függő beszédben idéződnek a dialógusok, a novellahősök kimondott, vagy ki nem mondott gondolatai, indulati megnyilvánulásai, belső indítékai, nem mindig különíthetők el mértani pontossággal az elbeszélő hangjától, aki a szenvedő ember nézőpontjából látta a környező világot. Így elmarad a legcsekélyebb reflektálás is a saját sorsukra, és elmarad a kommentár; ellenben a szerző az olvasót erősen manipulálja, aki elfogadja az elbeszélő kevésbé hangsúlyozott közvetítői szerepét, hogy ami ily módon kivetítődik a befogadó számára, az méltóképpen lesújtja majd a novellák alakjainak, a velük való történéseinek így megszületett közelsége által. Az első rész azon szövegei, amelyekben az elhangzottakat közvetlenül idézi a beszélő (*A 6714-es személy*, *Éjszakai műszak*), olykor mint „címzett” is feltűnik, megelőlegezik a *Miért jó a póknak?* gyári állapotrajzainak elbeszélői módszerét. Amíg azonban a második kötetben vállalt és kiteljesí-

^{*} S. Chatman jellemzi ezzel a pszichológiai tartalmú kifejezéssel a rejtőzködő narrátor művön belüli helyzetét. (*Tanulmányok* 19, Újvidék, 1988.)

tett téma ott szerkezetet keres magának, itt a két említett írás inkább kitűnően megválasztott nyelvi-irodalmi közegbe áttelepített riportot idéz, szociográfia, nem is akar más lenni. (A kötet címet adó írás biztosan nem.) „Tar szociográfiai azért időtállóbbak – bár nem érik el legjobb írásai színvonalát –, mert nem leleplezni akarnak, tetten érni a valóságot... de mindig felvillan egy-egy arc, emberi helyzet, amitől nem csupán a társadalmi mintavétel igazsága érvényesül” – fogalmazza meg mértéktartóan Mészáros. A második rész már említett összefüggő tematikus vonulata (*Vízipók, Hangulatjelentés, Az egyik nap olyan, mint a másik, Egy rendes nap, Mindent megbeszéltünk, Töréspróba, Nincs vége*) a Gyár mikrotársadalmát, ennek szigorú törvényeit – köztük a magasabb, s ebben a közegben majdhogynem természetszerűen ostobább hatalomnak való kiszolgáltatottsággal – ábrázolja Tar hitelesített narratív eszköztár felhasználásával: magánbeszélgetések, interjúk idézett vagy elbeszélte monológok által, megőrizve a szóbeli megnyilatkozások stilizálás nélküli, esetlen, de nem esetleges nyelvhasználatát, s gyakran éppen ezekben a lecsupaszított párbeszédekben megjelenő nyelvi humor távolít el a nagyon *eviláginak* felismerhető szituációktól, s mutat fel egy (ön)cenzurális képességekkel rendelkező író. A kötet legjobb novellái azonban mégsem a felsoroltak közül valók. A *Celofánvirágok*éra emlékeztető feszes epikai alapváz a *Csóka*, az *Otthonaim*, a *Hegyi beszéd*, a *Mésztelep* című novellákban tér vissza. Noha ezek közt van monológformában alkotott mű, mégsem a gyár munkásaitól idézett „magánbeszélgetések” ciklikus végetérhetetlenségére épülő, a mindennapi eseménysorok felidézésével megtámogatott írások ezek. Kezdet és vég között vergődő, kiábrándult emberi lények sorakoznak fel, metszetét adva annak a „halmaznak”, amelyben kisemmizett parasztember, elárvult, az övétől és a másságot tolerálni nem tudó sors társaktól is kitaszított cigányfiú, és ember alatti körülmények között vegetáló fiatal ember is közös nevezőre hozható. („*Akkor majd jó lesz. Csak ne ordítson senki, mert megőrülök. Addig meg itt van a kötél nálam, én várok.*”)

A *te országod* című kötet nemcsak azért fontos mozzanat Tar Sándor életművében, mert újra napvilágot láttak novellái, amelyek első megjelenésükkor nem kaptak olyan figyelmet, mint most, hanem azért is, mert a régebbi művek anyagát összevetve a harmadik rész novelláival egyfelől határozott hangsúlyeltolódás figyelhető meg a *Miért jó a póknak?* ábrázolásmódjához képest, másfelől visszaidéződnek A 6714-es személyben ábrázolt kistragédiák. Az újabb novellákban is a társadalom peremére sodródott/sodort emberek utolsó előtti pillanatait hívja elő Tar, s kíséri el őket a kicsikart drámai végig. Itt nem a szereplők *hol*léte, hanem a *hogyléte* formálódik a nyomorúság állapotának univerzális méretű jelentésévé. A történelmi-politikai közeg sorsfordító szerepét felváltotta egy, az ember számára megfoghatatlan, csak következményeiben konkretizálódó végzet, s vele párhuzamosan megjelenik egy másik transzcendens fogalom, az Isten, pontosabban annak hiánya. („Istennek nincsen velem többé dolga.”) Újrakezdők és sosemkezdők végsőig redukált közegében, a folyamatos tönkremenés állapotát regisztrálja Tar. E redukciós eljárása következtében a választott anyag nem burjánzik túl az írásművek szövegvilágán; a szereplők világról való tudásának horizontja szűkül, s ezzel párhuzamosan a nyelv csak a belátható teret tudja leírni a rendelkezésére álló eszközeivel; nyelven innen nincs mód a világ és a nyelv határaival szembesülni. Ugyancsak a csonkult világ és kifejezés mód nem teszi lehetővé az írói reflexió távolságtartását, az önreflexió ironiáját. „Tar Sándor írói pozíciója a tragikus részvétel” (Mészáros Sándor). Ahol azonban a részvétel túlságosan teret nyer, ott a szentimentalizmus megtöri a szerkezetet, mint a címadó *A te országod* vagy a *Gyuri* című írásokban. Tar ebben a ciklusban is megőrizte a monológ-formát, ezúttal *A föld szaga* szövegében addig ismeretlen, konfesszionális erejű, biblikus hangvételű nyelv teremődik. A *gyár, ahol élünk* záróíténiájában pedig ugyanezt a vallásos/vallomások megnyilatkozását Tarra kevésbé jellemző reflektív (ön)ironia szövi át... (*Századvég*, 1993)

„AMIT MŰVELEK, AZ BIZONY, SAJNOS, IRODALOM”

Krasznahorkai László: A Théseus-általános

Mintha két Krasznahorkai László lenne. Az egyik az az író, akit a kritika látott meg a *Sátántangó* – szerintem joggal elragadtatott – fogadtatása idején. A másik, akit maga a szerző láttat olvasójával *Az urgai fogoly* és *A Théseus-általános* lapjain. Nem állítanám, hogy a kétféle képnek bizonyos pontokon ne lenne köze egymáshoz, azt viszont elmondhatom, hogy az első három könyv alapján sok mindent el tudtam volna képzelni, de a bekövetkezett irányváltásra nem számítottam. Hogy a történeteinek szigorúan kívül álló szerző magát teszi majd meg írásainak központi figurájává, s mi több, saját jól felépített művilágát bontja le, emészt el immár minden jel szerint szisztematikusan (és nagy szomorúsággal), az például álmomban sem jutott volna eszembe. Azóta se értem, mi lesz a dolog vége. Útkeresésnek vagyunk-e tanúi, vagy ez volna az a megtalált írói pozíció, aminek megszerzésére szerzőnk kezdettől fogva vágyott, és amihez képest csak előkészület (az író szerint esetleg: zsákutca?) volt az első novelláknak és a két regénynek a világot újra nagyszabású teljességében bemutató elbeszélésmódja?

Az bizonyos, hogy *Az ellenállás melankóliája* és *Az urgai fogoly* között határozott fordulat történt a Krasznahorkai-életműben. Hogy ez szándékos, jól átgondolt írói terv szerint való, és nem egy véletlen elkanyarodás, azt a legutóbbi könyv, *A Théseus-általános* jelzi egyértelműen. Krasznahorkairól 1994-ben már nem lehet úgy beszélni, hogy ne próbálnánk leírni és értelmezni ezt a fordulatot. Aki ezt figyelmen kívül hagyja, az bizony becsapja magát. Aki viszont megpróbálná megmondani, miben is áll ez a váltás, az óhatatlanul szembekerül azzal a kérdéssel is, hogyan értékelhető az újabb két mű a korábbiakhoz viszonyítva?

A *Sátántangó* 1985-ben egy olyan pillanatban robbant be a magyar irodalomba, amikor szinte hihetetlennek tűnt, hogy egy induló író a hagyományos regényforma valamiféle felújításával, újraértelmezésével áll elő, hogy a regény tehát az intenzív szövegvilág zárt köréből ismét az extenzív ábrázolás irányába mozdul el, hogy az alkotás folyamatában nem a figurák és az érzékelt külvilág határozzák meg az író lehetőségeit, hanem ő akarja mozgatni teremtményeit, mintegy túllépve ezzel a modernista prózán, hogy így egy kitérő lépéssel kerülje el a „válsággal ábrázolni a válságot” csapdáját. Ha ugyanis „nem a realista irodalom hagyományos kritériumai vannak válságban, hanem mi, akik nem tudjuk használni őket”, ahogy egy korai nyilatkozatában a szerző mondta (*Könyvvilág*, 1986. 8.), akkor a megkísérelt használatlaltal netán jobban ráláthatunk arra a válságra, amit a használatra való képtelenség jelez – talán ez az okfejtés húzódnak meg a kezdeti elbeszélő törekvések mögött. (?)

A kísérletnek nem kisebb tékje volt, mint hogy „a regény tere újra egy világ, nem pedig tudatállapot vagy maga az írói műhely” legyen, ahogy Radnóti Sándor fogalmazott. „A textussal szemben újra életviszony, sors, karakter, történet, vér és veríték kerül előtérbe” – írja Radnóti, majd azt is jelzi: ahogyan Krasznahorkai beszél, „az nem stílusvariáció a régire, hanem áldozat és formakitalálás, annak nagyszabású végiggondolása,

hogyan a tudat és a műhely milyen feltételek között tágítható ma extenzív világgá” (*Éle-tünk*, 1985. 8.). „Régi prózai hagyomány születik újjá, amelyről irodalmi közvélemé-nyünk egy része (magam is) egy ideig talán joggal, de elhamarkodottan azt hitte, nem folytatható. Ez pedig egy adott világnak természetként való ábrázolása, illetve e világ történetként való megszólaltatása; olyan zártság és teljesség-érzés fölkeltése, amely szí-gorúan a realitás keretei között maradván az emberi természet megoldhatatlan kérdéseivel szembesít, miközben a létezését újra történetivé is nyilvánítja” – írja a *Sátántangóról* Balassa Péter (*Jelenkor*, 1986. 2.). „Alighanem ő az újabban fellépő prózaírók közül a leg-inkább »természetes« módon epikus alkat. Mindig, még a legapróbb események leírása során is, teljességre tör” – így fogalmaz Margócsy István (*Könyvvilág*, 1986. 5.).

Nos, ez a fentebbi idézetekkel érzékeltetni kívánt izgalmas irodalmi pillanat, az újat várás kritikus lelkesedése is hozzájárult az első kötetes író hallatlan sikeréhez, de ez a kivételes fogadtatás nem következhetett volna be, ha nem egy nagy formátumú elbeszélőről lenne szó, aki valóban elképesztő tehetségként jelent meg a nyilvánosság előtt, tel-jesen kész, biztos kezű, lebilincselő cselekményformáló erővel rendelkező, káprázatos mondatokat szerkesztő író volt már 1985-ben is.

A kivételes tehetséget nem vonták kétségbe azok a kritikusok sem, akik a fenntartá-saikat kezdték megfogalmazni, de az „irodalmiság”, a témához képest túl artisztikus fo-galmazásmód és az irodalomból való továbblépés, kilépés igényének együttes felbukka-nása az értelmezők egy részét kezdettől zavarba ejtette. Mindezt Alexa Károly még di-cséreteként említette meg (és ő még nem is jön zavarba), oda futtatva ki elemzését, hogy Krasznahorkainál végső soron „a tét már – nem az irodalom.” (*Alföld*, 1987. 9.). Domokos Mátyás éppen fordítva gondolja, hogy tudniillik a nem-irodalmi tét irodalmiasítása nem járt sikerrel a *Sátántangóban* (*Kortárs*, 1985. 12.). A vaskosan realista téma és az irodalmi-asság, az artisztikum feszültsége zavarja Földényi F. Lászlót is, mikor a regénytechnika szerinte túlzottan kimódolt elemeire mutat rá, például arra, hogy a regény végén újra-kezdődő regény „önmagában nem túl eredeti technikai megoldás”, vagy hogy az író „már-már narcisztikus módon ír túl egy-egy helyzetet.” (*Kritika*, 1986. 1.). (Számomra nem okozott gondot ez a formálásmód, a hosszú körmondatokat, az egy bekezdésnyi fe-jezeteket, az önmagában záródó nagyformát is kedveltem, sőt még *Az ellenállás melankóli-ájában* a nagyszerkezettel megsemmisítő, felemészítő regényzárlatot is próbáltam minden zavaró vonása ellenére megérteni a lenyűgöző cselekménybonyolítás kedvéért – *Vigilia*, 1987. 5. ill. *Alföld*, 1990. 1.)

(1. a váltás természete) 1989-ben, *Az ellenállás melankóliája* megjelenésének évében Krasznahorkai, a Keresztury Tibornak adott interjúból (*Alföld*, 1990. 1.) reagált a róla, el-sősorban a *Sátántangóról* szóló kritikákra, és ebben a megnyilatkozásában mintegy előre vetítette azokat a következő műveiben felszínre kerülő problémákat, amelyeket a továb-biakban jelezni szeretnék: „ez a figyelem, ez az elismerés meg elutasítás, sőt az, hogy a boltokban könyvbe kötve láttam viszont gondolatmenetem megfogalmazásának első kí-sérletét, kiakolbólított abból az elbizakodottságról vagy ostobaságról tanúskodó meg-győződésemből, hogy regényem a teremtményeimé, a regény világa pedig maga a világ, tény tehát, amelynek létét sikerültnek minősítése nem erősítheti meg, amiként sikerület-lennek minősítése sem vonhatja kétségbe. Később aztán beláttam, hogy amit művelek, az bizony, sajnos, irodalom, a megfogalmazás örökös próba, és sohasem sikerül, megértet-tem lassan, hogy a nyelv nem azonos a valósággal, helyettem pedig nem valami mitikus erő dolgozik. Az értelmesebbje rögtön ezzel kezdi, nekem időre volt szükségem a szo-morú ébredéshez.”

Talán éppen ettől a felismeréstől, „a szomorú ébredéstől” vezetve fordult el Krasz-nahorkai a maga számára kezdetben belakhatónak vélt nagy elbeszélés lehetőségétől, és

célozta meg a személyesebb kis köröket, egyben felváltotta a mindenható világteremtőt a világnak kiszolgáltatót, meditáló, önmagára reflektáló író-figura, az epikai harmadik személyt a lírizáló első személy, a szerző világán kívül elhelyezkedő regényvilágot a szerző saját (mű)világa, a látomásos realizmust a melankolikus vallomás. Ennek a változásnak a tényét tudomásom szerint először Keresztury Tibor fogalmazta meg (*Kortárs*, 1992. 10.), majd „az életmű urgai fordulatát” Szirák Péter mérte fel elsőként alaposabban (*Alföld*, 1993. 7.), a fordulat bírálatával pedig legélesebben Fogarassy Miklós és Bán Zoltán András álltak elő (*Holmi*, 1993. 1.).

(2. egy *anti-prófécia veszélye*) Ami az „urgai fordulat” előtt és után megegyezik, az a világszemlélet. Az az igen határozott álláspont, amit Krasznahorkai művei a jelenlegi világgállapotról bejelentenek olvasóiknak: nincs kiút, a megváltás igényének felmerülése elkerülhetetlen, ám beteljesülése kivihetetlen. „Ez volt hát ama bizonyos utolsó ítélet? Hogy se harangszó, se lovasok, minden efféle handabandázás nélkül szép csendben elnyel bennünket a szemét?” – kérdi, sőt inkább állítja rezignáltan Eszter úr *Az ellenállás melankóliájában*, ami Valuska János naiv megállapításával cseng össze: „valójában az ég helyén sincsen már semmi”. Miközben az elbeszélő folyamatosan metafizikai fogalmakkal dolgozik, sugallata az, hogy ez a metafizika nem működik többé. Ezért is beszél Földényi F. László Krasznahorkai „anti-metafizikájáról”, melynek lényege annak érzékelte-tése, hogy „nincs más, csak ez a világ”, helyzetünk nem reménytelen, de nem is remény-teli, ebbe kell hát beletörődni. (*Jelenkor*, 1990. 125.). Meglepő helyzet: „nincs labirintus, csak eltévedtünk” – ahogy a *Kegyelmi viszonyok* fülszövegében olvasható. A labirintusban való eltévedésre utal a mostani cím is, *A Théseus-általános*, megidézve ezzel a mitológiai Théseus történetét, aki azonban, mint tudjuk, kitalált végül a knószoszi labirintusból. Könnyű annak, mondhatnánk, aki tudja, hogy hol tévedt el, és aki számára legalább a labirintus léte biztos, falai felmérhetők (meg persze segíti egy fonál). De mi van akkor, ha nincs is labirintus? Vagy általánosabban fogalmazva: mi van, ha nincs másik világ, csak ez a földi? Az egyetlen esély a Krasznahorkai-írások szerint éppen ennek a minden jel szerint reménytelen helyzetnek a regisztrálása lehet – nincs más út, mint: „belátni, hogy nem állok kapcsolatban az éggel... akárcsak a korszaknak, amelyben élek, nekem magamnak is megszakadt az összeköttetésem a kozmosszal, hogy el vagyok zárva az univerzumtól, hogy ki vagyok zárva belőle, meg vagyok fosztva tőle, talán végérvényesen” – olvasható *Az urgai fogoly* egy helyén, immár egyes szám első személyű fogalmazásban.

Az egyik lényeges különbség a két alkotói időszak között éppen ez az önmagában érdektelen váltás az első személyű fogalmazásmódra. Ez a váltás azonban a szerzői mondanandó direkt megjelenésével azonos. Míg korábban, a 80-as években az eszmei töltet mindig valamely figura érzékeléséhez volt köthető, és a narrátor nagyjából megőrizte a regisztráló, kívülálló jellegét, addig a 90-es években a narrátor a főhőssel válik azonosává, sőt mi több, a szerző pedig a narrátorral, így a szövegben jelen lévő határozott világmagyarázat most már egyértelműen az író álláspontjával azonosítható, a kínzó dilemmák immár közvetlenül az ő dilemmái.

A komor és kinyilatkoztatás-szerű világértelmezés korábban a nagyszabású regénykompozíció része volt, a játékos távolság szerző és figurája közt funkcionálissá tették az ideologikus esszéeréseket, mert az ábrázolt hősök és az ábrázolt világ leírásaként, jellemzéseként, árnyalásaként jelentek meg. A fordulat óta azonban ez a világkép „élesen” jelenik meg, a nyomasztó gondolatmenetek a szerző saját vallomásai, immár a nagyszabású világteremtés játékos hatása nélkül. Más az, amikor Eszter úr, vagy mondjuk az egzaltált Harrerné beszélt – valamiféle gyanúsan fordított próféciaaként – a végétéletről és a földindulásról. És más az, amikor az író a fikció teréből kilépve hangoz-

taja azt, mint személyes, mélyen átélt tapasztalatot és egyben az embertársainak szánt jóvendölést. A prófécia (pontosabban: anti-prófécia) itt már az íróé.

Oda a távolság. A közvetlen megszólalás azonban nem használ, hanem inkább árt ezeknek a gondolatoknak. Az *urgai fogolynál* is problematikus volt ez, de *A Théseus-általános* esetében bizony már egyértelműen zavaró. Ha kissé árnyalatlanok is Nagy Gabriella e könyvről írott megállapításai, mint veszély valóban állandóan ott kísért e mű formakoncepciója mögött az, amit észrevesz: „A forma kiürül, mindezek mellett kreálttá, irodalmiassá válik úgy, hogy az író közben ideológiákat teremt a tartalmatlanság védelmében és az irodalom ellen” (Holmi, 1993. 12.).

(3. irodalom az irodalom ellen) A veszély pontosan a hangsúlyosan irodalmi forma és az irodalom-ellenes mondandó ellentmondása körül kereshető. Vajon megállna-e a *Sátántangó* gondolatvilága a *Sátántangó* formavilága nélkül? Nyilvánvalóan nem, hiszen elválaszthatatlanok egymástól, együtt képezik magát a művet. Ha az író lemond tehát a kitálat epikus szerkezetről, akkor helyette létre kell hozzon valami más formakeretet, amelyben elhelyezkedik. Csakhogy a fikció feladása nemcsak formai lépés volt, hanem tartalmi értelemben is az irodalom elleni beszédet erősítette fel. Az írónak tehát olyan beszédmódot kellene kidolgoznia, amelyben megtalálhatná „az irodalomból való kivonulást” adekvát formáját. Halálosan komoly szándék vezeti ezt a kivonulást, csakhogy – ahogy Rugási Gyula észreveszi – „egészen pontosan még azt sem tudni, hogy igazából hová...” (Magyar Napló, 1993. 18.)

A kísérleti kivonulási forma az előző könyv esetében az útirajz, a mostani esetében az előadás, az oratio. Az előző könyvnél még lehetett töprengeni azon, személyes vagy fikatív útiélményeket olvasunk-e, és ez alapján lehetett különbözőképpen értelmezni a szövegekben foglalt ideológéákat, most azonban a *Titkos akadémiai előadások* alcímet viselő három beszéd minden formai imitáció ellenére az író személyes ügyeiről szól eme előadások képzelt, ám megfoghatatlan, tulajdonképpen láthatatlan hallgatóihoz, ráadásul azzal a nem titkolt célzattal, hogy meggyőzze őket, ráébressze valamire, lerántsa a leplet valamiről, és mindezt olyan szenvedéllyel, beleérzéssel és mélabúval, hogy hamar világgossá válik: itt minden kétséget kizáróan létfontosságú problémák kerülnek napirendre.

A három előadás a szomorúságról, a lázadásról és a tulajdonról szól. Ügyes retorika és ellágyult confessio keveredik bennük. Látszólag mindegyik közönségnek készült szöveg, valójában inkább magánbeszéd a meg nem értők színe előtt. Három kis betéttörténet maradt itt mindössze a régi Krasznahorkaiból: a főtéren kiállított bálna, a clochard és a rendőrök, meg a táviratot feladó nő betéttörténete (és még ráadásnak a japáni furcsa madár, a talajlakó, rejtett életmódot élő, a vihar veszélyére a repülés feladásával reagáló Okinawai Guvat, a *röpképtelen szárnyas* példázatos története). A beszélő teljesen magányos, nincs már társa sem, mint utazása során volt, egyedül áll hallgatósága előtt, akiről semmit sem tud, és akik nem viselkednek túlzottan barátságosan vele, bár hogy igazából mit is akarnak, hogy mit képzel a beszélő, és mi a tényleges helyzet, az nem egyértelmű. Hét napig tartják fogva egy kastélyban, harmadik beszéde szerint, egy karkai titokzatos helyzet foglya. Mindez azonban túlzottan nem érdekli, mintha előre számolt volna vele. Hosszan traktálja fogva tartóit eszmefuttatásaival. Megfordul az arány. Az alap, a lényeg: maga a gondolatmenet. A történetek csak ennek illusztrációi. A régi nagyszerű elbeszélő csak azért járja be az epikus kis köröket, mert így kívánja gondolatmenetének „tempója”. A gondolatmenet pedig nem más, mint a körüljárt fogalmak szárnyaszegett-ségéről, kilátástalanságáról szóló okoskodás. Arról, hogy hiába próbálkozunk a megfejtésükkel, nem tudunk róluk semmit. Aztán csak kifáradunk vagy megcsömörlünk. Ha lázadni akarunk, ha nem akarunk lázadni, végünk van. Mindaz például, amit a tulajdon-

ról elmondhat nekünk az előadó, „az ma már csupán a tulajdöntől való teljes megfosztottságra vonatkozhat”.

Az *első beszéd*ben a szónok szóba is hozza azt a Krasznahorkai Lászlót, aki *Az ellenállás melankóliáját* írta. Furcsán emlékezik rá: „Ha elnézik nekem az önkényesen használt, megelőlegezett többes számot, akkor hadd mondjam így: egy összefoglaló értelem hiánya miatt eléggé meg vagyunk már törve, s ezért az okádásig túl vagyunk már az irodalmon is, amelyik folyton úgy tesz, mintha volna, és egy ilyen összefoglaló értelemre rákacsint. Nem viseljük el, hogy ez, az irodalom, épp velejénél, hogy ennyire gyökeresen hazug, nekünk már annyira kéne ez az összefoglaló értelem, hogy mi már egész egyszerűen nem bírjuk a hazudozást, és annyira nem, hogy nem bírjuk az irodalmat...” Mindez egy mégiscsak irodalmi formában, valamelyest a retorika szabályai szerint építkező műben, megszerkesztett mondatokban, tehát irodalmi szövegben hangzik el. (Éppen az idézett mondat kissé túl nyakatekert, túlzottan is megszerkesztett.)

De nem csupán a nagy általánosságban előadott, az irodalmiság körüli furcsa írói vélekedés lepheti meg itt az olvasót. (Ez még akár érdekes is lehet egy írói szövegben, ha kap valamilyen ellensúlyt.) Van itt egy ennél lényegesen kézzelfoghatóbb, konkrétabb sajátosság, ami a Krasznahorkait eddig olvasókat még jobban, mondhatni teljesen elszoríthatja. Ez pedig a *történetmondás láthatóan igen tudatos feladása*, ami ezt az életművet kezdi alapjaiban átformálni. Krasznahorkai László, az író, története nélkül, teljesen kiszolgáltatottá válik, és elmerül gondolati örvényében, miközben mindez számára érzékelhetően nem minden élvezet nélkül való. Előadóját túl közel engedi magához, és ezáltal veszélyes zónába téved: az ön- és köz-sajnálát területére.

Az előadó egy helyen megemlíti: attól tart, hogy nem egészen azt várták tőle hallgatói, amit kaptak. Attól tartok, nem ezt várta az írótól sem olvasója. Legalábbis én nem. Akárhogy is igyekszem felfogni gyötörően édes melankóliáját, akárhogy is próbálok elképzelni és méltányolni azt a nem mindennapi alkotói küzdelmet, amelyet folytat, követni ebben a könyvben már nem tudom. Számomra e könyv szerzője olyan, mint „mádár röpte nélkül”. (*Széphalom Könyvműhely*, 1993.)

Sz. E. hatvan – ha lenne

Nem tudok mit írni most, Ervin. Amit tudtam, megírtam. Hiszen tudod, azok a régi utószók meg kiáltozások, melyeket előre ismertél, sejtettél, megrendeltél. Igyekeztem megcsinálni, amit kértél, amit Neked és szorosabban véve csak Neked köszönhetek. Befejeztem. Sose lesz vége. Most szünetet tartok, remélem, engedik mindenféle hatalmak. Azok is, amelyektől Te annyit kaptál – állkapcára, bokára, oldalról, hátulról. Oly jól ismerted őket, már-már ravaszul, zárkózottan, reményvesztve. De ismerted őket, és ettől idegesek voltak, hál' istennek. Én most is képtelen vagyok kiismerni őket. Látom, mások is, sokan így vannak evvel, és ez nem erény. De azért igazságnak, gátlásnak, szeméremnek nyoma veszni látszik. Mert, tudod – hát persze, hogy tudod – *minden más lett itt*. Jobb és elviselhetetlenebb. Mert jobb, de *jóérzés* nincs többé. Valami érzület, nem tudom. Nagyon szenvednél most. Talán megint belehalnál. De ismétlem: jobb ez, Ervin, hidd el, hogy jobb. Tudom, hogy nehéz, vagy legalábbis sejtem, mégis be kell látni, hogy jobb. És érezni kell, sötétlő szívvel, hideg fejjel, hogy félelmetesebb, kiszámíthatatlanabb – szabad és gonosz. Az *és* nem azt jelenti, hogy a kettő szükségképpen összefüggne. De itt, minálunk össze – a tapasztalat szerint. Nagyon nem bírná. Nyugdíjazásodat kérnéd. Packáznának. Egy-két kósza kommunisztázás is kóvályogna a levegőben. Mert a levegő, amiből *annyi* kellett volna Neked *akkoriban*, nos, a levegő, az pocsék. De ez is hozzátartozik ahhoz, amit nem tudok másként mondani: jobb, jobb ez, bocsáss meg. Jobb, de *nem* igazabb. Hiszen éppen ez a tapasztalat bizonyult páratlannak, amióta *először* meghaltál. Mert bizony, drága öregem, Te sokszor meghalsz mostanában, és ugyanakkor hihetetlen szívósan maradsz, továbbra is kitartasz, sőt már azok is kezdenek olyanok lenni, mint Te, akik nem is ismertek. Holott alig emlékeztet Rád valami. Csak hát ugyanazok a helyiségek! Nincs menekvés a pillantásod, a hunyorgó tekinteted elől. Ervin, ez a kellemetlen igazság, hogy nincs ám pardon. Persze, minden megváltozott, minden, minden.

Klárika nem. Ő nem. Te ismered. Én nem. Jó rejtélyes.

Győzőt régen láttam. Szeretem a tüzes fekete férfiszeméért *is*. Szeretem a lamentóit, erotika és panaszolkodás közötti, különleges, fanyar humorát. Amit Te is figyeltél benne, rajta, fél életeden át. Csak tudnám – tudná bárki –, milyen lehetett a másik feled. Mint a Holdé.

Mándyval emlegetünk szünet nélkül. *Azon a tájon* nagyon megvagy. *Tehát:* megvagy.

Tudnod kell, egészen más lett a lap, de hiszen már akkor sejtened kellett. Jobb és más. A Tiéd pedig felülmúlhatatlan. Nem tudom, miért. Időnként kezembe kerül egy-egy régebbi szám, amit még Te... hát, tudja fene. *Így* igaz az, hogy felülmúlhatatlan. *Így* igaz az a sokszoros meghalásod, amivel ez az elmúlt

*hét szűk/bő esztendő eltelt – tulajdonképpen mással sem –, hogy keményen iro-
nikusan, szürkés-drappos egyeduralkodói módon minden Te vagy még itt, azzal
együtt, sőt éppen ez a bizonyíték!, hogy minden más, minden átalakult, de az,
ahogy, az még mindig Rád vall, öregem. Mintha benne lenne a kezéd ebben az
egészben. Egyébként azóta semmi különös nem történt...*

Ja!, még annyit, hogy sajnálom – ő is –, hogy nem ismered az új munkatár-
sunkat, Balla Zsófit. Meg Ottót is talán csak felületesen, de lehet, hogy tévedek.
Tolnai fantasztikus, olyan formában lenni, amilyenben Ő van mostanában,
olyanban szinte nem is szabadna lenni. Persze, tudod, 50 kilométerre Pécsről,
mindjárt az elején Eszéket szarrá lőtték. Ezzel nem Ottó „formáját” kisebbítem,
hanem – bámulom. Gyanakszom, talán mondtál egyszer neki valami jelentékte-
len mondatot, és ez is benne volna? Fene tudja.

Akit egyáltalán szerettél a fiatalabbak közül – nem én voltam az –, most ép-
pen mély gyászban. Gondolj rá, kérlek, erősen. Ha összeakadsz a *hozzátartozójá-
val*, dörmögjeteke valami méltányosat – fölöttünk. Remélem, az az öreg papu-
csod, ott a fridsideres benyílóban, megvan. Mint Te.

De hol az a biztató, vidáman himbálódzó bohóckislány az ágyad fölött?